

00 CA 0
Et 0
0 a' r
7: á
E. E D
3 o E

03

eze strook niet meezenden

Redaktie-ac

Redaktie en informatie: 11. ivjiiilailU eii JI™. uij Ker ouijk
telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Voor 1990 bedraagt de abonnementsprijs f 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie.

Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 4,50. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redaktie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redaktie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Middelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streek archief
Regio Eindhoven Kempenland

21e jaargang, nr. 80

januari 1991

INHOUD

	blz.
I. Het hof van Solms door J. Lijten	3
II. Het verdwijnen van de standerdmolen door Jacq. F.C.M. Bijnen	17
III. Oirschotse gedichten Rond onze toren door Toke van de Ven - Lommers	21
IV. Het wapen van Francis van Esch (1656-1735) door A.E.M. van Esch	22
V. Kempische curiosa 14 Stonehenge in de Kempen door J. Lijten	28
VI. Genealogische gegevens familie van de Sande door G. Schampers	33
VII. Gewestelijke leningen in 1528 en 1529 door J. Lijten	41

I. HET HOF VAN SOLMS

door J. Lijten

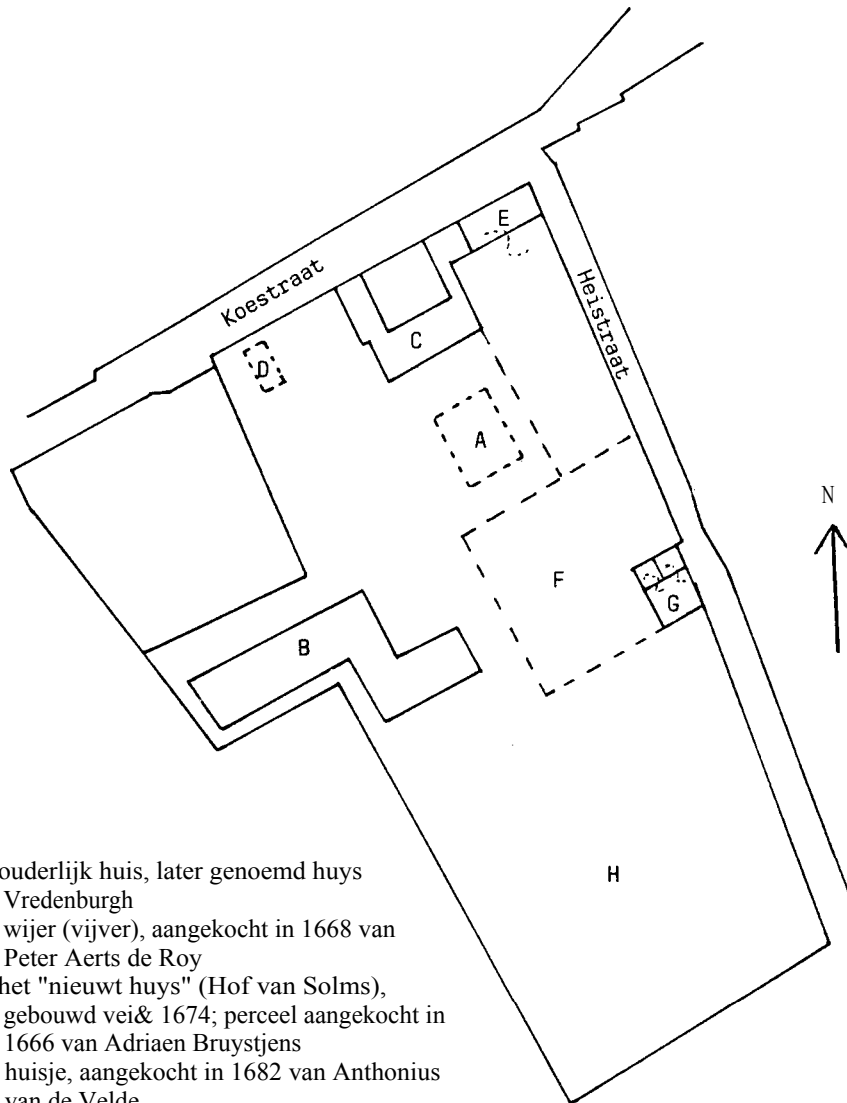
Een van de bekendste en meest genoemde huizen in Oirschot is het Hof van Solms, gebouwd maar nooit bewoond door de eveneens zeer bekende Oirschotse chirurgijn Arnold Fey. De geschiedenis van dit huis is echter heel wat ingewikkelder dan die van de meeste Oirschotse huizen.

Bij het begin van de verpondingskohieren, een van de voornaamste bronnen voor de geschiedenis der huizen, rond 1660 woonde Arnold Fey Junior in het ouderlijke huis, waarin ook zijn vader en naamgenoot, eveneens chirurgijn, had gewoond. Het huis stond nog op naam van zijn moeder, Maria Claessen, weduwe van Mr. Aerdt Fey, als 'huys en hoff, 47 roeden' in de verponding betalend 3-2-8.¹⁾

Omdat er in dit verhaal vele berekeningen gemaakt zullen worden van oppervlakten en bedragen, die als verponding - een verre voorloper van onze onroerend-goed-belasting - betaald moesten worden, zal het goed zijn eerst enige uitleg te geven over de toenmalige oppervlakte-maten en het muntstelsel.

De aloude grondslag van de oppervlakte-maten in onze streken was het 'lopen' of 'lopensaet'. Ook nu nog spreken oude mensen over een 'leupense' als zijnde 1/6 hectare. Een lopensaet was een oppervlakte land, die in één keer lopen met rogge bezaaid kon worden. De hoeveelheid rogge, die daarvoor nodig was, werd ook een 'lopen' genoemd, wat later 'vat' werd: een inhoudsmaat van ca. 21 liter. In de tijd, waarover wij spreken, was het lopensaet of lopen reeds een exacte oppervlakte-maat gebaseerd op exacte lengte-maten. De grondslag van de lengte-maat in onze omgeving was de Bossche voet, die in ons metrieke stelsel omgerekend 28.87 cm mat. De opvolgende lengte-maat was de vierkante roede, die dus in ons stelsel omgerekend ruim $33 \frac{1}{3}$ m' of centiare mat. Een lopen of lopensaet bestond uit 50 vierkante roeden en had dus een oppervlakte volgens ons stelsel van ruim $1666 \frac{2}{3}$ m², zodat 6 lopen inderdaad overeenkwam met onze hectare. Bij exacte omrekening komt men slechts ca. 1 m² te hoog uit. Een hectare kende men echter niet en de grotere maat in Oirschot was een bunder, die uit 8 lopen bestond en dus $1 \frac{1}{3}$ ha. groot was. Deze grote maat komen we echter in ons verhaal niet tegen. Voor een zeer exacte oppervlakte-berekening werd de roede nog verdeeld in 20 voeten. De oppervlakte van een vierkante voet was dus niet voet x voet maar voet x roede en had een oppervlakte in ons stelsel van $1 \frac{2}{3}$ m². Deze onderverdeling werd slechts zelden gebruikt en komt in ons verhaal ook niet voor.

Het muntstelsel van die tijd kwam in naam en in verhouding gedeeltelijk overeen met het onze. De standaardmunt was de gulden, die verdeeld was in 20 stui-

- A ouderlijk huis, later genoemd huys Vredenburgh
- B wijer (vijver), aangekocht in 1668 van Peter Aerts de Roy
- C het "nieuwt huys" (Hof van Solms), gebouwd vei& 1674; perceel aangekocht in 1666 van Adriaen Bruystjens
- D huisje, aangekocht in 1682 van Anthonius van de Velde
- E huis hoek Heistraat, in 1796 aangekocht en bij complex gevoegd
- F hof van Beelaertshofje, in 1803 aangekocht
- G Beelaertshofje met tuin
- H Pertskerkhof

----- vermoedelijke begrenzing

vers. De stuiver had de waarde van 16 penningen. De penning was in die tijd echter alleen rekenmunt, zoals nu onze cent, maar geen betaalmunt. De kleinste betaalmunt was de duit, die een waarde had van 2 penningen. 8 Duiten hadden dus de waarde van 1 stuiver. We moeten er echter wel rekening mee houden, dat de munten van die tijd de honderd- tot tweehonderdvoudige waarde hadden van onze gelijknamige munten. Grof gezegd kunnen we stellen, dat de stuiver de waarde had van ons tientje en de duit die van onze gulden.

De bedragen, die voor de verponding betaald moesten worden, werden geschreven 3-2-8, dat is dus 3 gulden, 2 stuivers en 8 penningen of 4 duiten. In de laatste kolom zien we daarom ook nooit een oneven getal.

Het ouderlijke huis van Arnold Fey werd door hem na de dood van zijn moeder overgenomen en daarin heeft hij zijn praktijk uitgeoefend, die tot een grote vermaardheid leidde. Pas uit de loop van het verhaal zal ons duidelijk worden, waar dit huis gestaan heeft. Het is voor u als lezer echter belangrijk, om van het begin af aan te weten, dat dit huis niet onmiddellijk aan de Koestraat lag maar iets teruggelegen achter het huidige Hof van Solms (A). Het moet een eigen ingang gehad hebben vanaf de Koestraat, die vermoedelijk lag, waar nu nog de zij-inrit is van het Hof van Solms naast brouwerij de Kroon.

Fey en zijn opvolgers kochten meerdere percelen, die wij zullen vermelden, voorzover zij later bij het Hof van Solms gehoord hebben.

D.d. 1668.11.17 kocht Arnold Fey 'een seecker stukken in een stuck ackerlant genaemt Geerlinx acker, groot omtrent 16 royen' van Peter Aerts de Roy voor 42 gulden 14 stuivers.²⁾ Pas met ingang van het jaar 1670 werd dit stukje grond op Fey's regel³⁾ in het verpondingskohier ingeschreven en daar blijkt ook, wat zijn bedoeling was. Daar wordt het perceeltje als volgt omschreven: 'in den ecker by 't pertskerkhof tot eenen wyer' (= vijver) 16 r. in de verponding betalend 0-5-0 (B). Later kocht hij van zijn overbuurman, Jan van Elmpt, nog een aansluitend stuk grond, dat - vanuit het gezichtspunt van Jan van Elmpt - genoemd werd: '1,4 in den dries over de straat' groot 44 r., verponding 0-10-0 en dat onder deze naam in 1672 op zijn regel kwam.⁴⁾ Dit bezit ging na Fey's dood in 1679 over op zijn zwager, Johan van Wamel.

Het huis van de familie Fey stond, zoals gezegd, een eindje van de Koestraat af, verscholen achter het huis, dat eigendom was van Joost Henricks Bruystjens en op het verpondingskohier genoteerd stond als groot 1 1/2 lopen en in de verponding betalend 2-7-8.⁵⁾ Bij de dood van Joost zal dit overgegaan zijn op diens zoon, Adriaan Joost Bruystjens, die het d.d. 1666.11.10 verkocht aan Arnold Fey voor 475 gulden. In de koopakte werd de grootte omschreven als ca. 2 lopen.⁶⁾ In het verpondingskohier bleef het echter genoteerd als 1 1/2 lopen op de regel van Joost Henricks Bruystjens, die in zijn geheel op naam van Arnold Fey werd overgezet door diens naam erboven te schrijven.⁵⁾ Fey liet dit huis afbreken en bouwde daar het huis, dat aanvankelijk 'het nieuwt huys' of 'het huys

aen de straet' genoemd werd en dat later de naam 'Hof van Solms' zou krijgen (C). Dit huis was vermoedelijk nog niet helemaal klaar, toen Fey in 1672 uit Oirschot vertrok, waar hij niet meer terug zou keren. Het was wel klaar vóór ,674, want met ingang van dat jaar werd vanwege 'de verbeteringhe van de huysinghe' de verponding verhoogd met 5 gulden, zodat voortaan 7-7-8 betaald moest worden.⁵-) Ook dit huis ging bij Fey's dood over op zijn zwager, Johan van Wamel. Voor deze werd na 1687 de te betalen verponding 'om redenen en diensten gedaen' weer verminderd met 4-17-8, zodat over dit huis daarna 2-10-0 betaald werd.⁵)

Bij het oude huis van de familie Fey kocht Johan van Wamel nog het volgende: in 1682 het huis en de aanstede van Anthonis Jacobs van de Velde. Dit perceeltje was slechts 5 roeden groot en betaalde in de verponding 1 gulden. Het moet gestaan hebben tussen het nieuwe huis van Fey en de tegenwoordige brouwerij (D). Johan van Wamel liet het afbreken en daarom werd de verponding met ingang van 1685 verminderd tot 2 stuivers.⁷) In 1694 wist hij zijn bezit aan de achterkant van het oude huis uit te breiden met 'den acker in 't pertskerkhof' van de kinderen van Peter Aerts de Roy, groot 2 1 3 r, in de verponding betalend 1-8-0 en '46 royen op 't pertskerkhof' van Maeyken weduwe van Bastiaen Coopall, betalend 0-14-0.⁷)

Intussen was de administratie van de goederen van Johan van Wamel op twee regels in het verpondingskohier er niet duidelijker op geworden, om welke redenen tussen 1694 en 1698 (nauwkeuriger kunnen wij niet dateren) alles werd overgebracht op één nieuwe regel. Daarop staan onder meer de volgende vermeldingen: 'het huys genaemt het Hof van Solms' 1½ lopen 2-10-0 en 'het huys Vredenborgh' met hof enz. 5 1 11 r, 6-1-8.⁸) Beide huizen verschijnen hier dus onder een eigen naam. Voor het Hof van Solms worden de reeds eerder gebruikte oppervlaktemaat en verpondingsbedrag opgegeven. De verschillende percelen, die nu het huys Vredenborgh genoemd worden, zijn bij elkaar gebracht in één maat en één verpondingsbedrag.

Ter illustratie de diverse percelen met oppervlakte en bedrag op een rijtje:

huys en hoff	47 r	3—2—8
in den ecker by 't pertskerkhof	16 r	0—5-0
¼ in den dries over de straet	44 r	0-10-0
(huys en) aenstede van A.J. v.d. Velde	5 r	0—2-0
den acker in 't pertskerkhof	21 3 r	1—8—0
46 royen in 't pertskerkhof	46 r	0-14-0

Huys Vredenborgh en hof	51 11 r	6—1—8

Als u goed optelt in het 16-tallig, 20-tallig en 50-tallig stelsel, klopt de berekening exact.

Hierbij kocht hij nog in 1698 van A. van Riethoven:

een lopen in den hof	1 1	0—14—8 ⁸)
Wij komen dan een totaal van	61 11 r	6—15—8
en dus werden bij de vorming van het tweede verpondingskohier in 1706 deze twee huizen met hun aanhorigheden overgebracht op naam van de weduwe van Johan van Wamel, Maria Fey, aangeduid als 'mevrouw van Wamel':		
Huys Fredenborgh	6 1 11 r	6—15—8
huys aan de straat	1 1 25 r	2-10—0 ⁹)

Na haar dood gingen beide huizen over op haar zoon, Arnoldus van Wamel, die tot zijn dood als medicus in Oirschot heeft gewoond.

Bij de erfdeling na diens dood kwamen de twee huizen aan verschillende eigenaars. Deze erfdeling werd gepasseerd voor notaris Hendrick de Bijte te 's-Hertogenbosch d.d. 1732.04.12. Daarbij kwam het Hof van Solms aan een oomzegger, Johan de Hee, zoon van Arnoldus' zuster Allegonda en het huis Vredenborgh aan diens broer, Franchois de Hee. Van deze laatste werd het vererfd op Anthony de Hee, die het echter dezelfde dag d.d. 1738.09.20 voor 600 gulden verkocht aan Govert Quintyn Coomans, kapitein der dragonders van de graaf van Sippenbach, die ook op dezelfde dag het Hof van Solms kocht van Johan de Hee voor 2000 gulden.¹⁰) Zo waren beide huizen weer in één hand. De omgekeerd evenredige grootte van oppervlakte en koopsom maakt duidelijk, dat het oude huis van de familie Fey zijn beste dagen gehad had. Met ingang van het jaar 1741 stonden de huizen in de verponding op naam van Comans als

huys aan de straat	1½ 1	2—10—0
huys Fredenborg	61 11 r	6-15-8 ¹¹)

De naam 'Hof van Solms' was dus blijkbaar nog niet ingeburgerd.

De - vermoedelijk gepensioneerde - kapitein zal echter boven zijn financiële draagkracht gegaan zijn. Hij betaalde zijn belasting niet en beide huizen werden d.d. 1747.06.28 bij executie verkocht en kwamen voor 2900 gulden aan de Oirschotse predikant Anthony van de Burgh.¹²) Voor de verponding kwamen ze onder dezelfde namen als boven met ingang van 1748 op diens naam en gingen na zijn dood met ingang van 1751 over op naam van zijn weduwe, Anna Hermanni.¹³)

De weduwe wist de situatie aan de oostkant te verbeteren. Uit de transactie moeten we opmaken, dat Fey de oostelijke naar voren springende vleugel (en vermoedelijk ook de westelijke) tot op de grens van zijn perceel gebouwd had. Deze oostelijke vleugel bevatte koetshuis en dienstruimten. Fey had weten te bedingen, dat hij over het terrein van zijn buurman recht van weg had o.a. voor het ruimen van de 'privaet'. De weduwe van de Burgh kocht d.d. 1768.09.30 van de erfgenamen van Peter van Kerckoele en Wilhelmina van de Ven het kleinste gedeelte van het huis, scheidend op de gevel, waarvan een der erfgenamen, Cornelis Timmermans, het grootste gedeelte kocht.¹⁴) (E) Vermoedelijk is dat deel van het huis niet meer als woning gebruikt, hoewel het in 1796 nog als 'het kleine huis'

wordt omschreven, want voor het jaar 1769 kwam er op haar regel bij: 'van de aenstede' 15 r, betalend 0-19-0. Van deze 15 r verkocht zij 10 r weer terug aan Cornelis Timmermans, zodat er vanaf 1771 op haar regel van dit stuk overbleef: 5 r, betalend 0-6-0.¹⁵⁾

Na haar dood verkochten de erfgenamen d.d. 1778.11.26 'een huysinge genaemt het Huys van Solms' met aanhorigheden groot tesamen 7 1 41 r voor 4500 gulden aan Johan Abraham van der Voort, oud-gouverneur van Amboina, wonend te 's-Hertogenbosch.¹⁶⁾ Wij zullen hieruit moeten concluderen, dat onder het bewind van predikant van de Burgh of zijn weduwe het oude huis van de familie Fey is afgebroken. Op het verpondingskohier bleef het nog wel enige tijd vermeld, maar daar zullen we zo zwaar niet aan hoeven te tillen. Het Hof van Solms was nu een riant complex met een tuin van ruim een hectare. Johan van der Voort zal er nooit gewoond hebben, want hij wordt ook vermeld als wonend in 's-Hertogenbosch, wanneer hij het d.d. 1768.08.04 voor 5700 gulden verkoopt aan Cornelis van Gennip, kapitein ter zee, wonend te Sint-Michielsgestel.¹⁷⁾ Bewoner is dan P.G. Esveld, die nog recht van wonen heeft tot Sint Jan, 24 juni, 1787. Op het verpondingskohier staat het op naam van Cornelis van Gennip als 'huys, hoff, bogaert en water' 7 1 41 r, betalend 9-11-8.¹⁸⁾

Na de dood van Cornelis van Gennip ging het in 1791 over op Engelina Clasina van Gennip, die in het verpondingskohier zijn dochter wordt genoemd, maar in feite zijn (vermoedelijk veel jongere) weduwe was, die spoedig hertrouwd met Martinus Rom, lid van het comité der marine in Den Haag, die het huis d.d. 1796.09.13 namens zijn echtgenote, Engelina Clasina van Gennip geboren Kock verkocht aan Maurits Adriaan Phaff, reeds inwoner van Oirschot.¹⁹⁾ De prijs van het Hof van Solms is niet exact te bepalen, daar het met meerdere andere goederen verkocht werd voor de totale som van 11.000 gulden. Tegelijk met het Hof van Solms verkocht Rom aan Phaff onder meer andere percelen ook het huis op de hoek van de Heistraat (E), groot 29 r in de verponding betalend 2-13-12, dat hij pas een maand tevoren d.d. 1796.08.04 gekocht had van de erfgenamen van Cornelis Timmermans voor 576 gulden, en de akker op het paardskerkhof, die hij d.d. 1792.02.20 gekocht had van Adriaan van Kollenburg.²⁰⁾ Uit deze koop van 1792 blijkt, dat Rom toen op het Hof woonde. Hij had toen ook een andere functie: inspecteur-generaal van de comptoiren van convoyen en licenten.²¹⁾

De akker op het paardskerkhof is nooit vast aan het Hof van Solms verbonden geweest in tegenstelling tot de koop, die Phaff sloot in 1803 en die duidelijk bedoeld was om zijn bezit af te ronden. Hij kocht toen de hof van het gasthuis van Sint Anna en Oda of het Beelaertshofje (F), groot 20 r en in de verponding betalend 0-5-12.²²⁾ Deze hof lag aan de achterdeur van het Beelaertshofje en aan de Heistraat. Het hofje heeft na die tijd enkel nog een tuin aan de voordeur (G).

Na de dood van Phaff stond het Hof vanaf 1807 op naam van zijn weduwe, Dina Wilhelmina de Sausin,²³⁾ na wier overlijden het met meerdere andere bezittingen door de erfgenamen publiek verkocht werd d.d. 1828.08.04/18.²⁴⁾ Bij deze publieke verkoop was het huis op de hoek van de Heistraat en de hof van het Beelaertshofje blijkbaar inbegrepen in het Hof van Solms.

Johan Söhgen II, Franse kostschoolhouder evenals zijn gelijknamige vader, kocht daar de volgende percelen:

1. het Hof van Solms, hof, boomgaard en visvijver groot 1.15.00 ha.
2. den akker achter den hof groot, 40 aren
3. de paarskerkhofakker met houtgewas groot, U16.00 ha.

De totale koopprijs van deze percelen was 4.050 gulden, belangrijk minder dan de koopprijs in 1778 en in 1786, hoewel het gekochte meer omvatte.

We dienen hierbij nog enkele zaken op te merken. De gekochte nummers 1 en 2 omvatten wat wij verstaan onder het Hof van Solms. De akker achter den hof lag apart naar achter uitstekend naast het Beelaertshofje en had bovendien een landbouwbestemming, zodat hij onder een apart nummer verkocht werd. De oppervlakte van het Hof van Solms met deze akker werd in de verponding opgegeven als:

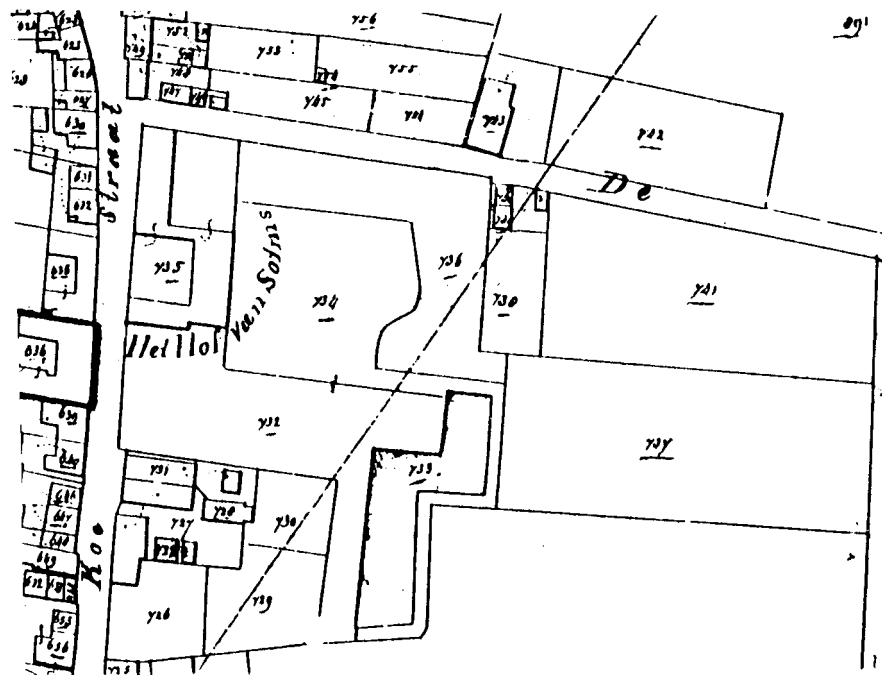
	7 1 41 r
Daarbij had Phaff nog gekocht: het huis hoek Heistraat	29 r
en: de hof van het gasthuis van Sint Anna en Oda	20 r

Wij komen dan aan een totale oppervlakte van 8 1 40 r omgerekend in onze maat: 1 ha 46 a en 33 ca. Als we er rekening mee houden, dat voor de verponding de oppervlakte krap werd opgegeven, loopt de hier door de landmeter berekende oppervlakte van 1 ha 55 a niet zover uit.

Intrigerend is de vraag, wat Johan Söhngen II met deze aankoop bedoelde. Er is verondersteld, dat hij zijn Franse school in het Hof vestigde,²⁴⁾ doch daar is geen enkele aanwijzing voor. Zowel hij als zijn vader schijnen echter zeer goed verdiend te hebben aan hun school en belegden hun winst in onroerende goederen en hypotheeken. In dit geval heeft de belegging echter niet tot winst geleid. Binnen het jaar, d.d. 1829.06.06 verkocht hij dezelfde percelen voor exact hetzelfde bedrag aan Guillielmus van Baar, frabrikant te Oirschot.²⁵⁾

In deze jaren werd in Nederland het kadaster geformeerd, waarin de ligging en de eigenaren van de diverse percelen geregistreerd zijn. De landmeters, die de opmetingen verrichtten voor het kadaster, werden betaald naar het aantal percelen, dat zij opmaten. Om hun inkomen te verbeteren construeerden zij percelen, waar maar enige begrenzing te ontdekken viel. Deze dubieuze handelwijze brengt voor ons het voordeel mee, dat we met enige voorzichtigheid de situatie van de oude percelen, waaruit de Hof is samengesteld, kunnen teruglezen.

Als u het ene oog gericht houdt op de kadasterkaart van 1832 en het andere op de lijst van eigendommen van Guillielmus van Baar, zullen we trachten de

Kadastrale minuutplan, 1832

zaak zo goed mogelijk te reconstrueren.

Lijst van eigendommen van Guilielmus van Baar met omschrijving en oppervlakte:

nr. 732	tuin	32.20
nr. 733	visvijver	12.70
nr. 734	huis en tuin	30.10
nr. 735	huis en erf	16.60
nr. 736	tuin	24.40
nr. 737	bouwland	47.20
otale oppervlakte		1.63.20 ha.

Eerst een algemene opmerking. Sinds de invoering van het metrieke stelsel door Napoleon werden de officiële maten opgegeven in meters en vierkante meters,

Maar officieus bleef men lang de oude maten gebruiken. Als men echter de nieuwe maten gebruikte, werden daarvoor gewoonlijk de oude namen gebruikt: de meter (ook de vierkante) noemde men 'el'; de are noemde men 'roede' en de hectare noemde men 'bunder'. Een enorm verwarde situatie dus.

De opmetingen voor het kadaster in 1832 zijn gedaan in vierkante meters en geboekt in drie tweerijige kolommen van respectievelijk hectaren, aren en centia- ren, maar boven die kolommen staat: b(under), r(oede, en e(1). Als u onthoudt, dat vanaf de invoering van het kadaster de maten worden opgegeven in ons metrieke stelsel, moogt u de rest vergeten.

Wat de totale oppervlakte betreft zien we een verschil tussen de opgave bij de koop in 1829 (1.55.00 ha) en die van het kadaster (1.63.20 ha), terwijl er toch geen enkele aanwijzing is, dat er iets bijgekocht zou zijn. We zullen dit op rekening van meetverschillen moeten schrijven, wat niet verwonderlijk is, aangezien de landmeter de situatie zo ingewikkeld heeft gemaakt.

Perceel nr. 734 wordt genoemd 'huis en tuin' terwijl op de kaart geen huis staat getekend. Op dit perceel heeft het oorspronkelijke huis van de familie Fey gestaan, dat reeds lang was afgebroken maar nog hardnekkig vernoemd wordt. Dit perceel zal in 1832 siertuin geweest zijn samen met de laan die oostelijk, zuidelijk en westelijk om de vijver liep en tot dit perceel is gerekend. De vijver, perceel nr. 733, was enorm groot en lag voor een groot gedeelte achter het tegenwoordige brouwershuis. Terugkijkend op ons verhaal zullen we daar het paardskerkhof moeten zoeken.

Perceel nr. 736 zal de oorspronkelijke moestuin van het huis van Fey bevatten met de aangekochte moestuin van het Beelaertshofje en de moestuin van het huis op de hoek van de Heistraat.

Perceel nr. 735 omvat het eigenlijke Hof van Solms (het gebouw) met het voorplein en het huis op de hoek van de Heistraat met het erf. Aan de westelijke vooruitspringende vleugel van het Hof was toen nog geen dwarsaanbouw in de

richting van de brouwerij. De oostelijke vooruitspringende vleugel sloot vermoedelijk met zijn dwarsaanbouw aan bij het huis op de hoek van de Heistraat, dat uit twee woningen bestond. De doorlopende lijnen doen veronderstellen, dat die twee woningen de doorsnede hebben gehad van de nu nog aanwezige kleine dwarsaanbouw.

Het hof zou vanaf 1829 in de familie van Baar blijven tot het verkocht werd aan de zusters Franciscanessen.

Guillielmus van Baar was van grootmoeders zijde een achterkleinzoon van Theodorus van Dooren, die in het midden van de achttiende eeuw een der meest prominente regenten van Oirschot was.

Guillielmus was gehuwd met de Oirschotse Catharina Theresia Agatha van Cuyk en had slechts een zoon, Antonius Johannes Hubertus, die na vaders dood d.d. 1858.02.20 eigenaar werd van het Hof maar zijn vader niet volgde in diens beroep. Antonius werd advocaat en later kantonrechter in Oirschot.

Het hof zal een ideale woning geweest zijn voor zijn gezin van negen kinderen. Bij zijn dood d.d. 1889.01.26 zullen de kinderen wel op hun bestemming geweest zijn. Het Hof ging over op zijn oudste zoon, Josephus Nicolaas Hubertus Maria, die burgemeester was van Oirschot maar in zijn huwelijk met Adriana Antonia Maria Canters geen kinderen kreeg, zodat het Hof als woning wel erg groot was.

De andere kinderen, die door hun huwelijken stamouders werden van meerdere vooraanstaande Brabantse families, spelen in de geschiedenis van het Hof geen rol meer, behalve Anna Maria Louisa Hubertina, die indirect bij het vervolg betrokken is. Zij was geboren d.d. 1848.12.18 en trouwde d.d. 1872.11.26 met de vijftien jaar oudere Everardus H.A. Fritsen, arts te Helmond, die geboren was te Aarle-Rixtel. Het geeft te denken, dat er in de jaren 1863 - 1875 een kapelaan was in Oirschot, genaamd Evert Hubert J. Fritsen, geboren d.d. 1826.12.10 te Aarle-Rixtel. Het zou niet verwonderlijk zijn als deze bemiddeld had in het tot stand komen van deze liaison. Het gezin kreeg in Helmond vijf kinderen, maar dokter Fritsen, die bekend geworden is door een bundeltje fabeldichten,²⁷⁾ was niet gezond en vestigde zich met zijn jonge gezin in augustus 1881 te Oirschot in het pand Koestraat 21 recht tegenover het Hof, nu bewoond door dokter Hagemeier, waar de dokter nog geen maand later overleed. De weduwe bleef met haar jonge gezin in Oirschot wonen, waar zij aan haar familieleden veel steun gehad zal hebben.

Toen echter haar jongste dochter was getrouwd en haar oudste zoon zich gevestigd had in Aarle-Rixtel om daar mede de bekende klokkengieterij te beginnen, vertrok zij weer naar Helmond en verkocht haar huis d.d. 1904.02.29 aan de zusters Franciscanessen voor f 3650.²⁸⁾

De zusters waren al een tijd op zoek naar een tehuis, waar hulpbehoevende bejaarde medezusters verzorgd zouden kunnen worden. Te oordelen naar het ver-

volg zal deze koop een voorbereidend karakter gehad hebben. Immers d.d. 1904.06.30 kochten zij van burgemeester Josephus N.H.M. van Baar het Hof van Solms op voorwaarde, dat de burgemeester gratis zou mogen wonen in het zojuist genoemde tegenover het Hof gelegen huis. In haar boek over klooster Nazareth vermeldt zuster Domitilla terloops de bemiddeling van rector H.J. de Bont bij de koop van het Hof.²⁹⁾ Een nader bezien van de koopakte in haar context geeft enig idee van de intensiteit van de rectorale bemoeienis. De koop werd tegen de gewoonte in door notaris Hoppenbrouwers verleden 'in het klooster'. De koopsom was f 17000. In de akte werd bepaald, dat de helft van die koopsom aanstonds betaald zou worden, voor, welke betaling de koopakte ook kwitantie gaf, en de andere helft voor 1 februari 1905.³⁰⁾ Nu werd dezelfde dag door notaris Hoppenbrouwers nog een akte verleden en ook 'in het klooster'. Bij deze akte verkocht rector H.J. de Bont twee percelen grond te Hedikhuizen aan twee inwoners van Herpt voor de totale som van J 5500, voor welke betaling de akte ook kwitantie geeft.³¹⁾ Het lijkt niet vermetel, te veronderstellen, dat het geld van de Herptse kopers via de handen van de rector en die van de zusters terecht gekomen is bij burgemeester van Baar.

Blijkens de koopakte werd het Hof van Solms niet alleen bewoond door J. van Baar maar ook nog door de ontvanger der registratie, Stuart, die nog recht van huur had tot eind april 1906. J. van Baar zelf zou zijn deel van het huis ontruimen per 31 december 1904 op voorwaarde, dat het huis daartegenover dan in orde gemaakt zou zijn. Vermoedelijk is deze verbetering en de verhuizing van J. van Baar eerder klaar gekomen, zodat de zusters, zoals uit haar eigen aantekeningen blijkt, reeds in het najaar van 1904 konden beginnen met verbouwen en bijbouwen. Het voorste deel van de naar achter lopende vleugel is in die jaren reeds aangebouwd.

In 1937 was de ruimte voor de zieke en oude zusters weer te klein en werd besloten tot verlenging van deze vleugel, die in het volgende jaar werd gerealiseerd. In 1964 werd een vleugel aan de westzijde gebouwd. Tevens werd het Hof zelf inwendig verbouwd, waarbij helaas de originele stuc-plafonds verdwenen.³²⁾ Bij de opheffing van het verpleeghuis in 1981 werd het gebouw verkocht aan W. v.d. Schoot.

Het huis op de hoek van de Heistraat

Het huis aan de Koestraat tussen het hof van Solms en de Heistraat is lange tijd in dezelfde hand geweest als het Hof.

Bij het opmaken van het verpondingskohier van Kerkhof ca. 1660 werd dit huis bewoond door Dyrck Henrick Toirkens. Het perceel staat omschreven als 'huys en aenstede 34 r in de verponding betalend 2-19-12'.³³⁾

Het huis was nog zijn eigendom, toen Arnold Fey in 1672 het Hof van Solms

verhuurde ten overstaan van een Antwerpse notaris. Hij wordt in die akte genoemd als belendend perceel maar dan wel onder de verbasterde naam 'Dirck Foeykens'.

In 1682 kwam het huis op de naam van Nicolaas Henrick Hoppenbrouwers en in 1709 op naam van Arnoldus van Wamel steeds onder dezelfde omschrijving.³⁴⁾ Het was op dat moment in dezelfde hand als het Hof van Solms.

Bij de erfdeling na de dood van Arnoldus van Wamel in 1732 kwam het huis aan zijn oomzegger, Louis Franchois Loyens.³⁵⁾ Deze was kannunik van het kapittel van O.L. Vrouw te Maastricht en liet het toezicht op zijn bezit in Oirschot vermoedelijk over aan zijn neef, Johan de Hee, pastoor te Berlicum, die als zijn gemachtigde het huis d.d. 1739.01.19 verkocht aan Cornelis Willem Snellaers voor 752 gulden.³⁶⁾

In 1750 verkocht Cornelis Willem Snellaers het huis weer aan Peter Anthonis van Kerckoerle.³⁷⁾ Na diens dood in 1764 kwam het op naam van zijn weduwe, Wilhelmina van de Ven.³⁸⁾ Zij hadden geen kinderen en ook de weduwe verwisselde het tijdelijke met het eeuwige, zodat er in 1768 gedeeld moest worden door neven en nichten. Het huis bestond uit twee woningen, scheidend op een doorgaande gevel. De woning aan de kant van de Heistraat was het grootst en daar hoorde ook de meeste grond bij. Deze woning, waar het echtpaar van Kerckoerle - van de Ven in had gewoond, werd bij de publieke verkoop gekocht door Cornelis Timmermans, een van de acht erfgenamen, voor 390 gulden. De kleine woning, bewoond door Jan van Santvoirt, werd gekocht door Anna Hermanni, weduwe van predikant Anthony van der Burgt, reeds eigenares van het Hof van Solms, voor 375 gulden.³⁹⁾ Dit was een relatief hoog bedrag gezien de waardeering voor de verponding, waar de grote woning met tuin groot 19 r werd gezet op 2-0-0 en de kleine woning met tuin groot 15 r op 0-19-12. Zij zal er dus zeker een bedoeling mee gehad hebben. Omdat bij het opmaken van het kadaster in 1832 dit huis in rechte lijn blijkt vastgebouwd aan de vooruitspringende vleugel van het Hof, veronderstellen we, dat de weduwe van der Burgt de dwarsaanbouw in de doorsnede van het aanpalende huis gerealiseerd heeft. Kort daarna d.d. 1769.06.05 verkocht zij 'een stuckje hoff' groot 10 r in de verponding betalend 0-13-12 terug aan Cornelis Timmermans.⁴⁰⁾ Zelf hield zij dus 5 r van het aangekochte, waarvoor zij in de verponding 0-6-0 moest opbrengen. Op naam van Cornelis Timmermans stond dientengevolge 'huys en aenstede in 2 parcheelen' 29 r 2-13-12.⁴¹⁾

Na de dood van Cornelis Timmermans werd de nalatenschap publiek verkocht in juli 1796, waarbij dit huis werd gekocht door Martinus Rom voor 576 gulden.⁴²⁾ Zo was het dus weer in handen van de eigenaar van het Hof, die het huis tegelijk met het Hof kort daarop d.d. 1796.09.13 weer verkocht aan Maurits Adriaan Phaff.⁴³⁾ Het bleef in handen van de opvolgende eigenaren van het Hof en kwam zodoende in handen van de zusters Franciscanessen. De grotere

woning op de hoek van de Heistraat werd op dat moment bewoond door Johan van Loon, de kleinere door de weduwe Jan Verouden. Beiden hadden nog recht van huur tot Sint-Jan (24 juni) 1906. Nadat beide huizen leeggekomen waren, lieten de zusters het huis op de hoek vervangen door het nog bestaande huis, terwijl de kleine woning eerst werd gebruikt als opslagruimte en later afgebroken. Het nieuwe huis werd door de zusters lange tijd verhuurd aan de leraren van haar kweekschool. Thans is het eigendom van J. v.d. Schoot.

NOTEN

1. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 53vo.
2. Schepenprotocol van 1668/9, blz. 254
3. Een 'regel' in het verpondingskohier is een lijst van onroerende goederen van dezelfde persoon met daarbij per perceel de aanduiding van de oppervlakte en van het bedrag dat aan verponding betaald moest worden. Het was mogelijk, dat iemand meerdere 'regels' had, dat goederen werden overgezet van de ene regel op een andere regel van dezelfde persoon of dat er - met name als er een verwarde administratie was ontstaan - een regel opnieuw werd geformeerd of meerdere regels van één persoon tot een nieuwe regel werden samengevoegd.
4. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 53" en 53b.
5. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 54.
6. Schepenprotocol van 1666, blz. 88 e.v.
7. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 53b en 54.
8. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 53c.
9. Verpondingskohier Kerkhof II, fol. 49.
10. Beide kopen werden gesloten t.o.v. schepenen van 's-Hertogenbosch en in Oirschot geregistreerd in het register van buitenakten van 1729 - 1810, fol. 36 e.v.
11. Verpondingskohier Kerkhof II, fol 48¹¹.
12. Schepenprotocol van 1747, rol. 213 e.v.
13. Verpondingskohier Kerkhof II, fol. 49¹¹.
14. Schepenprotocol van 1768, fol. 114 e.v.
15. Verpondingskohier Kerkhof III, fol. 67 en IV, fol. 45.
16. Schepenprotocol van 1778, fol. 157" e.v.v.
17. Schepenprotocol van 1786, fol. 286" e.v.
18. Verpondingskohier Kerkhof V, fol. 44 en VI, fol. 41.
19. Schepenprotocol van 1796, fol. 53' e.v.v.
20. Schepenprotocol van 1769, fol. 53" en Verpondingskohier Kerkhof V, fol. 44 en 46.
21. Schepenprotocol van 1792, fol. 140 e.v.
22. Verpondingskohier Kerkhof V, fol. 47 en 44.
23. Verpondingskohier Kerkhof VI, fol. 41.
24. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 5225, akten nrs 43 en 49.
25. W. Knippenberg,
26. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 5226, akte nr. 196.

27. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meierijsche geslachten, 's-Hertogenbosch 1918, blz. 10.
28. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 2038, akte nr. 36.
29. Zuster Domitilla van Delft, Klooster Nazareth, blz.
30. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 2038, akte nr. 97.
31. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 2038, akte nr. 98.
32. Deze gegevens zijn ontleend aan de aantekeningen der zusters. Met dank aan Zr. Veronica, die zo vriendelijk was het fundatieboek door te speuren.
33. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 56c.
34. Verpondingskohier Kerkhof II, 56c en II, fol. 52.
35. Verpondingskohier Kerkhof II, fol. 49.
36. Schepenprotocol van 1734/40, fol. 223 e.v.v.
37. Verpondingskohier Kerkhof II, fol. 12^v en 103.
38. Verpondingskohier Kerkhof III, fol. 70.
39. Schepenprotocol van 1766/72, fol. 112^v e.v.v.
40. Schepenprotocol van 1766/72, fol. 255^v.
41. Verpondingskohier Kerkhof IV, fol. 48 en V, fol. 46.
42. Schepenprotocol van 1795/1800, fol. 42^v.
43. Schepenprotocol van 1795/1800, fol. 53^v.

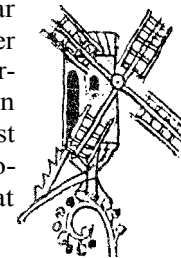
IL

HET VERDWIJNEN VAN DE STANDERDMOLEN VAN OERLE

door **Jacq. F.C.M. Bijnen**

Een dorp zonder kerk of toren is niet compleet. Dat is ondenkbaar en zeker in onze Kempen. 'Aan den toren herkent men de plaats'. Voor Oerle komt daar een molen bij, om precies te zijn een windmolen. Vanaf 1933 was Oeric zonder windmolen: dus niet compleet.

Gelukkig wordt daar de laatste jaren (heel) wat aan gedaan. Er is sinds 1987 een heuse windmolen in aanbouw, dit jaar kwam er een camping 'Molenstelden' genaamd, en nog recenter is een archeologisch monument gecreëerd op de plaats waar voorheen, gedurende zo'n viereneenhalve eeuw, de Oerlese molen stond. Ook ligt de verwevenheid van Oerle met zijn molen vast in namen als het 'Moleneind', de 'Molenvelden' en de 'Molienstraat' - welke laatste naam sinds enige decennia Banstraat moet worden genoemd -.

*Een echte goeie molenaar
komt nooit in de hemel ...*

*(Ifitspraak van A.C. de Bont,
pastoor van Oerle 1923-1947.)*

De in 1933 gesloopte standerdmolen aan de Zandoerleseweg stond daar vanaf de zomer in 1914. Daarvoor, in elk geval vanaf 1462, was zijn standplaats in de hei van Zandoerle nabij de grens met Knegsel.

De molenhistorie van Oerle gaat echter nog verder terug, want in een oorkonde uit 1332 is al sprake van een molen te Oerle.

Molenaar op de molen aan de Zandoerleseweg werd in 1914 Arnoldus Eustachius van der Waerden. Hij was gehuwd met

*Afbeelding van een standerdmolen
uit een veertiende eeuws handschrift,
uitbeeldende een standerdmolen en
het dorsen en dragen van het graan.*

Anna Cornelia van de Poel, die een nicht was van de familie Roovers, de vorige eigenaren van deze molen. Op 13 april 1921 ging deze molen, met de erbijbehorende schuur en het erf, voor f 5.000, - in eigendom over op Adrianus de Kort.¹⁾ Hij was geboortig van Helvoirt en gehuwd met Johanna Cornelia Hendriks.

Adrianus was slechts kortstondig de mulder van Oers, want hij overleed op 18 mei 1925, zijn echtgenote met vier kinderen achterlatend. Weduwe Johanna huwde nadien met Jan Willem Derksen, afkomstig uit Doetinchem. De 'nieuwe' mulder zou worden geconfronteerd met de economische wetten van tijd en omzet, waarmee diegene die het goedkoopst kan werken het meest te malen krijgt. In de jaren twintig en dertig kwamen namelijk steeds meer molens buiten gebruik doordat de molenaars, om minder afhankelijk te zijn van de wind, overschakelden op een zuiggas- of een dieselmotor.

De grote klap kwam toen de landbouworganisaties codperatieve maaldertijen gingen stichten en in vrijwel elk dorp een pakhuis verrees.

Bovendien was het malen met windkracht vaak een barre onderneming en niet ontbloeit van gevaren. Zoals in januari 1931, toen op een morgen plotseling slecht weer opstak. Boer Willem Hospel, een vaste klant van de Oerse mulder, stond met vier zakken graan onder de molen. De molen stond met volle zeilen. Molenaar Derksen zag in de verte de bui wel hangen, maar volgens zijn inschatting kon zijn knecht, neef Jan, die paar zakjes nog makkelijk malen voordat die bui bij de molen was. Hij vergiste zich echter! De sneeuwvui was er veel eerder. Derksen en zijn neef waren daar helemaal niet op voorbereid. Door de harde wind maakte de molen weldra wel 100 enden, dat wil zeggen bijna één wiek per halve seconde. De uiteinden van de wieken hadden hierdoor een snelheid van zo'n 150 kilometer per uur. Dit was ver boven het toelaatbare maximum van ongeveer 80 kilometer per uur. De molen ging zo tekeer dat het paard van boer Hospel op hol sloeg en richting Zandoerle verdween, met de boer er achter aan. Om de molen af te remmen werd zoveel mogelijk graan tussen de stenen gegooid. Er was echter geen houden meer aan. De molen draaide zo hard dat de kammen van het molenrad (stukken hout van 10 bij 5 centimeter) en de staven van het rondsel, als luciferhoutjes afknaptten en tegen de wanden van de molenkast knalden. Met veel moeite wisten de beide Derksens de molen uit de wind te kruien en tot stilstand te brengen. Het binnenwerk was intussen 'total loss'. Molenmaker Van Tartwijk uit Schijndel repareerde de schade.²⁾

In datzelfde jaar werden de molenaar en zijn knecht, nogmaals overvallen door een onweersbui. De bliksem sloeg in op de molen en via kettingen werden beiden geraakt. Hevig aangeslagen en versuft kwamen de Derksen met de schrik vrij, op meerdere plaatsen aan schouders en armen met brandwonden overdekt.

Dit alles overwegend moet Jan Willem Derksen tot de slotsom zijn gekomen dat modernisering onafwendbaar was. In februari 1932 stond zijn besluit vast: overschakelen op een zuiggasmotormaaldertij en de molen slopen.

Derksen greep naar de pen en schreef aan het Rijksbureau voor de Monumentenzorg in Den Haag: *'Aangaande het behoud van natuurschoon heb ik een standerdmolen die ik deze zomer van plan ben te slopen ... (om) ... het bedrijf voort te zetten met een motor'*³⁾

Derksen bood aan, indien men de molen wilde behouden, dit spoedig aan hem te laten weten. Om een indruk te geven van de goede staat waarin de molen verkeerde, sloot hij bij zijn brief een foto van de molen in.

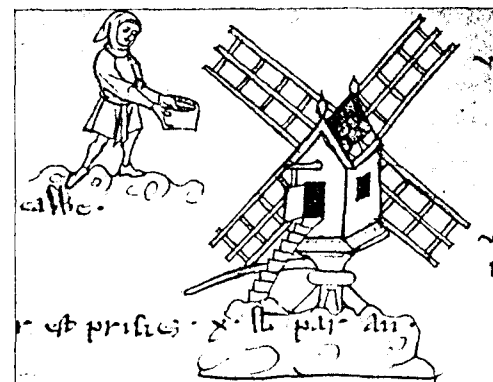
De directeur van het Rijksbureau stuurde de brief met foto door naar de Vereniging 'De Hollandsche Molens'. De voorzitter van deze vereniging liet daarop onder meer aan Derksen weten: *'... Wij kunnen ons voorstellen, dat u een dergelijke motor als hulpkracht zoudt willen*

*nemen, omdat bij afwezigheid van den wind men het werk toch wil voortzetten, doch wij zouden u toch in ernstige overweging willen geven niet te spoedig tot sloping van de molen te besluiten, want van de kosteloze windkracht moet men in dezen tijden meer dan ooit trachten te profiteeren*⁴⁾. Voorts vroeg hij nog wat meer gegevens te mogen ontvangen en bood aan gratis advies te laten geven door hun deskundige, de heer A.J. Dekker uit Leiden.

Maar molenaar Derksen kon van al die adviezen geen garen spinnen en over een eventuele financiële regeling om de molen te kunnen behouden werd hij evenmin iets wijzer.

Toen in september 1932 de vereniging nog eens informeerde en daarbij hoog opgaf over de resultaten van verbeterde wieken, waar sedert kort ook windmolens mee konden worden uitgerust en die de verwachtingen overtroffen, liet Derksen aan hen weten dat hij reeds tot sloop was overgegaan en de roeden al had

verkocht. De rest van de molen zou het volgend jaar worden gesloopt. En, zo schreef hij er nog bij: *'... de reeden van sloping is dat ik nu geen personeel meer in dienst behoeve te hebben en dat is ook een besparing van f 1.000, — per jaar en een motor moet ik toch hebben voor vlotte bediening, want dat wordt heden ten dagen gewenst want de menschen zijn niet zo geduldig meer dan voor tien jaar terug'*⁵⁾

Afb. uit 1275. Waarschijnlijk is dit de — oudste afbeelding van een standerdmolen.

Briefhoofd op het postpapier van Jan Willem Derksen.

Zo werd het lot van een eeuwenoud mechaniek, dat wij nu een milieuvriendelijk productieproces zouden noemen, geworpen.

Tijdens het slopen, wat niet zachtzinnig moet zijn verlopen, sloeg het ongeluk nog eens toe. Bij het neerhalen van de zware molenas raakte Jan Kelders, ook een van de knechts, bekneld en brak daarbij zijn been.

Roeden en as kregen nog een functie, ergens aan een molen in België. De rest werd brandhout. Daarbij was ook een zware eiken balk met een er in gebeitelde tekst die getuigde van het 'roemrijke' verleden van deze molen. Deze tekst luidde: *'R.D. Colebrant, Provisor in Postula, L.I. me fecit, Anno 1603'.⁶⁾*

De letters L.I. kunnen hier de beginletters zijn geweest van de molenmaker die in het jaar 1603 herstellingen aan de molen verrichtte, meer waarschijnlijk staan deze letters voor de afkorting van de titel van provisor Colebrant. Dat ook deze balk verdween wordt slechts nu door sommigen betreurd.

NOTEN:

1. Notariële akte notaris A.W. Lasance te Vessem.
2. *De Molenaar* 82, 1979, 4, 24 januari, p. 116 (orgaan van Vereniging "De Hollandsche molen").
3. Archief van Vereniging "De Hollandsche molen", Amsterdam; correspondentie verdwenen molens, map gemeente Veldhoven (Oerle), brief d.d. 2 febr. 1932.
4. Idem, brief d.d. 10 febr. 1932.
5. Idem, brief d.d. 11 sept. 1932.
6. Parochie-archief van de R.K. parochie Oerle; memoriale, p. 197.

III.

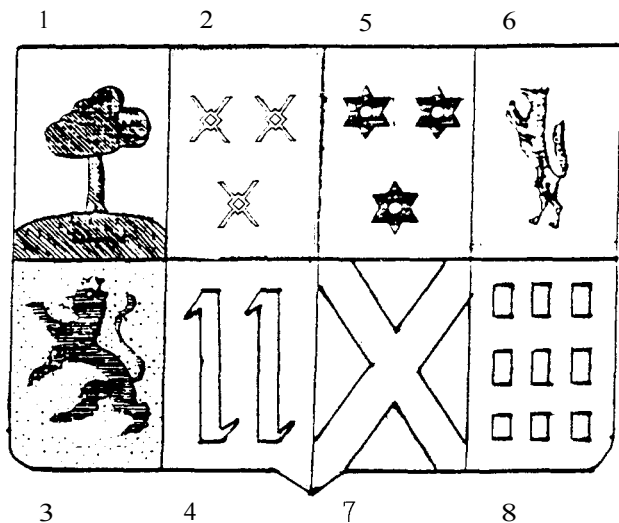
OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

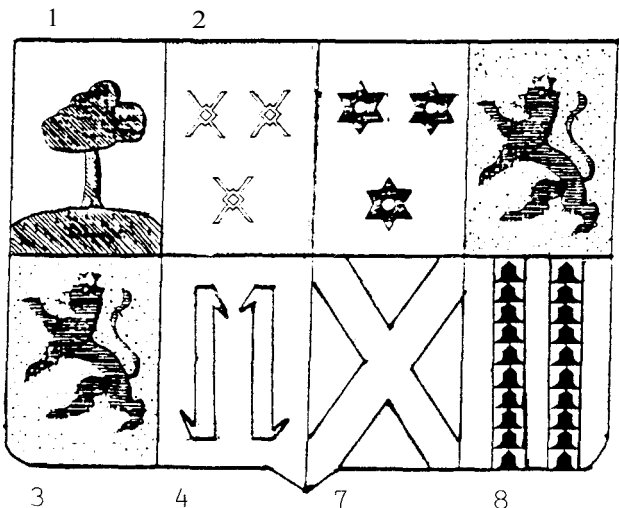
ROND ONZE TOREN (a-b-c-darium)

Achter de kerk staan
 Bomen te groeien
 Concerten in het gemeentehuis
 Die de luisteraars boeien.
 Even opwaarts zien
 Fladderende duiven
 Gaan zij misschien
 Hun jongen uitwuiwen ?
 In elk geval, zij vliegen
 Jolig in balans
 Koeren en wiegen
 Langs de torentrans.
 Maar de zon, zij kijkt
 Naar dit dorpsgezicht
 Oirschot ons dorpje lijkt
 Prachtig in dit licht.
 Quatrijnen wil ik schrijven
 Rijmen een couplet
 Simpel zal ik blijven
 Toch 'n ode gezet.
 Uit deez' enkele woorden
 Valt het toch wel op
 Wát ons dorp bekoorde
 X, het kruis in de top.
 Yardenhoog de toren
 Zalig hier thuis te horen !!!

Toke

FRANCIS VAN ESCH
(1656 — 1735)

JAN VAN ESCH
(+ 1605)

IV. HET WAPEN VAN FRANCIS VAN ESCH (1656-1735)

Substituut-secretaris van de Vrijheid Oirschot

door A.E.M. van Esch

Op 1 juli 1728 verschijnen voor notaris Willem Tempelaars te Oirschot FRANCIS VAN ESCH en MARIA DE ROIJ, in bijzijn van de getuigen Willem van Orthen en Dielis van de Ven. Zij overhandigen de notaris een gesloten brief, welke op vijf plaatsen met rode lak was gecachetteerd, zijnde hun testament¹⁾. Drie lakzegels zijn van de testateur en twee van de notaris.

Het zegel van testateur Francis van Esch geeft de volgende omschrijving: centraal een schild, gedeeld met twee maal vier kwartieren, getooid met een gesloten helm en helmteken, een boom met twee pluimen, het geheel omgeven met dekkleden.

Het wapen vertoont:

gedeeld, I, 1 is een boom; 2. drie molenijzers (2-1); 3. een leeuw; 4. twee palen of halen; II, 5. drie spoorraden (2-1); 6. een vos; 7. een schuin kruis; 8. een veld beladen met negen blokken (3-3-3).

Het wapen is een familiewapen en kwam, met een kleine variant, ook voor op de grafzerk van JAN VAN ESCH, overl. 10 febr. 1605, welke zerk in 1726 nog aanwezig was in de Sint Pieterskerk te Oirschot²⁾. Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins beschrijft dit wapen als volgt:

gedeeld: I gevierendeeld, 1. op grasgrond een esseboom; 2. drie molenijzers; 3. een leeuw; 4. twee omgekeerde schoorsteenhalan; II gevierendeeld: 1. drie spoorraden; 2. een leeuw; 3. een Sint Andrieskruis; 4. twee palen van vair.

Het blijkt dat Francis van Esch het familiewapen heeft aangehouden en overgenomen van zijn over-grootvader, met uitzondering van de kwartieren zes en acht (of heraldisch II, 2 en II, 4).

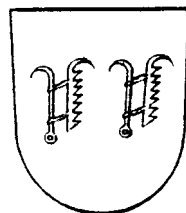
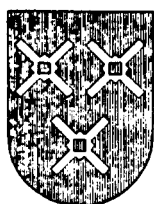
Het belangrijkste onderdeel is kwartier nr. één, van beide wapens, een volkomen duidelijk, als "sprekend" wapen de esseboom. Dit wapen is in de heraldiek algemeen bekend en wordt omschreven als "op een zilveren veld een groene boom op groene ondergrond".

De overige kwartieren van het wapen zijn af te leiden uit de kwartierstaat van de kinderen van Jan Jaspers van Esch:

Het gedeelte alliantiewapen heeft in zijn eerste gedeelte de vier jongste geslachten opgenomen, te weten:

1. Van Esch 2. Van Breugel 3. Van Strijp 4. Van der Ameijden

De eerste drie wapens zijn heraldisch juist. Met het schild van Van der Ameijden is echter iets aan de hand geweest. Het wordt bij Rietstap en andere schrijvers³⁾ beschreven als: op zilver, twee palen van sabel (zwart).

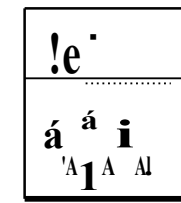
Bloys van Treslong Prins beschrijft het als twee "omgekeerde schoorsteenhalens"⁴⁾. De heraldiek tekent die aldus:

Francis van Esch zegelt met twee gelijkgerichte halen.

Of de steenhouwer van de grafzerk van Jan van Esch er schuldig aan is, door de halen of palen niet te laten doorlopen tot op de schildrand, weten we niet, maar de mening kan ontstaan, dat het "halen" zijn in plaats van "palen". Het wapentje op de zegel lijkt ons toch foutief en dient twee palen voor te stellen.

Het tweede deel met vier kwartieren stelt voor de vier oudste geslachten voorkomende in de kwartierstaat⁵⁾. Maar hier zijn de "afwijkingen" nog groter. Toch doen we een poging het geheel te verklaren.

1. De Roever 2. Vos van Beerse 3. Van Doerne 4. Van der Meer

1. Het wapen van **De Roever** of **Rover** (kwartier 13) toont drie molenijzers van goud op een rood veld. Het zegel van Francis en de grafsteen van Jan tonen beide drie sporraderen (een wielje aan een stijgbeugel om het paard tot meer spoed aan te sporen).

Spoorraderen op wapens zijn in onze streken vrijwel onbekend, maar in Engeland, Frankrijk en ook in Pruisen komen ze veelvuldig voor.

De kwartieren van de kwartierstaat geven geen aanleiding in die richting een verklaring te zoeken. Alleen een verkeerde interpretatie van het wapen op de grafsteen kan de oorzaak zijn of de steenhouwer heeft zich weer vergist. De sporraderen blijven staan en krijgen de kleuren goud op rood.

2. Het wapen van **Vos van Beerse** (kwartier 29) is in de heraldiek, in deze vorm vrijwel onbekend. De meeste vossen-wapens vertonen een lopende vos met hangende staart. Een uitzondering hierop is Wielsendstein, met op zilver een staande vos met opgeheven staart.

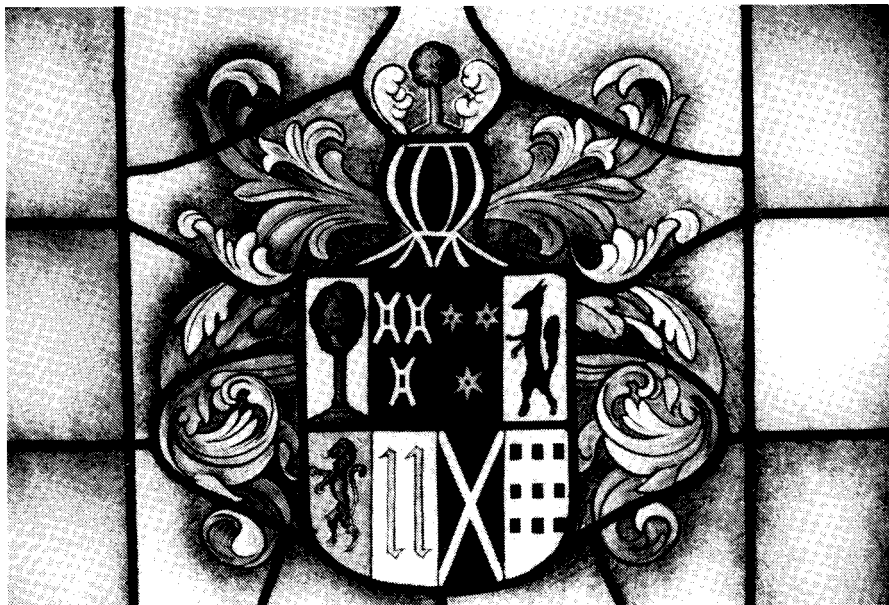
Bloys van Treslong Prins heeft hier een leeuw in gezien, maar het zegel van Francis vertoont duidelijk een vossesnuit en een dikke pluimstaart. Rietstap toont voor de familie Vos (zonder "van" of "de" of achtervoegsel), uit Brabant: een rode vos op zilver. Wij zijn geneigd deze kleuren over te nemen.

3. Het wapen van **Van Doerne** (kwartier 59) wordt noch op de grafsteen, noch op het zegel afgebeeld. Daarvoor in de plaats staat op een rood veld een wit of zilver schuin- of Sint Andriesskruis. Dit wapen behoort aan de oude Brabant-

se familie Van der Aa. Deze naam komt in de kwartierstaat niet voor, maar zou aan de familie Van Doerne geparenteerd kunnen zijn.

4. Tenslotte het schild nr.8 bij Francis van Esch: op zilver negen blokjes van rood. Het wapen zal afgeleid zijn van het wapen van de familie **Van der Meer**, (kwartier 235) één der oudste families uit de kwartierstaat. Het familiewapen wijkt evenwel enigszins af van het zegelwapen. Het motief zou kunnen zijn, dat de zegelmaker het fijne precisiewerk heeft vereenvoudigd, door enkel negen blokjes weer te geven.

Een zelfde "vermindering" van wapen vinden we ook op de grafzerk van Jan van Esch, als het over het laatste schild gaat. Bij Jan staan twee palen van vair. Het wapen van de familie **Cock van Waardenborgh** (kwartier 209) kent een gouden schildhoofd met twee rode hanenkoppen en daaronder drie palen van vair, blauw en zilver, op rood. En het moet deze familie zijn, die Jan van Esch voor het nageslacht heeft willen laten voortleven. De steenhouwer heeft gewoon een stuk van het wapen laten "vallen".

Bovenlicht huize St. Jacob.

De familieverhouding tussen Jan Jasper van Esch en Francis, zoon van Floris van Esch is al terloops aangegeven. Jan, zoon van Jasper en Agnes, d.v. Jan van Strijp, was gehuwd met Theodora van Breugel en verwekte bij haar acht kinderen, waaronder Gasper Jan. Deze huwde Hester Segers en hun zevende

INHOUDSOPGAVE

REGISTER

1990

INHOUDSOPGAVE 20e JAARGANG 1990

J.F.C.M. Bijnen

- Archeologische verkenning van het laatmiddeleeuwse kerkgebouw te Wintelre 87 - 104
- De genezing van oogziekten door het domineesgezin Kremer 135 - 137
- De roomboterfabriekjes van Oerle 174 - 177

N. van Cuijck

- Stamlijst Legius 36 - 40

P.F. van Diepenbeeck

- Genealogische gegevens Van Diepenbeeck, Bergeykse tak 69 - 80, 144 - 147

A.E.M. van Esch

- Een tweede genealogie Van Esch 178 - 192

M. van der Heijden-Bruning

- Oirschot blijft baas op eigen gemeijnt.
Een 16e eeuws geschil met Woensel 194 - 198

J.P.J. Lijten

- Oirschot kocht zijn grenzen 4 - 35
- De heren van Oirschot van 1100 tot 1320 51 - 68
- Taxandrië: Tien eeuwen overbrugd 108 - 134
- De medische school van Oirschot 156 - 173
- Kempische curiosa:
 - 10. Rooy- en Oirschot-kermis 41 - 42
 - 11. Bloedige bladzijden in de kerkerekening 85 - 86
 - 12. Een Oirschotse klok op de Lithse toren 142 - 143
 - 13. De wals van Straten 199

H. Mijland

- De rol van Best in de aanleg van de grindweg Tilburg-Eindhoven 148 - 152

C. Scholten

- Huizen en bewoners te Oirschot van de zeventiende tot de twintigste eeuw
 - 63. Markt 11 43 - 47
 - 64. "De Lievenheer", Bestseweg 10 81 - 84
 - 65. "De Nachtegaal", Oude Grintweg 52 138 - 141
 - 66. "'t Greel", Markt 5 200 - 204

Varia

- Mededeling: Uitgave literatuuroverzicht Veldhoven 193

Gebruikte afkortingen:

armm.	armmeester	schoolm.	schoolmeester
burg.	burgemeester	secr.	secretaris
e.v.	echtgenote van	top.	toponiem
Oi.	Oirschot	wed.	weduwe
past.	pastoor	weth.	wethouder
pres.	president	wnd.	waarnemend
rentm.	rentmeester		

A		Beatrix, wed. van Gerlach	61	Brabant (vervolg)		Duisburg, Duitsland	115
Aa, rivier	125	Beers, Johannes van	44	hertog(in) van	5, 11, 16, 20, 28, 54, 59, 61, 63, 124-125, 128	Duitsland	99, 169
Aelst, van		Beerze, rivier	6, 8, 12	zie ook Hendrik I, Jan II en Jan III,		Duitse keizerrijk	125
— Dircxken, wed. Jan	43	Beerse gemeijnt	26, 30-31	Philips van Bourgondië			
— Jan	43	Beerzen (=Oost-, West- en Middelbeers)	5-6, 9-10, 24, 30-31, 160	rentm. (-generaal)	22, 27, 29, zie ook Jan van Olmen en Thielman van Zon		
Aarle, herdgang	13-15, 152	Beerseweg	81, 84			E	
Aarschot (Arscot, Orscot), graafschap	126	Beersveld, gemeijnt	6, 26			Echternach	51, 120
Acht	149, 197	Beex, G.	110	— schout van de hertog	54	— abt van	56, zie ook Thiofried
Achtse Barrière	149	Beke, Aleydis van	56	drossaard	29	Eenhand (voorh. Bokvoort)	12, 24, 26, 31
Adriaans, Ad	175	Bekersberg	24, 26, 31	kanselarij	126	Eerschot	42
Aken	166	Beckum, Theodora van —, e.v. Peter van Heck	45	Brandenburg, keurvorst van	169	Eertbruggen, buurtschap	7, 14-18, 24, 26
Aldengoor, Dirk van	57	België	98, 117-118, 135-136	Breda	148, 166	Eeten, Willem van — , voorz. van de coi5p. roomboterfabriek	176
Alphen	120	Beliën, J.J. —, schoolopziener	199	Bree	160	De Lindebloem te Oerle	
Altena-van Horne, familie	129	Bergen op Zoom	148	Broek, top Ve.	136	Eindhoven	61, 128, 137, 148-149, 151, 175
Altena, Dirk van	57, 129	Bergeyk, schepenen van	159	Brox, L. — , raadslid van Best	151	Eindhoven Kempenland, regio — , streekarchief	137
Ammersoyen, Jan van — , leenman van de hertog van Brabant	20	Berne, abdi van	128	Bruggenrijt	90	Ekerschot, Hendrik	86
Andel, Pieter van — , secr. van Oi.	197	Best	4, 9, 13-16, 24, 32, 148-150, 152, 194	Brussel	19, 22, 27, 29, 55, 114, 168, 194, 196	Ekkersrijt (Eckenrijt)	9, 19-20, 22-24, 27, 194
Andenne	95, 98	— burgemeester van	149	Byvanck, A.W. — , historicus	112-113	Ellaer, ten — , hoeve	12
Angers, kroniek van	115	— raad van	149, 151			Elmpt	98
Ansfried, graaf van Hoey en Teisterbant, later bisschop van Utrecht	119	— kerk van	86	C	zie ook K	Empel	125
		— schoolmeester te	zie Johan Auchinleck	Childerik, Frankisch koning	115-116	Engeland	164
Antwerpen	162, 169	Besterbroek, gemeijnt	7, 13, 26, 30-32	China	167	Enklaar, D.Th. — , historicus	8, 10, 27, 31
— markgraafschap	130	Bestse Barrière	148, 150, 152	City-Centrum, Veldhoven	193	Enspijk	158
— aartsdiakonaat	117	Bilsen	118			Esch, van — , genealogie	178-192
— dekenaat	119	Bilsen, Geraert Jans Gerits van	81			Etten, J. van — , hoofdonderwijzer	199
Antwerpse Kempen	117	Bladel	57, 62, 87	D		Europa	125, 148
Appolinaris, Sidonius	115	— kerk van	101	Deenen, mr. Jan	157	— West	129, 167
Appolonius, kanunnik te Oi.	57	Bladel, Henrick van	62	Deen(s)kenskinderen, gemeijnt	10, 194		
Arabië (Arabisch)	167	Blanckaert, Steven — , geneesheer	168	Demer, rivier	109, 118, 129	F	
Ardennen	41	Blok, D.P. — , historicus	114-115, 117-119, 121	Denemarken (Deens)	99	Ferguson, Jan Jacob — , klerk van Johan de Witt	168
Arkel, Jan van — , stadhouder van de rentm. van de Meijerij	19, 28	Bode, Jan de	zie Jan van Vught	Deurne	51-52		
Armenhoef, Best	150-152	Bogaerts, J. — , bestuurslid Coöp. Stoomzuivelfabriek St. Jan te Oerle	177	Deyle, rivier	109, 129	Fey	
Armorica	115	Bokvoort (later Eenhand)	11-12, 24, 26, 31	Diepenbeeck, van	69-80, 144-147	— Arnold — , senior, chirurgijn	161, 163-165, 170
Arnhem	166	Bologna	156	genealogie		— Arnold — , junior, chirurgijn	156, 164-170
Auchinleck (Agenleck), Johan — , schoolm. te Best	86	Bonfanti, Maria Magdalena — , e.v. Silvester (IV) Lintermans	162	Dierix		Fietzij, n.n. — , kannonier	136
Audenhoven, van		Bont, A.P. de	91	— mr. Gerart — , chirurgijn	160	Fonken	
— familie	11, 19	Boom	109	— mr. Nijs — , chirurgijn	160	— Adrianus Joannes Maria	140
— Elisabeth	56	Boone, W.J.de — , historicus	114	Diessen (Deuso)	12, 51-52, 115	— Adrianus Petrus	140
— Godefridus — , kanunnik te Oi.	56	Boons		Diest	120, 166	— Antonia Adriana Gerarda	140
— Henrick	56	— Sijmon	200	Dicbier, Goessuinus Moedel — , schepen van 's-Hertogenbosch	66-67	— Arnoldus Cornelis	140
Austrasië	120, zie ook Austrasische Franken	— Willemkens, wed. Sijmon	200	Dommel, rivier	115, 120, 125, 128	— Elisabeth Antonia Maria	140
Averbode, abdij	128	Boterwijk	10-11, 16, 18	Dommelen, Marinus van	136	— Cornelius Leonardus	140
Avitus	115	Bots, H. — , historicus	156	Donge, rivier	117	Franken (Frankisch)	112-124, 129
		Bourgondië, hertog van	zie Philips	Dooren, van		— Frankische Rijk	117, 119-121, 124, 130
B		Boxtel	7, 11-12, 18, 24, 26, 30, 111, 163	— Helena — , wed. Leendert	43	koning van de	121, 124, zie ook Childerik, Clovis
Baensvoert	zie Balsvoort	— Willem, heer van	7	Aerts de Roij		Austrasische Franken	119-122, 124, 130
Baest, landgoed	5-6	Boxtel, van		— Peter Gijsberts	43	Merovingische Franken	115-116
Baest, Anselmus van — , deken van het kapittel van Oi.	13	— Lodewijk Peters Jansen	160	Dooren-van Baar, register	6, 8, 10, 12, 14, 16	Neustrische Franken	119
Bakel	123	Brabant		Doornik	114-115	Frankrijk	148, 167
Balsvoort (Baensvoert)	11-12, 24, 26	— hertogdom	51-52, 108, 114, 126, 128, 148	— Geertruyd — , begin	156	— koning van	zie Lodewijk XIV
Batavorum, civitas	114			— Jan	156	Fransbaan, Oi.	6
Bavai	113			Douai (Italië)	162	Frederik, aartsbisschop van Keulen	51-52, 56
				Drunen, heerlijkheid	129		
				Duisburg (Dispargum), België	114-115	Friezen	117

G		Hanewinkel, Cornelia -	136	Hilvarenbeek (Beek)	119,123-124, 130,161,163	K	
Gallië	114-116,118,122	e.v. Marinus van Dommelen		kapittel van	122,129	Kamerijk, bisdom	117,119
Gallo-Romeinen	115-116	Haren	160	kerk van	59,119	Campinia, tijdschrift	6,8,10,32,51, 108,129,203
Geertruyd, Henrick zoon van	56	Hedel	11,16-18	heer van	zie Dirk van Herlaar	Camps, H.P.H. - ,historicus	6,8,10,12,53
Geertruydenberge, Mechteidken	159	Heerbeek	13,15,24	- priester-schoolrector van	59	Kappelhof, T. - ,historicus	62
Adams van		Heerbeke, Jan van - ,leenman	20	landdeken van	59	Karel V	42,156,167,196
Gelre		van de hertog van Brabant		- gemeeynt van	31	Carloe, Adam van - ,leerling	160
- graafschap	5,52,128	Heers, top. Oi.	111	Hilvarenbeek/Diessen, heerlijkheid	63	Kasteellaan (later Montfortlaan), Oi.	199
- graaf van	53,127,130,zie ook	Heerstraat	7,24,27	Hinthamereinde	62	Gasteren	57
Gerard IV, Otto II		Heesbeen, Christiaan Huybrechts	161,163	Hinthamerstraat	63	Kattenberg	24,26,31
Gerard IV, graaf van Gelre	127	van - ,chirurgijn		Hirzel von Kempten, Petrus	136	Kempen (Campinia)	32,53-54,61,117
Gerlach, bakker te	61	Heeze, predikant te	zie Johan	Joachim		- Eeninge der 52,54-56,63,108,126-127	
's-Hertogenbosch		L.A. Kremer		Historisch Erfgoed Veldhoven,	193	Kempen(land)	
Gertrudis abdij, Leuven	128	Heilige Eik, kapel	31	stichting		- kwartier	11,55,91,110
Gestel	61	Heiligenstraatje, Hilvarenbeek	119	Hoberg (Hoeberch)	9,20,23-24,26,194	- schout van	22,29,55,zie ook
Gheyla	56	Heck, van		Hoedje, huis/café 't - ,01.	200,203-204	Boudewijn van Vught	
Godefridus n.n. - ,past. van Wintelre	87	- Franciscus Cornelis - ,	45	Hoelij, graaf van	zie Ansfried	Kempen, Cornelis Marinus	84
Godfried I, graaf van Leuven	51	goudsmid		Hof van Solms	169	Ignatius van	
Godfried III, hertog van Leuven	125-126	- Peter - ,secr. van Oi.	45	Holland		Kerkenbuchtje, top. Wintelre	91
Goidsschalck, Aelbrecht - ,leenman	20	Hendrik I, hertog van Brabant	55,125-126	- graafschap/gewest	127,169	Kerk(en)heide, top. Wintelre	87,91
van de hertog van Brabant		Hendrik II, hertog van Brabant	55	- staten van	169	Kerkhof, herdgang	43,81,200
Goossens		Hendrik III, hertog van Brabant	55	Hollands Diep	117	Kerkhof, top. Wintelre	91
- Gerard - ,secr. van Oi.	124	Henrick, graaf/voogd van Taxandrië	122	Hollandtze Mercurius	166	Kerkoerle	zie Oerle, Kerk
- Henrick - ,past. te Lith	142	Herbays, Symon van	22,29	Hoogeloon, kerk van	101	Kerkoirle, Willem van	200
Gothen, West	116	Herentals	156-157	Horne, Gerard van	63,129	Keulen	5,114,127
Grammaye, J.B. - ,historicus	117	Herentals, Henrick van - ,	54	Hoppenbrouwers, Anneke Jansdr. - ,	158	- aartsbisschop van	52,121,124-125, 127,130,zie ook Frederik
's-Gravenhage	137	schout van 's-Hertogenbosch		e.v. Bartholomeus de Momboir		Klaassen, W.	161
Greef, Johannes de - ,bestuurslid	176	Herlaar	124	Hosterth	59,zie Wouter van Oirschot	Klaversma, T.	51,56-60
van de coitip. roomboterfabriek		Herlaar/Hilvarenbeek		Houbracken, Henrick van	28	Kleef	5,59-60
De Lindebloem te Oerle		- heerlijkheid, heren van	63-64,129	Hulst, top.St. Oedenrode	14-15	- graven van	63
Greel, huis 't - ,01.	200,203	- Dirk van	52,63,129	Hurk, Piet van den	176	- Margareta van - ,e.v.	60
Gregorius, bisschop van Tours	114-115	- Willem van - ,meier van Tienen	6	Huijskens		Daniel van Oirschot	
Griekenland (Grieks)	167	Hermus, Adrianus - ,rector van	175	- Arnoldus	83	Clogio, stamleider der Franken	114
Grote Aard van Oerle	9,26-27	het klooster te Oerle		- Arnoldus Lambertus	83	Clopper, Claes	22,29
Gruyter, Reyner de - ,leenman	20	Herzei, Luppo van	66	- Ida - ,e.v. Leonard Vulders	83	Clovis, koning der Franken	114,116
van de hertog van Brabant		Hersel, buurtschap	7,10,16-18	- Lambert	83	Knegsel	32,102
Gruythuyze(n), Mathijs - ,koopman	202	's-Hertogenbosch	12,42,54-55,57, 61-63,126,128,148-149, 151,157,162-163,169	Italië	162	Knippenberg, W.	111
Gryp, Johan Franciscus - ,heer	169	- Meierij	6,11,51-52,55,63	J		Koenraad III, keizer van het	125,128
van Valkesteyn		108,124-127,129,163,195		Jacob n.n.	61	Duitse Rijk	
Gunterslaar, top.B.	13-15	- (hoog)schout	54,195	Jan II, hertog van Brabant	194	Cock, Eymbert Henrick de	142
Gijzelaar (Gyselaar), gemeijnt	18	schepenen	8,66,157	Jan III, hertog van Brabant en	13-15	Kolenwoud	114
Gijsseling, M. - ,historicus	117	rentmeester	21,22,29	Limburg		Collenborgh, Helena Jans van - ,	202
		groot begijnhof	156	Jeger, fam. de	19	wed. Jan Baptist Smits	
		groot ziekengasthuis	162,164	Johanna, hertogin van Brabant	12	Koole, Peter	136
		- Tafel van de H. Geest	62	Jonkers		Coppens	
		- stadschirurgijn	zie Silvester	- Hendrikus - ,voorz. coöp.	176-177	- Adriaan	84
			Lintermans	stoomzuivelfabriek St. Jan		- Antonie	87
				te Oerle		- Jordanus	84
				- Petrus Johannes - ,bestuurslid	177	Kremer	
				van de coCip. stoomzuivelfabriek		Arnold - ,dominee	135-137
				St. Jan te Oerle		Johan Leonard Arnold	135,137
				Julianus, (mede-)keizer	109,112-113	predikant te Heeze	
				van Rome		- Johanna Maria Christina	135
				Julius Caesar, Keizer van Rome	123	- Johannes Henricus Cornelis	135-136
						-It. bij de mobiele schutterij	
						Crespin, abdij van	125
						Cricq, mr. Martinus - ,chirurgijn	164

Kroon, de
 Adrianus Johannes Ludovicus -, 45
 bierbrouwer
 - Antonia Ludovica Nicola Maria 45
 - Gerardus Joannes -, bierbrouwer 45
 - Gerardus Johannes Franciscus 46
 Johanna Adriana Petronella -, 45
 religieuze
 - Johannes Josephus -, pastoor 45
 - Johannes Laurentius Henricus 45
 Adrianus -, kapelaan
 - Josephus Nicolaas Jacobus 45
 - Ludovicus Josephus Antonius 45-46
 Maria -, bierbrouwer
 - Maria Adriana Seraphina 45
 Krukkerd 18
 Krul, R. 170
 Kuyer, P.Th.J. 117
 Cuyck, Wouter van -, kanunnik te Oi. 156

L
 Laar, top. 6
 Lagrue, J. 170
 Lake (Laeck), ten -, top.B. 9,13,15,23-24
 26,194
 Lakenhal, huis te Oi. 203
 Lambertus, St. 119
 Landvoort (Lantvoirt), top.Oi. 7,9,10,20,
 23-24,26-27,30,194
 Langdonk, top. Oi./gemeijnt 6,26
 Langven 29
 Lancvelt, Louvys van -, leenman
 van de hertog van Brabant 20
 Leefdaal, Rogier van 6,60,63,129
 Leermakers, Hendrik, -,
 notaris te Oi. 13
 Leers, huis te Oi. 200
 Legius, stamlijst 36-40
 Lemmens, Piet -, bestuurslid
 van de coëp. roomboterfabriek
 De Lindebloem te Oerle 43,200,204
 Leuven, graaf, later hertog van 124,126
 130,zie ook Godfried I
 - Gertrudis abdij te 128
 Liempde 7,15-16,26,111
 Lieshout 54
 - gemeijnt van 32
 Lievenheer, huis te Oi. 81
 Limburg 95,98,127
 - hertog van zie Philips van
 Bourgondië 176-177
 Lindebloem, coëp,
 roomboterfabriek, Oerle
 Lintermans
 - Jacop -, chirurgijn 156-160,165-166
 - Jenneke, e.v. Silvester (I) 156
 - Philips 156-157
 - Silvester (I) -, chirurgijn 156-157
 - Silvester (II) -, chirurgijn 157

- Silvester (III) -, chirurgijn 157,162-163
 - Silvester (IV) -, chirurgijn 160-165,168
 Lith 143
 - past. van zie Henrick Goossens
 Lithoyen 125
 Lodewijk de Vrome 124,130
 Lodewijk XIV, koning van
 Frankrijk 148,164,
 167,169
 Loon
 - graafschap 118,120
 - Gerard van 129
 Lopende Straat, O 7
 Lotharingen 121
 - hertog van 63,124,zie ook
 Godfried I van Leuven,
 Philips van Bourgondië
 Lotharius (Lothric) 125
 Luik 59,119,148
 - bisschop van 63,124
 Lijkstraat 149-150

M
 Maersselaer, van de
 - Elisabeth Marten -, e.v. 81
 Jasper Paulus Neggers
 - Marten Corstiaens 81
 Maas, rivier 53,55,110,113-115,
 117,120,125,129
 Maaseyk 115
 Maasland, kwartier 126
 Maastricht 140,177
 - bisdom 113,119
 Maásvallei 98
 Maatschappij van Welstand
 te Veldhoven 136
 Magnus, Henrick 22,29
 Marcellinus, Ammius 112
 Mariagiilde, Wintelre 88
 Markt, Oi. 43,200,204
 Martens
 - Henrick -, chirurgijn 159
 - Roelof -, chirurgijn 159
 Martinus, bisschop van Tours 122
 Mathilde, e.v. Hendrik I, hertog
 van Brabant 126
 Mechelen 119
 Meersen, verdrag van 121
 Meerveldhoven 123,193
 Megen 127,160
 Megen, Henrick van 61
 Mercx
 - Adriaan 203
 - Jan 203
 - Jan Anthonij 203
 - Johannes Jozef Cornelis 204
 - Wilhelmus Jacobus 204
 Merovingen (Merovingisch) 114-116,118,130
 Metser, de
 - Dierick -, priester 143

Metser, de (vervolg)
 - Jan Willems -, notaris, 142,156,160
 secr. van Oi.
 Meulengraaf, A. van de 151
 raadslid van Best
 Middelbeers 5-6,31
 - kerk van 101
 Mierde 57
 Moeien, Henrick 66-67
 Moergestel 6,12,24,30, 148-149
 Molenbroek, in 't
 - Marieke Willemsdr. 160
 - Peter 160
 Molregrave 53,55
 Momboir
 - Bartholomeus 158
 - Jan 158
 Montfortlaan (v.h. Kasteellaan) 199
 Moust, top. B. 150
 Munster, Vrede van 88

N
 Naastenbest 14
 Nachtegaal, huis te Oi. 139
 Nantes 115
 Napels 162
 Nassau Hademar, Philips Carel,
 prins van 168
 Nederland 120,124
 Nederlanden, republiek der 167,169,196
 Verenigde
 Nederlanden, zuidelijke 148
 Neggers
 - Elisabeth Peeter Jasper -,
 e.v. Arnoldus Lambertus
 Huijskens 83
 - Jasper Paulus 81
 - Peeter Jasper 83
 Nevenheuvel, gemeijnt 6-7,15,18,
 24,26,31
 Niermeyer jr., J.F. -, historicus 121
 Nieuwburg, Antonius Johannes
 Maria van 141
 Nieuwstraat, Best 152
 Noord Brabant 51,110-111,
 113-116,119,148,156
 gouverneur van 135
 provinciale staten 148-150
 gedeputeerde staten 148-149,151
 - provinciale waterstaat 151
 - cie. van geneeskundig
 onderzoek en toezicht
 in de provincie 135-136
 - westelijk 111,113,117,119
 - oorkondeboek van 6,8,10
 Noordzee-cultuur 115
 Noordzee-rijk 116-119
 Noordzee-volkeren 122,129-130
 Noot, Gedolf van der 22,29

Notel, herdgang 7,16-18
 Nuenen 63
 Nuenen, Johanna Maria van 46
 Nulant, n.n. 29
 Nys
 - Gerart -, chirurgijn 160
 - Jan -, past. te Haaren 160

O
 Oerle 7,9,27,29-30,59,88,90-91
 174-175,177,193
 - gemeentebestuur 175,177
 - gemejnt van 31
 - Kerk-Oerle 175
 - Zand-Oerle 90-91,102,175-177
 Oerle, Nycholaus van -,
 schepen van 's-Hertogenbosch 66-67
 Oetelaar, van den
 - Andreas Wilhelmus 46
 - Johannes Cornelis Josephus
 Maria 46
 - Cornelis Johannes Andreas
 Henricus 46
 Oirschot passim,
 zie ook Aarschot
 - heren van 51,58-59,108, zie ook
 Jan II van Petershem en
 Willem van Petershem
 Daniel (Deneken) van 58-60
 - gemeijnt van 4-6,8,12,26,31
 Hendrik van -, deken van 6
 Zyfflich
 Wouter van 6,60,129
 Wouter -, (ook Hosterroth),
 clericus 59-59
 - secr. van zie Gerard Goossens,
 Jan Willems de Metser
 - Tafel van de H.Geest 162
 - schepenbank 4
 - schepenen van 21,162
 gemejnt van 31,60
 graafschap 126
 kapittel 5,8,56,58-59,88,103,122
 (kapittel)kerk 15,87
 Oirschotseweg 6
 Oosterwijk 4,11-12,18,24,26,30,
 45,128,157,160,163
 - gemejnt 30-31
 Olmen, Jan van -, rentm.-
 generaal van Brabant 1928
 Oostelbeers 10,31-32
 - parochie 5
 - kerk van 101
 Oostelijk, van
 - 165,167
 - Maria 156
 Oosterhout 158
 Orthen 125-127
 Orthensestraat ('s-Hertogenbosch) 62

Ven, van de (vervolg)		Vught, van (vervolg)	
- Petrus Johannes - ,bestuurslid van de cobp. stoomzuivelfabriek St. Jan te Oerle	177	- Herman (Dirkszoon) - , molenaar	60-62,66-67
- Ursula - ,wed. Daendel Leenders de Roij	44	- Heyla	63
Verbeeck, Pauwels, priester	197	- Jan I - ,bakker	61-63
Verenigde Nederlanden, republiek der	88	- Jan II - ,bode, vorster	62
Verhagen, boekhandel	193	- Jan III	62-63
Verhagen, J. - ,raadslid van Best	151	- Luppertus	61-62
Verhees, Hendrik -, landmeter	90,101-102	- Marcellus - ,notaris	62
Verheyden, Theodorus doctor	168-169	- Margaretha, e.v. Boudewijn -	60
Verhoeven		- Matilde	57
- Adriaan	83	- Petrus - ,handschoenmaker	62
- Anthoni Paulusse	202	- Philippus - ,kleermaker	63
- Johanna Maria - ,wed. Peter Jans van Haaren	45	- Rutger	56-57
- Johannes	83	- Wendelmodis, e.v. Luppertus -	61-62
- Cornelis	202	- Willem	56-57
- Paulus	202	Vughterdijk	61
- Rogier	83	VUghterstraat	61
Verrenbest	14	Vulders, Leonard	83
Vessem			
- gemeentebestuur	90	W	
- kerk van	101	Waalre	51-52
Vlaanderen, graaf van	zie Philips	Waalwijk, heerlijkheid	129
Vlierden, van		Wamel	158
- familie	19	Wemel, van	
- Daniel	156	- Arnold	170
Vloed		- Johan - ,chirurgijn	168,170
- top. Oi.	26	Wendelinus, Godefridus	110,117
- gemeynt	6	Werdt, Gerard de	139
Vloet, Nycholaus van der	56	Wesel	166
Vlijmen	139	Westerhoven	
Vorst	120	- burg. van zie Gysbert Peterssen	
Vos, de		- regenten/bestuur van	159-160
- Huybrecht - ,chirurgijn	161	Westerwijk, top. Hilvarenbeek	119
- Joris - ,chirurgijn	161	Weynen, A. - ,historicus	119
- Willem (- van Oirschot)	4,9-11,32	Wildeman, huis te Oi.	196
Voskuil (Vosculen)	9,11,20,23-24,26,194	Willem I, koning	135-148
Vrijthof, Oi.	124	Willibrord	87,119-120,122-123
Vught	124	Willibrordusstraat, Wintelre	87
- heerlijkheid	53-55,58,60,62-63	Wintelre	87,91,93,103,140,177
- heren van	51,56	- kerk	88,90,101-102
Vught, van		- parochie	90
- genealogie (fragment)	68	Wintelre-ven (Wintersels ven)	29
- Agnes	57	Wintelre, Jan Heribertus van	143
- Boudewijn	52-55,57-58,60-61,63-64,129	Wippenhout	11
- Burchard ,heer van Oi.	57	Witt, Johan de -, raadpensionaris	167,168
- Daniel - ,heer van Oi.	54,57-59,63	Woensel	14-15,19-20,22-23,52,194-197
- Dirk	60-62	Woeringen, slag bij	5,125
- Eberhard	6,60	Woerkens, Dirk	zie Dirk Toirkens
- Henrick - ,voogd van Taxandrië	52,56-57		
- Henrick	61-63	Yserbrants, Henrick	200
- Henrick - ,priester	56		
		Z	zie S

kind was Floris, geboren in 1623 en overleden in 1662. Deze Floris was gehuwd met Helena Franciscus Eeckerschot. Zij hadden twee kinderen: Francis geboren in 1650 en overleden vóór 1656 en Francis, geboren in 1656 en overleden in 1735. Hij erft van zijn ouders het huis St. Jacob.

In dit huis, achter het bovenlicht van de voordeur aan de Van Baerlandstraat in Oirschot, pronkt sinds kort zijn wapen in volle kleur, het kleine monument in zijn historisch perspectief opvlusterend.

NOTEN:

1. Notarieel archief Oirschot, inv. nr. 5184 (1735).
2. Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins, *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Brabant*, deel II, blz. 107 e.v. (Utrecht, 1924).
3. J.B. Rietstap, *Illustrations to the amorial général* (reprod. Londen 1965). A.M. Frenken, *Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meijereij-sche geslachten ('s-Hertogenbosch, 1918)*. *Taxandria*, tijdschrift voor Noord-Brabantsche geschiedenis en volkskunde (div. jaargangen). Drs. J.A. de Boo, *Heraldiek* (Bussum, 1967). C. Pama, *Heraldiek en genealogie* (Utrecht, 1969).
4. Een schoorsteenhaal is een hangijzer, waaraan de ketel boven het open vuur in de haard wordt gehangen.
5. De kwartierstaat wordt hier niet in zijn geheel weergegeven, slechts de nummers van de kwartieren waar de betreffende (aangetrouwde) familie voorkomt.

V. **KEMPISCHE CURIOSA 14**
STONEHENGE IN DE KEMPEN

door J. Lijten

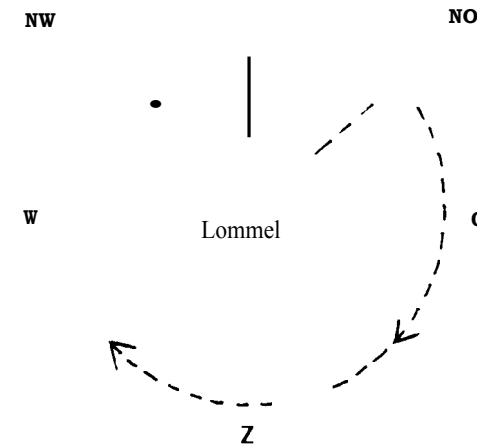
Voor Bas, om nog eens te lezen, wanneer hij wat groepen groter gegroeid is.

Op een avondwandeling met zijn kleinzoon maakte opa deze opmerkzaam op de maan. 'O', reageerde kleinzoon Bas (groep II), 'is dat de maan? Het is niet een chip.' Daarbij dacht Bas aan de chips, die hij wel eens kreeg voorgezet, als hij bij zijn Oirschotse oma naar het kindertelevisieprogramma mocht kijken, waarbij de sfeer zo gezellig, knus en knasperig was.

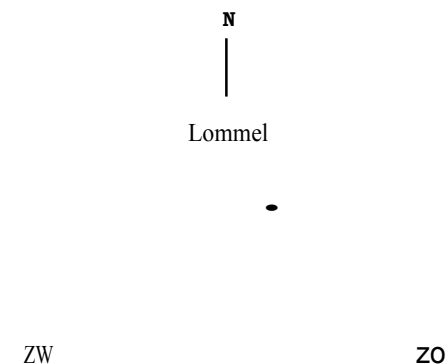
Wij vroegen ons af, hoe 5.000 jaar geleden een kleinzoon zou hebben gereageerd op een soortgelijke vingerwijzing van zijn grootvader, toen de bedekt gememoreerde, onderaardse voedselbron nog niet bekend was in onze streken, laat staan door de commercie gemaltraitteerd tot flinterdunne, krokante schijfjes. De maan, die de kinderen van onze tijd nauwelijks bekend is buiten de Sinterklaastijd, vormde immers met de zon de kalender en tevens de klok van 50 eeuwen terug, die niet aan de muur hing maar aan het hemelgewelf. Het is niet twijfelachtig, dat onze verre voorouders deze kalender beter konden lezen dan wij. Om echter die kalender nog beter te kunnen lezen hebben ze tevens ingenieuze kunstwerken gebouwd in Engeland en ook in onze naaste omgeving. Om hun werken te kunnen begrijpen moeten we eerst enkele grondprincipes kennen van het lezen van de zon-en-maan-kalender.

Ons is misschien ooit verteld, dat de zon (en ook de maan) in het oosten opkomt en in het westen ondergaat. Deze bewering is echter voor 99% onjuist. Eerst wat de zon betreft. Globaal gesproken komt de zon enkel in het oosten op bij de lente- en herfst-dag-en-nacht-evening, dus als de zon precies loodrecht boven de evenaar staat rond 21 maart en 21 september. Na 21 maart komt de zon steeds meer noordelijk op, om haar meest noordelijke punt van opkomst te bereiken rond 21 juni en daarna weer naar het zuivere oosten of te zakken, dat ze bereikt rond 21 september. Na 21 september komt de zon steeds meer zuidelijk van het oosten op en bereikt haar meesst zuidelijke opkomstpunt rond 22 december. Na die tijd komt ze opnieuw steeds dichterbij het zuivere oosten op, dat ze weer bereikt op 21 maart. Hoe verder noordelijk op aarde, hoe verder noordelijk van het oosten de zon in de zomer opkomt en hoe verder zuidelijk in de winter. We kunnen een lijn over de aarde trekken, waar de zon te midzomer precies in het noord-oosten opkomt en ook precies in het noord-westen ondergaat. Deze lijn loopt $51^{\circ} 15'$ noorderbreedte. (hetzelfde geldt natuurlijk omgekeerd voor het zuidelijk halfrond.) De lijn van $51^{\circ} 15'$ N.B. loopt door

het oude Kempenland en wel juist ten zuiden van Luiksgestel door Lommel, dat tot in de vorige eeuw deel uitmaakte van het aloude kwartier Kempenland. Oirschot ligt juist als Londen Vt graad noordelijker op $51^{\circ} 30'$ N.B., wat neerkomt op ruim 25 kilometer. Met het blote oog zal men het verschil in opkomst en ondergang van de zon tussen Oirschot en Lommel nauwelijks kunnen waarnemen. De situatie in Lommel is dus zo, dat de zon te midzomer juist in het noord-oosten opkomt, driekwart cirkel beschrijft en juist in het noordwesten ondergaat. De hoek tussen de lijn van Lommel naar het opgangspunt van de zon en die van Lommel naar het ondergangspunt van de zon is dus precies 90° .

Te midwinter is de toestand tegengesteld. De zon komt op in het zuidoosten, beschrijft een kwart cirkel en gaat in het zuidwesten onder. De hoek tussen de lijnen naar het opkomst- en het ondergangspunt van de zon is dan weer precies 90° .

de plaats van ondergang van de zon kunnen zien, hoeveel dagen men nog had vóór midzomer (en ook weer erna).

De vizierlijnen AD en BC waren ook belangrijk voor het observeren van de midwinterondergang van de volle maan. De maan is echter gemiddeld slechts eens in de 30 jaar vol tijdens de midwinterzonnewende. Daarom zal de observatie van de dichtst-bij-midwinter-ondergang van de volle maan in de strook DC vanuit punt B belangrijk geweest zijn, om exacter vast te stellen, hoeveel dagen het vóór of na midwinter was.

Sommige publicaties suggereren, dat de observatoria van onze regio van Stonehenge zouden zijn nagebouwd. Nu kan iedereen begrijpen, dat Stonehenge pas gebouwd kon worden - een werk van vele decennia zo niet van eeuwen - toen het betreffende kalendersysteem compleet was uitgewerkt, waaraan vele jaren en mogelijk eeuwen van accurate observatie moeten zijn voorafgegaan. Stonehenge kan wel de exponent van het systeem zijn maar is daardoor nog niet de oorsprong ervan.

Dr. J.A. Brongers en Drs. W. Beecx zijn bezig met het onderzoek der Kempische kalenders. Als zij het systeem van de plaatsing der palen verder kunnen ontrafelen, moeten de astronomen de juiste betekenis ervan kunnen berekenen.

Mogelijk zijn onze verre Kempische voorouders de Egyptenaren voor geweest en konden zij zelfs de waarneembare zons- en maansverduisteringen voorspellen.

Oirschot 2 januari 1991, op de feestdag van de H. Basilius de Grote, de patroon van Bas.

VI. GENEALOGISCHE GEGEVENS FAMILIE VAN DE SANDE

door G. Schampers

In Campinia 6e jrg. 1976, pag. 157-159 werd de stamreeks gepubliceerd van "Frans van Martes, Frans van Jan, Hannes Toon Hendrikke". Deze stamreeks, samengesteld door de gebr. Hulsen te Best, begon bij Leonardus van de Sande (geb. ca. 1570, IVa) maar is nog verder terug te voeren.

Voor de twee Fransen, voor Hannes en vele anderen, het hiernavolgende artikel:

I. Jan Jacobs van den Sande, die Steenbecker te Verrenbest overl. tussen 8-3-1503 en 24-5-1504

Jan Jacobs verkoopt een erfpacht van 14 lopensaet rogge uit een huis te Verrenbest aan Ghijsbrecht Ghijsbrecht van den Broeck de jongste, op St. Matheusdag (21 sept.) 1496.¹⁾

We vinden dan diverse transacties, de laatste op 8-3-1503, als hij 4 lopensaet rogge jaarlijks koopt van Ghijsbrecht Ghijsbrecht van den Broeck (geh. met Thoma Claus Thomasdr. van Oudenhoven) uit een perceel land genaamd "dat winckelen", gelegen te Verrenbest, dat hem bij erfdeling was toebedeeld.²⁾

geh. met Heylwig dochter van Jan van Dessel, overl. tussen 1536 en 8-4-1541³⁾ kinderen⁴⁾:

1. Adriaan, zie IIa
2. Laureys, zie IIb
3. Agnes, geh. na 3-11-1522⁵⁾ met 1 Mathijs Jan Dirx
II Jan Crijns
4. Katharina, overl. voor 23-1-1541, geh. met Hendrick Goyart Goossens van Audenhoven
kinderen:
 - a. Jan
 - b. Ariaan
 - c. Goyart
 - d. Jenneke, geh. met Goyart Aerts van Tuiden
 - e. Merike, geh. met Peter Jans van Cuyldonck
 - f. Aleyt, geh. met Rutger Geraert van Ostayen

5. Joost, overl. voor 4-1-1529,⁶⁾ geh. met Achten Boudewijn Pauwels
Joost was schepen van Oirschot in 1527, na het overlijden op 22-11-1527 van Geerlac van de Melckrot.⁷⁾ Hij machtigt zijn zwager Hendrick Goyart Goossens om voor hem in Dordrecht zaken te regelen (16-10-1527).⁸⁾ Zijn huwelijk bleef kinderloos, want over zijn erfenis ontstond een geschil tussen: 1. Goyart Goyarts van den Hovel
2. Jan Boudewijns Pauwels en mede-erfgenamen
3. Laureys Jans van de Sande en Katharijn Jans van de Sande (geh. met Hendrik Goyart Goossens)
Het geschil eindigde met een schikking op 4-1-1529.⁹⁾
6. Barbara, overl. voor 8-4-1541, ongehuwd
7. Merike, overl. voor 8-4-1541, geh. met Joost Matheus Willems
kinderen:
a. Jan
b. Matheus
c. Katharijn
d. Marie

Op 8-4-1541 vindt er een erfdeling plaats:¹⁰⁾

1. Laureys krijgt: "huis, hof, bogart, 2 lop. groot, te Verrenbest, akkerland en weiland"
2. Adriaen en zijn kinderen met Mathijs Jan Dirckx: de helft van huis, hof etc. groot 4 1/2 lop. te Verrenbest
3. Joost Matheus Willems, weduwnaar met zijn kinderen, tesamen met Hendrick Goyart Goossens van Audenhoven: de andere helft van het huis en twee percelen akkerland.

De erfgenamen gaan verdere verdelingen aan op 30-1-1542¹¹⁾ en 14-5-1543.¹²⁾ Zij beloven 1 car.gulden jaarlijks aan de kapel van St. Odulphus (3-2-1545).¹³⁾

Ila. Adriaen van de Sande, "die men heit Steenbecker"¹⁴⁾
overl. tussen 27-1-1557 en 3-3-1557¹⁵⁾
geh. met I Geertruij Jan Goyarts

II Henricxken Dierick Dielis Crijns

kinderen uit het Ie huwelijk:

1. Jan, overl. voor 8-4-1541, meerderjarig in 1536
Hij had een zoon, Claes genaamd, die bij erfdelingen e.d. in de plaats van zijn vader optreedt. Claes was op 20-7-1556 nog minderjarig. Hij werd in 1587 als "absent" vermeld en verkocht op 10-2-1563 het erfdeel, dat hem was aangekomen van zijn tante Agnes Jans van de Sande, aan Joost, Adriaen en Andries van de Sande en aan Dirck Jan Waelre.¹⁶⁾

2. Aert
Hij wordt na 1548 niet meer genoemd, vermoedelijk voor die tijd overleden
3. Meyssen (= Geertruy), overl. voor 24-12-1568,¹⁷⁾ nog minderjarig in 1536 geh. met Dirck Jan Dirckx van Waelre
kinderen:
a. Adriaan
b. Geertruyt, geh. met Jan Goyaert van Maerselaar¹⁸⁾
4. Adriaen, geh. met I Anna, dr. van Jan van Esch¹⁹⁾
II Anna, dr. van Frans van Esch²⁰⁾
Beide huwelijken bleven kinderloos. Adriaen kocht in de herdgang Heddel huis, hof etc. van Merike, wed. Dirck Willems van de Hamsvoirt en haar minderjarige kinderen (7-2-1563)²¹⁾
5. mr. Joost, overl. voor 1587, geh. met Jenneke dr. Wouter Boots (chirurgijn) en Jenneke Dirck Hantschoenmakers²²⁾
kind:
Geertruyt, geh. met Jan zoon Willem Dielis Aert Cremers
Hun zoon huwde met Willemke Peter Vreysen van de Sande (zie I Ib.3.b)
6. Merike, na 1548 niet meer genoemd.

kind uit het Ie huwelijk:

7. Andries, zie III

De erfdeling vond plaats op 27-3-1536,²³⁾ vermoedelijk vóór het tweede huwelijk. Bij deze deling krijgt Adriaen (vader) huis, hof akkerland en weiland te Verrenbest, gelegen naast Heylwich Steenbeckers (zijn moeder). Laureys, zijn broer, krijgt akkerland elders te Verrenbest en erfpachten, te heffen in Gerwen, Mierlo en in Tongelre in de Poeyers. Aan hem komen bovendien de wagen, kar en het getouw.

De kinderen krijgen erfpachten te Nuenen, te Wetten (uit de hoeve van het klooster Soeterbeek), enz. en bovendien een beempdje achter het convent Soeterbeek en 43 carolus guldens.

I Ib. Laureys Jan van de Sande, steenbakker
geh. met Willemke dr. Rutger van Kerkoerle
kinderen:

1. Mariken, geh. vóór 1556 met I Jan Jan van de Eckere (overl. vóór 27-3-1560)
II Adriaen Henrick Thomas (overl. vóór 1575)²⁴⁾

2. Joost (= Jacop)

geh. met Ariken dr. van Goyart van Maerselaar.

Het huwelijk bleef kinderloos. Ariken was de weduwe van Dirck Geerits bij wie zij een dochter, Heylwich, had. Over de nalatenschap ontstond een twist tussen de erfgenamen van de Sande enerzijds en van Maerselaar anderzijds. Er waren goederen te Oirschot en Licmpde (17-10-1575)²⁵⁾

3. Peter

huw. onbekend

kinderen:

a. Laureys, wonend te Breda op 23-1-1607²⁶⁾

b. Willemke, geh. met Jan Willem Tielens (zie 1Ia.5)

Peter was erfgenaam in 1575 en trad als momboir op over de kinderen van zijn zuster Mariken, bij de erfenis van hun grootouders Henrick Thomas en zijn vrouw.²⁷⁾

4. Rugter

Hij verkoopt op 5-2-1563 het erfdeel van zijn tante Agnes Jans van Sande aan zijn broer Jan.²⁸⁾ I lij woonde kennelijk buiten de vrijt; Oirschot.

5. Jan

geh. met Aertken dr. Henrick Gijsbrecht Vlenimincx²⁹⁾

kind:

Laureys, in 1589 nog minderjarig³⁰⁾

Jan koopt het erfdeel dat Rutger en Joost Adriaense van de Sande erfen van hun tante Agnes Jans van de Sande op 5-2-1563.³¹⁾

Gezien de verkopen van onroerend goed mag worden aangenomen dat Peter, Rutger en Jan buiten de vrijheid Oirschot woonden.

III. Andries Adriaen van de Sande

over]. 1589³²⁾

geh. met Geertruyt dr. Lenaert Jan Hermans (begr. 17-6-1621)

Andries was schepen in 1569, 1572, 1578 en 1584 en H. Geestmeester in 1583

kinderen:

1. Lenaert, zie IVa

2. Adriaen, zie IVb

3. Henrica, geh. vóór 1616 met Peter Henrick Jansen

kinderen:

a. Andreas, ged. Best 29-2-1624

b. Andreas, ged. Best 15-8-1629

4. Engelke, geh. vóór 1616 Willem Willem Kemps

5. Jenneke, over]. vóór 1620,³³⁾ geh. na 1616 met Henrick Aert Rutgers Verhoeven

Henrick doet in 1620 afstand van het vruchtgebruik van de erfenis van zijn vrouw Jenneke en draagt haar erfdeel over aan de andere 5 kinderen van Andries van de Sande.³⁴⁾

6. Heylke, geh. vóór 1616 met Peter Goossens van Audenhoven.

IVa. Lenaert Andriessse van de Sande

begr. te Best 13-11-1626 (oud ca. 60 jaar)

geh. met Marike dochter van Elias Marcelisse Mortels (begr. 16-1-1643)

Lenaert was H. Geestmeester.

kinderen:

1. Andries, zie Va

2. Jan, zie Vb

3. Geraert, zie Vc

4. Willem, zie Vd

De zonen van Lenaert gaan op 11-9-1636 een erfdeling aan.³⁵⁾ Lenaert had van tevoren reeds 50 gld. geschonken aan het armen gasthuis (24-12-1612)³⁶⁾ en hij laat nog geld na aan de kerk.

IVb. Adriaen Andriessse van de Sande

over]. vóór 7-11-1637

geh. met Agneta, dr. van Adriaen Bernaerts van Croonenborg³⁷⁾

kinderen:

1. Andreas, ged. Best 21-2-1619, zie Ve

2. Bernardus, ged. Best 9-2-1621

3. Joannes, ged. Best 1-7-1623, geh. met Maria Martens Colen

4. Maria, ged. Best 8-10-1625

5. Leonardus, ged. Best, 16-3-1628, geh. met Agnes.

Va. Andries Lenaerts van de Sande

geh. met Catharina Jacob Kemps

kinderen:

1. Elias, ged. Best sept. 1618, begr. Best 8-2-1646

2. Henricus, ged. Best 31-7-1619

3. Joannes, ged. Best 7-2-1621

4. Heylwich, begr. Best 9-2-1646

5. Gertrudis, begr. Best 19-5-1635

Vb. Jan Lenaerts van de Sande

geh. Best 2-3-1628 met Margriet dr. Jan Aert Scheyntjens en Jenneke Henrich Geraerts (begr. 9-2-1646)³⁸⁾

kinderen:

1. Leonardus, ged. Best 26-11-1628
2. Heylwig, ged. Best 9-10-1630, geh. met Henrick Gerit Goossens, zoon van Gerit Goossens, secr. van Oirschot
3. Johanna, ged. Best 28-12-1633, geh. Oirschot 28-1-1656 met Hendrick Jan de Roij
4. Gertrudis, ged. Best 5-1-1637
5. Joannes, ged. Best 11-3-1640

De kinderen verdelen de erfenis op 5-4-1656³⁹⁾

Vc. Gerart Lenaerts van de Sande

geh. Best 30-1-1633 met Mechtildis Jan Santegoets

kinderen:

1. Leonardus, ged. Best 3-7-1633, begr. Best 25-1-1706, geh. met Joanna Jan Joosten
zoon:
Judocus, ged. Best 27-8-1682
2. Maria, ged. Best 24-11-1637
3. Heylwig, ged. Best 18-3-1635
4. Joannes, ged. Best 31-10-1639
5. Henricus, ged. Best 31-12-1645
6. Henricus, ged. Best 24-2-1647

Vd. Willem Lenaerts van de Sande

geh. Best 21-11-1630 met Enneke dr. Goyart Henrick Jansen (begr. 3-1-1684)

kinderen:

1. Barbara, ged. Best 25-9-1631
2. Joannes Leonardus, ged. Best 20-4-1636
3. Maria, ged. Best 8-2-1637
4. Joannes, ged. Best 8-9-1648

Ve. Andries Adriaens van de Sande

eed. Best 21-2-1619

eeh. Best 27-1-1646 met Maria Dirck Balthasar van den Heuvel

kinderen:

1. Theodora, ged. Best 3-11-1649
2. Agnes, ged. Best 3-11-1649

Naschrift

Hiermee is een overzicht gegeven van de 5 oudste generaties Van de Sande uit Best. Mogelijk is het zelfs nog niet volledig. Latere generaties zijn nu, voor zover ze in de vrijheid Oirschot zijn gebleven, gemakkelijk te achterhalen. Ondergetekende heeft van de vijfde generatie nauwelijks en van de latere geen onderzoek gedaan. Wellicht dat dit nog gedaan kan worden door de gebr. Hulsen uit Best, door Duif Jan van Cisse, Arrie Dorus Triene of die van Toon Coope of hun nazaten. De grote Van de Sande's boom te Best is interessant genoeg om verder uit te zoeken.

Deze afstammeling van Jenneke van de Sande, e.v. Henrick Jans de Roij (Vb.3) heeft hiermee zijn bijdrage geleverd.

NOTEN

1. Rechterlijk Archief Oirschot, inv.nr. 126 b, pag. 30 (kopie)
2. idem, nr. 126c, pag. 236
3. idem, nr. 134b, pag. 101
4. idem, nr. 127, pag. 23 en 192
5. idem, nr. 129b, pag. 64
6. idem, nr. 130, pag. 262
7. idem, nr. 130, pag. 222
8. idem, nr. 130, pag. 475
9. idem, nr. 130, pag. 262
10. idem, nr. 134b, pag. 101
11. idem, nr. 134c, pag. 31
12. idem, nr. 135a, pag. 91
13. idem, nr. 135b, pag. 36
14. idem, nr. 135a, pag. 224
15. idem, nr. 138a, pag. 341 en 264
16. idem, nr. 139, pag. 28
17. idem, nr. 140b, pag. 216
18. idem, nr. 140b, pag. 212
19. idem, nr. 143b, pag. 250
20. idem, nr. 143b, pag. 262

21. idem, nr. 139c, pag. 22-24
22. idem, nr. 140b, pag. 338
23. idem, nr. 132b, pag. 346
24. idem, nr. 141b, pag. 290 e.v.
25. als nr. 24
26. idem, nr. 146b, pag. 17
27. idem, nr. 141b, pag. 290
28. idem, nr. 139c, pag. 5
29. idem, nr. 143c, pag. 343
30. idem, nr. 144b, pag. 207
31. idem, nr. 139e, pag. 5
32. idem, nr. 142a, pag. 157
33. idem, nr. 149b, pag. 138
34. als nr. 33
35. idem, nr. 161, pag. 297
36. idem, nr. 147c, pag. 35
37. idem, nr. 162, pag. 327
38. idem, nr. 162, pag. 427
39. idem, nr. 210, pag. 65

VIL GEWESTELIJKE LENINGEN IN 1528 EN 1529

door J. Lijten

Wij zijn er volkomen aan gewend, dat overheidsinstanties (en anderen) geld uitgeven, dat ze niet hebben. De staat schrijft regelmatig milliarden-leningen uit, waarvoor geen zekerheid bestaat, of deze op de afgesproken tijd terugbetaald kunnen worden. Men schrijft dan eenvoudig nieuwe leningen uit om de oude af te lossen. Als de ambtenaren aan deze leningen evenveel werk hadden als hun voorgangers uit de zestiende eeuw, zou men deze praktijk niet zo vlot toepassen.

De in Oirschot bewaarde archieven geven ons enig inzicht in twee leningen uitgeschreven door de Meierij van 's-Hertogenbosch in 1528 en 1529, terwijl het Bossche stadsarchief ons de gegevens verschaft voor de eveneens in 1529 gesloten derde lening. De aanleiding voor deze leningen waren verschillend.¹⁾

De lening van 1528

In de jaren twintig der zestiende eeuw was de Meierij dikwijls strijdtoneel geweest in de Gelderse oorlog, waarbij vele dorpen grote kosten hadden door legering en plundering door soldaten. D.d. 1528.08.07 werd op de vergadering van de vier kwartieren besloten deze kosten om te slaan over de steden, vrijheden en dorpen van de Meierij, maar omdat geen enkele plaats over voldoende contanten beschikte om haar aandeel te betalen, besloot men tevens om een lening van 8000 gulden uit te schrijven, al werd dat natuurlijk niet in deze woorden geformuleerd.²⁾ Voor het opnemen van deze lening vroeg men verlof aan keizer Karel V als hertog van Brabant, die d.d. 1528.08.31 octrooi verleende aan de Meierij om renten te verkopen tot een totaal van 8000 gulden, losbaar tegen 'den penninck zestien of achttien'.³⁾ Wij zouden zeggen: men mocht 8000 gulden lenen tegen een rente van $6 \frac{1}{4}$ of $5 \frac{5}{9}$ % . Van deze lening is in het Oirschotse archief één schuldbekentenis bewaard.⁴⁾

Men stond voor de moeilijkheid, dat de Meierij geen rechtspersoonlijkheid bezat, zoals wij dat zouden noemen. De Meierij bestond uit de stad 's-Hertogenbosch en de vier kwartieren, maar ook deze kwartieren bezaten geen 'rechtspersoonlijkheid'. Een oplossing was dat de schuldbekentnissen gezegeld zouden worden door de stad 's-Hertogenbosch en alle schepenbanken van de Meierij. Dit was praktisch ondoenlijk en men besloot daarom, dat de zaak aangepakt zou worden 'alsoe dat elck principael stat ende vryheyt van elcken quartier in den voorgeschreven geloefden soude vervangen die vryheyden ende dorpen van denselven zynen quartier'. Dat was de theorie, maar in feite was het ietsjes anders.

In de ter beschikking staande akte treden naast 's-Hertogenbosch Helmond en Sint-Oedenrode, de nieuwe en de oude hoofdplaats, op namens Peelland, Oisterwijk en Hilvarenbeek, weer de nieuwe en de oude hoofdplaats, namens het kwartier van Oisterwijk, maar namens het kwartier Maasland treedt alleen **Oss op**, vermoedelijk omdat er behalve Oss nauwelijks een 'principael vryhey' was. **Kernpenland** wordt in afwijking van de regel vertegenwoordigd door drie plaatsen, Eindhoven, Oerle en Oirschot. Dat daarbij Oirschot, de hoofdplaats, als laatste genoemd wordt, zullen we moeten toeschrijven aan de beleefdheid van de Oirschotse secretaris, Jan Rutgers Janszoon van Kerckoerle, die als secretaris van de vergadering der vier kwartieren de akte opmaakte. De speciale plaats van Oirschot in de Meierij zal ook de reden zijn geweest, dat Kempenland door drie plaatsen werd vertegenwoordigd, ofschoon Peelland en het kwartier van Oisterwijk meer inwoners hadden.

In het Oirschotse archief is slechts één (gecancelieerde) **akte van schuldbekentenis** bewaard: die aan Helyas van Score, secretaris der stad Leuven, voor een jaarrente van 20 Karolusgulden, losbaar 'den penninck zestien'.⁶⁾ Blijkens de dorsale kwitantie is deze schuld pas gelost d.d. 1620.10.05 aan juffrouw Katharina van der Linden, die destijds dit schuldbewijs in haar bezit had, met 320 Karolusgulden. Deze bedragen maken al duidelijk, dat men indertijd heel wat personen of instellingen heeft moeten benaderen om de benodigde 8000 gulden **bij elkaar** te krijgen.

Wie de verschillende schuldeisers zijn, van **wie de Meierij** het geld leende, is ons bekend uit een onderlinge garantieverklaring door de steden en vrijheden, **die** als vertegenwoordigers van de gehele Meierij de schuldbekentenissen hadden **bezegeld**. In de opsomming worden de namen van de **schuldeisers en de** aan hen te betalen jaarrenten genoemd. Wij hebben voor u **tevens het geleende bedrag omgerekend**. **Alle renten behalve** de laatste waren **losbaar tegen 'den penninck astien'**, m.a.w. men had geleend **tegen een rente van 6:1 %**. **De rente aan deken en kapittel van de kathedraal van Luik was losbaar tegen 'den penninck twintich'**, m.a.w. men had 2000 gulden geleend tegen een rente van **wo**. **Men moest dus evenveel rente betalen alsof men 1600 gulden geleend had tegen 6 • Wo**. **In feite had men in totaal dus 8398 gulden en 8 stuivers geleend, maar men betaalde rente alsof men 7998 gulden en 8 stuivers geleend had tegen een rente van 6Va % en dat was juist binnen de grens van wat in het octrooi was toegestaan.**

Alle bedragen op één na zijn uitgedrukt in Karolusgulden, die 20 stuivers gouden. Alleen de rente aan de Kruisheren te Sint-Agatha is uitgedrukt in Rijns gulden, die 28 stuivers gouden. De 21 Rijns gulden waren gelijk aan 29 Karolusgulden en 8 stuivers.

Schuldeisers	te betalen rente in Karolusgulden	geleend bedrag in Karolusgulden
Peter Henricx Luyten te Leuven	31	496
Geertrude dochter v. Jan Moermans jr. en Anna Moerkens	12	192
Henrick Janszoon van Bucstel	50	800
Het godshuis van Barbarendael te Thienen	55	880
Katheryn Mussche wed. van Philips van den Driele	50	800
Katheryn van Haestrecht	31	496
Mr. Jan Tyelmans kannunik te Nijvel	30	480
Thoma Ysacus thoyson d'or (ridder van het Gulden Vlies) en raad van de keizer	25	400
Heylwig Daems wed. van Arnt van der Halvermilen	20	320
Antonis Rutgerszoon Beelaerts	20	320
Jacop Goyartszoon van der Graft	6	96
Christyne d.v. Aelbrecht die Becker	12 - 10 st.	200
Helyas van Score secretaris van Leuven	20	320
Gerard Vueghs en Margriet van der Smissen z.e.	8	128
Broeder Henrick van Kempen, prior der Kruisheren te Sint-Agatha een rente van 21 Rijns gulden à 28 st.	29 - 8 st.	470 - 8 st.
Deken en kapittel v.d. kathedraal v. Sint Lambert te Luik (losbaar 1/20)	100	2000
Totaal	499 - 18 st.	8398 - 8 st.

Bij de meeste schuldeisers wordt helaas geen woonplaats vermeld. Wij vermoeden, dat de meerderheid in de Meierij woonachtig was, omdat er vele Meierijse namen bij zijn, maar zekerheid per geval is niet te geven. In ieder geval heeft men in belangrijke mate beroep moeten doen op financiers buiten de Meierij. Bij de tweede lening komt dat nog sterker naar voren.

De lening van 1529 A

Voor de tweede lening was de aanleiding heel anders. Ter gelegenheid van drie heugelijke feiten, zijn huwelijk met Isabella van Portugal, de geboorte van zijn zoon (de latere koning Philips II) en zijn reis naar Italië voor de keizerskroning (te Bologna in 1530) hadden de Brabantse staten d.d. 1529.06.12 aan keizer Karel V een extra bedde toegestaan van 240.000 ponden Artois. Het aandeel van de Meierij in deze bedde was 40.434 ponden en 18 schellingen Artois. Volgens afspraak zou deze bedde betaald worden in twaalf halfjaarlijkse termijnen, maar de keizer had wel laten merken, dat hij het geld graag contant wou hebben. Hij was immers voortdurend in geldnood. De vergadering van de vier kwartieren had daarom d.d. 1529.08.01 besloten om dit bedrag te lenen en ineens aan de keizer af te dragen. Voor deze lening werd door Karel V d.d. 1529.09.08 octrooi verleend.⁷⁾

Ook van deze lening is in het Oirschotse archief slechts één (gecanceleerde) akte van schuldbekentenis bewaard, die aan juffrouw Adriana dochter van Jan van Kessel, schout van Boxtel, weduwe van Everart van Nulant, voor een jaarrente van 100 Karolusgulden, losbaar 'den pennick zestien'.⁸⁾ Blijkens de dorsale kwitantie is deze schuld gelost d.d. 1620.12.23 door betaling van 1600 Karolusgulden.

Eveneens hebben we ook van deze lening een totaaloverzicht in de onderlinge garantieverklaring, die de betrokken steden en vrijheden elkaar vier jaar later gaven d.d. 1533.09.26.⁹⁾ Heel de lening werd gesloten tegen een rente van 6¹/₄.¹⁰⁾

Zoals bij de lening van 1528 geven we ook van deze lening een overzicht met de namen van de schuldeisers, de verschuldigde jaarrente en omgerekend het geleend kapitaal.

Schuldeisers	te betalen rente in Karolusgulden	geleend bedrag in Karolusgulden
Gysbert Henrickszoon van Brakel	37 - 10 st.	600
Henrick Jan Jordenszoon van Scynle	94	1500
Jan Henrickszoon Folcart	25	400
De meesteres v.d. ziekenzusters van Sint Andries van Orthen in de Hinthamerstraat	2	32
Dirck Louys Willemszoon van Wyck	24	384
Adriana wed. v. Jan Coelborner	40	640
Jan Geritszoon van Kessel	25	400
Jufr. Adriana d.v. Jan v. Kessel, wed. v. Everart van Nulant	25	400
Gerard Michielsz. Henrickx	200	3200

l ysbeth Geritsd. Moens		
wed. v. Claes Coenen	7 - 10 st.	120
Jan Peter Jansz. Cuypers	6	96
Anthonis Jansz. v. Cranendonc, molenaar	18	288
Arnd Goyaertsz. Monic, gewandsnijder	84	1344
Yken Roevers Goyaertsd. Hanscoemekers		
wed. v. Gerard Everwyn, sadelmaker	7	112
Jan Gerits Goyaerts Hanscoemekers	12 - 10 st.	200
Jenneken d.v.w. Mr. Henrick Pelgrom	4	64
Lysbeth d.v.w. Thomas Dircxz. die Leeuwe	6 - 5 st.	100
Franske nat. d.v.w. Christoffel Ysel- steyn	6 - 5 st.	100
Hillegonde d.v.w. Engel Scheren en Beelken	8	128
Henrick z.v.w. Henrick Otten van Cleeff	14	224
Margriet d.v.w. Jacop van Zantwyck	28	448
Joseph z.v.w. Henrick van den Stadeacker	100	1600
Marie d.v.w. Rutger Berwouts	14	224
Joest z.v.w. Jan Cort Jansen de Spelmeker	32	512
Dirck z.v.w. Reyner Dircx v.d. Hoevel	22	352
Barbara d.v.w. Jan v.d. Hoevel, drapenier, zuster te Rossum, te lijfrente en Jan z.v.w. Henrick v. Wratselaer en l ysbeth d.v.w. Jan v.d. Hoevel, z.e. ten erfrecht	12	192
Jan v. Wratselaer en Lysbeth, z.e.	25 - 10 st.	408
Claes van Malsen	60	960
Gertrude d.v. Alart v.d. Berge, begijn	7	112
Herman Dircxz. Pelgrom t.b.v. de executeurs v.h. testament van Herman Coenen sr.	9	144
Aleyt d.v.w. Matheus van Gunterslaer	38	608
Peter z.v.w. Remeys van Zwartgoer	30	480
¹⁰ 1r. Margriet d.v. jonker Wolphart van Bi ederode, heer v. Cloetinge en Aswyck, en Adriana d.v.w. Jan Back, ridder	200	3200

Peter v.d. Eeckhout t.b.v. Lysbeth en Anna onm. kind. v.w. Jacop die Visschere, zeemsscoemeker	12	192
Henrick en Yken k.v.w. Gerit Diricz. v.d. Hoevel	10	160
Gysbert Pels als proost v.d. O.L.Vrouwe broederschap te 's-Hertogenbosch	50	800
Anthonis z.v.w. Jan v.d. Straten v. Vechel, priester	12 - 10 st.	200
Executeuren v.h. test. van Henrica Pels	3 - 2 ¹ / ₂ st.	50
Henrick Rutgersz. van Ophoven	35	560
Agnes d.v.w. Jan Henricxz.	4	64
Jacop z.v.w. Peter Colen sr.	100	1600
Katheryn d.v.w. Jan Eyckmans, wed. v. Peter Maurissen	9	144
Het gasthuys v. Jan Scilder o.d. Ulenborch	15	240
Aelbertken d.v.w. Herman Aelbertsz. Kethelers, wed. v. Otto Bolck	10	160
Lysbeth d.v.w. Jan Jansz. van de Zydewyn, begijn	3	48
Jan z.v.w. Henrick Jan Willems	4	64
Henrick z.v.w. Jan Bloymans	44 - 10 st.	712
Yken d.v. Willem Claessen van Empel te lijfrente en Katheryn d.v. Marten Geritsz., e.v. Henrick Bloymans en hun kinderen ten erfrecht	18	288
Jan z.v. Bartholomeus die Mombaer	11	176
Mr. Arnd z.v.w. Cornelis Coelborner	35	560
Convent der Karthuizers Sint Barbara te Keulen	88	1408
Jofr. Luytgardis d.v.w. Rutger Berwouts	10	160
Willemken d.v. Walraven van Erpe	52	832
Raes Engelen, cleermaker der keiz. maj.	25	400
Jan Monic, camer knecht der keiz. maj.	200	3200
Mr. Maximiliaen Transymaen, raet en secretaris der keiz. maj.	100	1600
Jan de la Champaigne, oppercock v.d. koningin van Hongarije	50	800
Franzoys Cambier, sommelier van der kaven v.d. koningin van Hongarije	50	800

im Boubart, anders Pargament, aernerlinc des heren van Nassouwen	150	2400
Nl- Gommaer van den Haigen, l, effier v.d. hove van Cameryck de Moll	10 28	160 448
Roeland Hellinc en Barbara Spina Arnould Dessemberge, archier	15	240
's acht) v.d. koningin van Hongarije lan de Coursellis, ponthier der keiz. maj.	25 25	400 400
Totaal	2529 - 12 ¹ / ₂ st.	40.442

Allereerst dient **opgemerkt**, dat er in de lijst een klaarblijkelijke fout staat. Aan Adriana van Kessel was blijkens de in Oirschot bewaarde akte een jaarrente van 100 Karolusgulden verschuldigd, terwijl in de lijst 25 Karolusgulden genoemd wordt. Mogelijk is de vergissing veroorzaakt doordat de voorgaande post ook een van Kessel (Jan Geritszoon, misschien haar vader) vermeldde, aan wie 25 gulden verschuldigd was.

Verder is de toegestane lening duidelijk enigszins overschreden. Zij was toegestaan voor 40.434 ponden en 18 schellingen Artois, terwijl volgens de telling van de lijst reeds 40.442 Karolusgulden geleend was, welke Karolusgulden in waarde gelijk was aan het pond Artois.¹⁰⁾ Hier komt nog 1200 gulden bij, aangezien de rente verschuldigd aan Adriana van Kessel 75 gulden te laag is opgegeven. In totaal had men dus 41.642 Karolusgulden geleend. Niemand zal aan die overschrijding echter zwaar getild hebben. Er moeten overigens verscheidene personen meegewerkt hebben aan het rond krijgen van de lening, zodat het voor de hand lag, dat het totaalbedrag enigszins zou afwijken.

Hoewel ook deze lening voor het grootste deel binnen de Meierij zal zijn opgenomen, heeft men toch ook van buiten geld moeten aantrekken. **Opvallend** is dat men aan het hertogelijk hof heeft **kunnen lenen** zelfs in flinke bedragen en ..iel in hoofdzaak bij lagere functionarissen van de keizer zelf en van zijn zuster **Maria**, weduwe van de koning van Hongarije, die vanaf 1530 de Nederlanden als landvoogdes bestuurd heeft na het overlijden van haar tante, Margaretha van Savoye. Meerdere van deze lagere functionarissen **blijken** - in tegenstelling tot de hogere, die een voornamenamen staat moesten voeren - over behoorlijke kapitalen beschikt te **hebben**.

De lening van 1529 B

De gegevens, die voor deze derde lening ter beschikking stonden, leken aanvankelijk raadselachtig en in tegenspraak met de gegevens in het Oirschotse archief.

Wij menen het raadsel als volgt te hebben kunnen oplossen.

Keizer Karel V, in voortdurende geldnood, wilde niet alleen de extra bedde graag contant in handen hebben maar ook de normale bedde over de 6 komende jaren. Voor de extra bedde, die was toegestaan voor extra kosten die gedeeltelijk al gemaakt waren en gedeeltelijk op korte termijn moesten worden voldaan, was dit verlangen begrijpelijk, maar voor de normale bedde was het iets ongehoords. Deze normale bedde voor de 6 komende jaren was bedoeld om de normale staatskosten van die tijd te dekken. Als de keizer die vooruitbetaald wilde hebben, was dat een soort paniek-financiering, die voor de toekomst grote moeilijkheden kon oproepen. De Meierij zal zich dan ook aanvankelijk afhoudend hebben opgesteld, maar is uiteindelijk ingegaan op het aanbod van de keizer, dat door contante betaling van 32.000 gulden de totale bedde voor de 6 komende jaren, die een totale som zou bedragen van 40.446 gulden, zou zijn voldaan, zoals werd vastgelegd in het accoord d.d. 1529.08.03. Vermoedelijk heeft men het reeds gememoreerde octrooi voor de lening van 40.434 ponden en 18 schellingen Artois beschouwd als ook geldend voor het lenen van dit bedrag.¹²⁾

De enige mij nog bekende schuldbekentenis van deze lening is d.d. 1529.12.01, voor een bedrag van 40 gulden aan Tielman Koeckoeck van Boechout.¹³⁾ Zij is door dezelfde steden en vrijheden gezegeld als de schuldbekentenissen der twee vorige leningen maar met de nuance, dat de lening werd aangegaan voor verantwoordelijkheid van de keizer. Zij is geschreven door een andere (Bossche) hand en op dezelfde wijze als de schuldbekentenissen der eerdere leningen voorzien van een afschrift van het keizerlijk octrooi d.d. 1529.09.08. De schuldbekentenis is echter niet gecancelleerd noch voorzien van een dorsale kwitantie van lossing.

De garantieverklaring van 1530.02.02 is ook enigszins anders geformuleerd dan die der eerdere leningen.") De garantie wordt gegeven aan de schuldeisers: Als de keizer, die beloofd heeft de Meierij voor de lasten van deze lening schadeloos te zullen houden, niet aan zijn verplichting zou voldoen, zal de Meierij toch aan de schuldeisers betalen, waartoe de steden en vrijheden beloven de lasten daarvan bedegewijs te zullen dragen. In zoverre is het ook een onderlinge garantieverklaring.

Hoe de juiste opzet van de lening was, wordt eigenlijk pas duidelijk in het accoord met Peter van Balen, rentmeester van de bedde in stad en Meierij, d.d. 1530.06.09, waarin deze verklaart, dat door de contante betaling van 32.000 gulden de bedde van stad en Meierij ten bedrage van 40.446 gulden voor de komende 6 jaar betaald is en dat de ontbrekende 8446 gulden zijn 'innegelaeten' dus niet meer betaald hoeven te worden. (Hier ging Sassen in zijn regest de mist in.) Het geld van de (gewone) bedde, dat Peter van Balen in de komende 6 jaar normaal zal innen, zal hij besteden tot rentebetaling en aflossing van de lening.¹⁵⁾

Het protest van de drie leden van het bestuur der stad 's-Hertogenbosch d.d. 1530.05.16 tegen het aanvragen door de Meierij van het keizerlijk octrooi om de lening aan te gaan, en wel 'omdat de stad een algemeen privilege had om geld te lenen', is een (van de vele) voorbeelden, dat Bosschenaren geen onderscheid kunnen maken tussen stad en Meierij.¹⁶⁾

In de garantieverklaring is evenals in die der voorgaande leningen een lijst opgenomen van de schuldeisers en de aan hen te betalen renten.

Wij laten deze lijst volgen met daaraan toegevoegd de geleende bedragen omgerekend tegen den penning zestien.

Schuldeisers	te betalen rente in Karolusguldens	geleend bedrag in Karolusguldens
Jofr. Willemken d.v.w. Walraven van Erp	40	640
Margriet d.v. Peter Lamberts v.d. Heyden	3	48
Aleyt wed. v. Jan Karper	4	64
Lucas z.v. Matheus Hujoel en Christina v.d. Voort	28	448
Amelberga d.v. dezelfde	28	448
Belye wed. v. Jan die Sceper sr. en Katherina d.v. Jan die Sceper jr.	11	172
Dezelfde en Katharina d.v. Joost Jansen	11	172
Henrick Jansz. v. Boxtel	25	400
Mr. Lodewyck van Heylwigen, raad in Brabant	100	1600
Jan v. Kessel, schout van Boxtel	50	800
Adriana d.v. voorgaande en wed. v. Everaert van Nulant	100	1600
Bruysten z.v. Wilhem Arts v.d. Hananberg	50	800
Jan van de Wyel	100	1600
Margriet d.v. Wouter Henricks v.d. Eynde	6 - 10 st.	104
Henrick Jansz. Kemp	45	720
Henrick z.v. Gerit Jacops, priester	9	144
Katherina d.v. Jan Rutten	3	48
Deken en kapittel v.d. kathedraal van Sint Lambert te Luik	54	864
Gysbrecht van der Schaut	20	320

Dezelfde en Beatrix z.e., wed. v.		
Gysbrecht van de Polle	31 - 5 st.	500
Jacob Jansz. Coelborner	20	320
Aleyt d.v. Thomas Lamberts van Scynle	3	48
Willem Hoze, priester	3	48
Peter Jansz. van Balen	100	1600
Arnd Geritsz. Monic t.b.v. de wett. kind. v. Andries Noels en Lysbeth		
Arntsd. Monic	32	512
Frans Mathysz. den Goutsmit	13	208
Peter Mathys Lamberts in den Rinck	31 - 10 st.	504
Henricksken wed. v. Claes van Delft	50	800
Dezelfde	50	800
Tielman Koekoecx van Boechout	40	640
Willem de Coster alias Huberts	50	800
Catharyn Geerbrantsd. van Colsteren	82	1312
Gerard Michiels Henricks	100	1600
Dezelfde	100	1600
Dirck z.v.w. Robrecht v. Grevenbroeck, heer v. Loon op Zand en Philiberta v. Ymmerseel, z.e.	250	4000
Dezelfden	220	3520
Peter z.v. Reyner Goessen Cremers	28	448
Kind. v. Andries Noels en Lysbeth		
Arnt Goyartsd. Monic	25	400
Totaal	1916 - 5 st.	30.660

Ook bij deze lening heeft men behalve geldschietters in de Meierij externe financiers moeten benaderen. Dat de lening niet was 'volgetekend' zal geen probleem zijn geweest. De eerste van de twaalf termijnen van de gewone bedde zal het ontbrekende wel hebben aangevuld.

Wanneer men de geldschietters van de drie leningen vergelijkt, ziet men enkele malen dezelfde personen en meerdere malen dezelfde achternamen voorkomen. Het aantal personen in de Meierij, dat over contanten beschikte, was vermoedelijk niet erg groot.

De realiseringswijze der leningen

Voor de lening van 1528 heeft men van 16 personen of instellingen geld opgenomen, bij de lening van 1529 A zelfs van 66 en bij de lening van 1529 B van 38

personen of instellingen. In al deze gevallen zal, zoals uit de in Oirschot of elders bewaard gebleven stukken blijkt, een zeer wijdlopige schuldbekentenis geschreven zijn, terwijl bovendien aan elke schuldbekentenis een afschrift van het keizerlijk octrooi is gehecht. Deze afschriften zijn in de pliek van de schuldbekentenissen meegevouwen en door de staarten der zegels van de acterende steden en vrijheden daaraan verbonden. De afmetidgen der akten van schuldbekentenis zijn ca. 50 x 30 cm en die van de afschriften ca. 50 x 15 cm. Uit de context zullen we moeten concluderen, dat deze wijze van aanhechting tevens bedoeld was, om de authenticiteit van de afschriften te garanderen. In enkele archiefbewaarplaatsen zoals in Helmond en Sint-Oedenrode is deze wijze van doen echter aanleiding geweest tot een foutieve beschrijving van de betreffende charters. De archivisten hebben blijkbaar de moed niet kunnen opbrengen om de beide ellenlange charters te lezen en hebben ze beschreven als octrooi of vidimus van octrooi van de keizer. Mogelijk zijn er nog in andere plaatsen schuldbekentenissen bewaard.

Aangezien het voor ons al een opgave is om één tekst te lezen, kunnen we ons voorstellen, welk een enorm werk het geweest moet zijn om al deze teksten keurig uit te schrijven.

De lossing der leningen

De twee eerste leningen zullen vermoedelijk ongeveer gelijktijdig in haar geheel zijn afgelost en wel pas aan het einde van het twaalfjarig bestand, toen de Meierij na zolang oorlogsprikelen weer enigszins op adem gekomen was. Vermoedelijk heeft men de diverse schuldbekentenissen zoveel mogelijk laten lossen door de diverse steden en vrijheden naar rato van hun aandeel in het geheel van de schuld. Zodoende werd de onderlinge verrekening tot een minimum beperkt en zijn de geloste schuldbekentenissen op diverse plaatsen ingenomen en eventueel bewaard. Mogelijk heeft men ook de betaling der renten gedurende bijna een eeuw op dezelfde wijze laten verzorgen.

De derde lening is vermoedelijk overeenkomstig de bedoeling afgelost door de rentmeester der bedde in de 6 jaren na 1529.

Het was bijna 500 jaar geleden niet zo eenvoudig om een enigszins omvangrijke lening rond te krijgen, zeker niet als men dat wilde doen tegen een acceptabele rente, waartoe men de beroepsfinanciers diende te omzeilen. De besproken stukken geven ons hierop enige kijk, waardoor we ons tevens realiseren, welk een massa schrijfwerk daarvoor verricht moest worden. Dit schrijfwerk en het leggen van de contacten voor de leningen zal zeker een rem geweest zijn, om gemakkelijk aan een dergelijke onderneming te beginnen. 'Eerst sparen en dan uitgeven' was toen nog een geaccepteerde regel, die zoals we zagen ook in die tijd niet steeds werd toegepast.

Het was dan wel een grote eer om een hertog te hebben, die werd gekozen tot keizer, maar het was ook een kostbare zaak voor de inwoners en een bewerkelijk gedoe voor de Oirschotse en de Bossche secretarissen en vermoedelijk tevens voor de plaatselijke regenten.

NOTEN

1. Rayondepot Oirschot charters: 1528.08.31 afschrift octrooi
 1528.10.02 schuldbekentenis
 1529.01.08 garantieverklaring
 1529.09.08 afschrift octrooi
 1529.10.01 schuldbekentenis
 1533.09.26 garantieverklaring
 Gemeente-archief 's-Hertogenbosch, charters en privilegiebrieven volgens de nummering van Sassen:
 nr. 735 vidimus van octrooi van Karel V tot afkoop van de bedde over 6 jaar d.d. 1529.08.03. Ook het origineel is aanwezig
 nr. 736 octrooi voor de lening d.d. 1529.09.08
 nr. 737 schuldbekentenis d.d. 1529.12.01 aan Tielman Koekoecx
 nr. 738 garantieverklaring d.d. 1530.02.02
 nr. 741 protest van de regenten d.d. 1530.05.16
 nr. 744 accoord met Peter v. Balen rentmeester der bedde d.d. 1530.06.09.
 Met dank aan Mr. J.A.M. Hoekx voor de geboden hulp en aan het Bossche archief voor het ter beschikking gestelde potlood.
2. Oirschot ch. 1529.01.08.
3. Oirschot ch. 1528.08.31.
4. Oirschot ch. 1528.10.02.
5. Oirschot ch. 1529.01.08.
6. Oirschot ch. 1528.10.02.
7. Oirschot ch. 1529.09.08 en 1529.10.01.
8. Oirschot ch. 1529.10.01.
9. Oirschot ch. 1533.09.26.
10. H. Enno van Gelder, De nederlandse munten, Utrecht/Antwerpen 1965, blz. 59.
11. Sassen, nr. 735.
12. Sassen, nr. 736.
13. Sassen, nr. 737.
14. Sassen, nr. 738.
15. Sassen, nr. 744.
16. Sassen, nr. 741.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief
Regio Eindhoven Kempenland

21e jaargang, nr. 81

april 1991

Redactie-adres: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

INHOUD

Redactie en informatie: H. Mijland en J. Suijkerbuijk
telefoon 04997 - 75245

blz.

Abonnementen, losse nummers:

Voor 1991 bedraagt de abonnementsprijs *f* 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie.

Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt *f* 4,50.

Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

I.	De keerzijde van de gewestelijke leningen door J. Lijten	53
II.	Geschreven molentermen betreffende de standermolen van oerle door Jacq. F.C.M. Bijnen	68
III.	Kempische curiosa 15 De naam Vrijthof door J. Lijten	87
IV.	Honderd jaar Sónhngens in Oirschot door mw. H. Kupers	89

Copyright: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U
schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Middelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

DE KEERZIJDE VAN GEWESTELIJKE LENINGEN

door J. Lijten

Geld lenen kan een onmiddellijke oplossing zijn, maar er moet rente betaald worden en aflossing. In ons artikel over de leningen door de Meierij in 1528 en 1529 in het vorig nummer van Campinia wezen wij erop, dat het bijna een eeuw geduurd heeft, vóór deze leningen waren afgelost. Wij zullen daarop wat nader ingaan aan de hand van een afschrift, dat berust in het Oirschots archief)

Het bedoelde afschrift is van de hand van Gerard Goossens, secretaris van Oirschot, griffier van Kempenland en secretaris van de vergadering der vier kwartieren van 1626 tot 1646, vermoedelijk uit zijn begintijd dus ca. 1630. Het katern bevat vier afschriften: 1. vertaling van de akte van lossing der halve heerlijkheid Oirschot d.d. 1614.11.24, 2. De 'Akte van de buitenpersonen' voor Oirschot d.d. 1614.07.31, 3. De 'Raminge' tussen de stad en de Meierij van 's-Hertogenbosch d.d. 1495.08.25 en 4. Een 'Nieuwe repartitie' van de rentebetalingen over de schulden van de Meierij. Dit laatste afschrift is onvolledig en ongedateerd. Het katern heeft vermoedelijk een omslag gehad, die reeds lang verdwenen is, en op het achterblad van die omslag zullen de repartitiebedragen gestaan hebben voor twee plaatsen in het kwartier Maasland en voor de stad 's-Hertogenbosch en mogelijk de datering.

Het duidelijkst zal de zaak worden door u eerst de complete nog aanwezige tekst voor te leggen, die overigens op zich al zeer interessant is.

O.A.A.O., vrl. inv. nr. 1877.

Nieuwe repartitie van den renten, die jaerlycx aen verscheyde personen geldende syn die vier quartieren der Meieriyen Shertogenbossche ende tot hier toe overgebracht geweest syn aen henne rentmeesteren ende van nu voorten tot meerder gerieff van de renthieren ende oyck om te schouwen de gagiën van de rentmeesteren voorschreven ende die groote swaere oncosten soo van deurwerderen, comptoirboden als andere die daarop waeren loopende, betaelt sullen worden by den ingesetenen der Meieriyë voorschreven zelve volgens den taux ende quote van elcx stadt, vryheyt, dorpen ende vlekken respectie als hieronder op elcx quartier volgende is geraempt ende by provisie geconcipeert dezelfste repartitie by mynen heere den schoutet des quartiers van Oisterwyck vanwege syne Coninlycke Majesteyt ende Mr. Gerit Fabri, pensionaris, volgende den last ende commissie hem daarvan gegeven ende 'tselve op welbehagen ende onder correctie nochtans van de heeren edelen, schepenen, borgemeesteren ende andere regeer-

deren ende gemeyne ingesetenen der Meieriyë voorschreven ende alle anderen hen des beter verstaende etc.

't Quartier van Oisterwyck

Vucht met Cromvoirt sullen betaelen aen Henrick van den Leemput jaerlycx op Sinte Andriesmisse vyfftych gld.	50
Vucht	33 gld. 10 st.
Cromvoirt	16 gld. 10 st.
Sinte Michielsgestel aen Laureys Matheeussen alle jaer op Kersmisse vier ende dertich gld.	34
Tilborch met Goirle aen Robbrecht Gysbrechts t'allen jaeren op St. Andriesmisse vyff ende tseventich gld.	75
Alnoch aen Jacob Colet op Kersmisse dertien gld. vyfftyen st.	13 — 15
Ende alnoch aen het Sindeloos huys tot Shertogenbossche op Lichtmisse sesse gld.	6
Tilborch	77 gld. 10 st.
Goirle	16 gld. 10 st.
Venloon aen jouffr. Jutte Haesselut alle jaere op Kersavont vierendertich gld. seventhien st. 2 oirt	34 — 17 — 8
Oisterwyck dye vryheyt metter dingbancke namentlyck Udenhout, Berckel, Enschoot, Huyckelom, Haeren, Belveren aen zieckmeester (?)	
Claudius Justiani opten 12 en meert hondert gld.	100
Alnoch aen Andries Bacx den 1 en novembris sevenendertich gld. thien st.	37 — 10
Alnoch aen Goyaert Buyssen op St. Andriesmisse sesse gld.	6
Ende alnoch aen Laurens Matheus in junio vier gld. 10 st.	4 — 10
Beloopt in dese renten den taux der vryheyt	
Oisterwyck	78 gld.
Udenhout	19 gld. 12 ½ st.
Berckel	11 gld. 2 ½ st.
Enschoot	8 gld. 10 st.
Huyckelom	8 gld. 10 st.
Haeren en Belveren	22 gld. 5 st.
Helvoirt aen Gerit Rutgers op St. Anthonisdach veertien gld.	14
Alnoch aen Mariken dochter Lucas Henricx Lucassche van Nulant, baghyne, op Lichtmisse drye gld. tien st.	3 — 10

Boxtel met Essche aen Elisabeth weduwe Gerit Eymers twintich gld.	20
Ende alnoch aen Jacob Spyckers opten 13en februarii vyffthich gld.	50
Beloopt den taux voor	
Boxtel	61 gld.
Essche	9 gld.
 Druenen, Waelwyck en Gansoyen aen Willem weduwe Wouter Schuermans opten 21 octobri dertich gld.	30
Alnoch aen Joest Lenaertssen den 2en julii achtien gld. vyffthien st.	18 — 15
Druenen	25 gld. 16 st.
Waelwyck	22 gld. 2 st.
Gansoyen	17 st.
 Hogemierde, Legemierde en Hulsel aen Mr. Peeter Luyten tot Loven opten iersten septembri eenendertich gld.	31
Alnoch aen Mr. Roeloff Loeckemans op Lichtmisse dry gld.	3
Hogemierde	14 gld. 18 st.
Legemierde	10 gld. 16 st.
Hulsel	8 gld. 6 st.
 Gestel by Oisterwyck aen Mathys Stoters op Sinxten achtien gld. 15 st.	18 — 15
Alnoch aen Mr. Peter van der Straeten tot Helmont opten iersten meert seven gld.	7
 Hilvarenbeek metter dingbancke namentlyck Diessen, Riel ende Westelberse aen Henrick Kemp nu Claes Kemp op St. Jansmisse hondert gld.	100
Alnoch aen Geertruyt Meermans tot Loeven den iersten septembri twelff gld.	12
Ende alnoch aen Henrick van Mierlo op Sinte Lucyëndach sesse gld.	6
Beloopt voor	
Hilvarenbeek	76 gld. 5 st.
Diessen	26 gld. 6 st.
Riel	9 gld. 8 st.
Westelberse	6 gld. 1 st.

Justa summa (van het kwartier van Oisterwijk): 674 — 17 — 8.

't Quartier van Peelant

Helmont met Mierloe sullen t'saemen betaelen aen d'erff- genamen Mr. Goossen van der Stegen Jaerlycx opten iersten novembri	100
Beloopt voor	
Helmont	63 gld. 10 st.
Mierloe	36 gld. 10 st.
 Lierop met Stiphout hebben t'saemen te betaelen aen Thomas Goyaertssen alle jaeren opten 19en meert negenentwintich gld.	29
Beloopt hiervoor den quote van	
Lierop	15 gld. 14 st.
Stiphout	13 gld. 6 st.
 Asten aen Frans van der Cammen t'allen jaeren opten neegensten junii vyffentwintich gld.	25
Alnoch aen Hilleken weduwe Jan Kuysten op St. Geertruy- dendach vyffthien gld.	15
Ende alnoch aen Henrick van Mierlo op St. Luciëndach dry gld.	3
 Heeze, Leend, Geldrop, die Sesgehuchten, Tongelre, Maris, Soerendock ende Buel aen d'erffgenamen Gerit Michielsen opten iersten januari tweehondert gld.	250
Beloopt voor	
Heeze	47 gld. 10 st.
Leende	49 gld. 8 st.
Geldrop	20 gld. 14 st.
Sesgehuchten	17 gld. 6 st.
Tongelre	16 gld. 18 st.
Maris, Soerendock	32 gld. 4 si.
Buedel	16 gld.
Sommeren	50 gld.
 Sint Oedenrode met Liempde, Schyndel, Son, Breugel, Nuenen, Gerwen ende Nederwetten aen joffr. Engelken van Eyndhouts alle jaeren opten 23en juni ende dryentwintichsten decembri twee hondert gld.	200
Beloopt den quote voor	
Sint Oedenrode	63 — 10 — 0
Liempde	23 — 0 — 0

Schyndel	43 — 0 — 0	
Sonne	21 — 2 — 0	
Breugel	23 — 4 — 0	
Nuene	10 — 10-0	
Gerwen	10 — 10-0	
Nederwetten	5 — 4 — 0	
Aerle met Rixtel, Beeck ende Lieshout aen Frans Vuchs op Paesschen		25
Alnoch aen Frans Spycker den 1 en junii vyffentwintich gld.		25
Ende alnoch aen Laureys van Sprange den 24 ^{en} maii vyffentwintich gld.		25
Aerle en Rixtel	26 — 5 — 0	
Beeck by Aerle	26 — 5 — 0	
Lieshout	22 — 10 — 0	
Baeckel met Doerne ende Vlierden aen de erffgenaemen heer Willem Rensaerts nunc Eelkens		80
Baeckel	31 — 0 — 0	
Doerne	38 — 10 — 0	
Vlierden	10 — 10 — 0	
Erp met Vechel ende Wetten t'saemen aen het capittel van Luyck opten 1 en decembri hondert gld.		100
Erp	39 — 18 — 0	
Vechel	43 — 10 — 0	
Wetten	16 — 12 — 0	
Summa (van Peelland) 877		
't Quartier van Kempelant		
Oirschot sal betaelen aen juffrouwe Adriana van Nulant opten 1 en octobris		100
Alnoch aen Elias van Schoor opten octobri twintich gld.		20
Oistelbeerse met Middelbeerse aen Gerit van Berckel Janssoen opten 6 en decembris twelf gld.		12
Alnoch aen Jacob Bacx opten 1 3 en decembris ses gld. vyff st.		6 — 5

Beloopt in dese renthe den quote van		
Oistelbeerse	11 — 9 — 0	
Middelbeerse	6 — 16 — 0	
Eerselle met Steen sel ende Duysel aen Catharina dochter Pauwels Pauwelsche vijffentwintich gld. te vergelden op St. Jansmisse		25
Ende alnoch aen Jacob Claessen van Delfft oyck op St. Jansmisse		16
Eerssel	27 — 2 — 0	
Steenssel	7 — 4 — 0	
Duysel	6 — 14 — 0	
Loon onder Eersel met Hapaert ende Castelre aen heer Jacob Hannen, priester, opten derthienden decembris		25
Ende alnoch aen heer Jan Gysberts opten iersten augusti		6 — 10
Loon (= Hoogeloon)	13 — 17 — 0	
Hapaert	10 — 16 — 0	
Castelre (= Casteren)	6 — 17 — 0	
Bercheyck met Westerhoven ende Rythoven aen joncker Goossen van Brecht jaerlycx op St. Andriesmisse vyffentich gld.		50
Ende alnoch aen Mr. Jan Reynen van Weerdt op St. Jansmisse		25
Bercheyck	38 — 17-0	
Westerhoven	19 — 18-0	
Rythoven	16 — 5 — 0	
Bladel ende Netersel met Reusel aen Goossen van Hedel op St. Luciëndach vyff ende twintich gld.		25
Alnoch aen Magdalena weduwe Gerit de Leeuw opten deren meert		12 — 10
Ende alnoch aen Adriaen Jan Willems op Nicolai		9 — 7 — 8
Blaedel (+ Netersel)	26 — 16 — 0	
Reusel	22 — 1 — 8	
Loemel sal betaelen aen Catharina dochter Pauwels Pauwels op St. Luciëndach vyff ende twintich gld.		25
Ende alnoch aen de beneficiaten ten Bossche op St. Margrietendach in julio		12 — 10

Aelst sal betaelen aen Goyaert Grooters van Os opten
13 en april 9 — 10

Oirle met Merefelt, Velthoven, Zelst ende Blaerthem aen de
weduwe Goyaert van Spoerdonck alle jaer op Lichtmisse 50

Beloopt dese rente voor de quote van
Oirle 12 — 8 — 0
Velthoven Sonderwyck 17 — 14 — 0
Merefelthoven 2 — 8 — 0
Zelst 11 — 7 — 0
Blaerthem 6 — 3 — 0

Vessem met Knechsel ende Wintelre aen Marchelis de Bruyn
op Onser Vrouwen visitatiedach in julio twelff gld. thien st. 12 — 10

Ende alnoch aen de kinderen van Laureyns van Ophoven
opten 10e^o novembri 12 — 10

Vessem 13 — 7 — 0
Knechsel 3 — 18 — 0
Wintelre 7 — 15 — 0

Eyndhoven met Woensel, Gestel, Stryp, Straethum ende Dommelen
sullen betaelen aen den greffier van de leenen van Gelre
op Onser Vrouwen geboortendach in septembri 50

Alnoch aen Mathys van de Wiel op Sinxten vyfftych gld. 50

Ende alnoch aen het gasthuys opten Ulenburch binnen Den
Bossche opten len meert 12 — 10

Eyndhoven 37 — 10 — 0
Woensel 28 — 15 — 0
Gestel 12 — 14 — 0
Stryp Eeckert 15 — 4 — 0
Straethum 10 — 10 — 0
Dommelen 7 — 17 — 0

Weerde met Waelre aen't convent van Dommelen op St. Mar-
garitendach in julio vyffentwintich gld 25

Ende alnoch aen Mr. Roeloff Loeckemans opten derthyen-
den julii 7

Weerde (Valkenswaard) 17 — 11 — 0
Waelre 15 — 9 — 0

Summa (van Kempenland) 599 — 12 — 8

't Quartier van Maeslant

Dinther sal betaelen aen Jacob Jansse van Roye op Lichtmisse 12 — 10
Ende alnoch aen Claes en Peter, kinderen Mr. Lodewyck de
Soete op St. Mathysdach in februaryo 12

Maren aen jouffr. Adriana van Nulant voor Laureys van
Sprang op ten 1^{en} octobris 12 — 10

Kessel aen Jan Noppen ende Jan Geritsse opten ^{aen} meert 6 — 5

Littoyen aen Margriete dochter Henricx Hannen op
St. Jansmisse 15 — 12 — 8

Heeswyck aen Dirck van Trier te Hilvarenbeek opten achten
meye 15

Alem aen Jan Schilders gasthuys opten Ulenborch ten Bos-
sche op St. Andriesmisse 6 — 5

Nistelroye aen Frans Vuchts jaerlycx op St. Andriesmisse 25

Berlicum aen Elisabeth dochter Jans de Bruyn jaerlycx op On-
ser Vrouwen visitatie in julio 25

Nulant aen Mechtelt weduwe Jans Moens opten 29en de-
cembris 15

Rosmalen aen Heylwich Daems den iersten octobris 20
Ende alnoch aen Dirck Peterssen van den Yemelaer
opten 20en decembris 9 — 7 — 8

Ossch aen 't clooster van Thienen opten iersten septembris 55
Ende alnoch aen St. Cornelisgasthuys op St. Thomasdach 4

Berchem aen Mr. Dirck Noppen opten derden meert 12
Ende alnoch aen Lambert van Gameren op St. Nicolaesdach 9

Geffen aen Sebert van Pels tot Roy opten iersten febr. 19

De getallen van de te betalen renten zijn geschreven in Romeinse cijfers maar
door ons voor de duidelijkheid omgezet in arabische cijfers en in de aanduiding

als gebruikelijk van guldens - stuivers - penningen. De enkel voorkomende 8 penningen zijn een halve stuiver. In de lijst is deze soms aangeduid als een halve stuiver, soms als 2 oirt.

De getallen van de onderlinge verdeling per plaats zijn geschreven in arabische cijfers.

Bij Heeze enz. staat een fout in de geschreven tekst, die echter uit de volgende cijfers vanzelf gecorrigeerd wordt.

Bij de eerste betaling door Moergestel en door Hilvarenbeek staat in de marge 'geconfisc(h)eert'. Bij de betaling door Sint-Oedenrode enz. staat in de marge 'aen de dry staten ende alsoo twyfel' en bij de betaling door Bakel enz. 'aen de dry staten des lants van Brabant'. Er is geen aanwijzing, dat deze aantekeningen later zijn toegevoegd. Vermoedelijk zijn ze door Gerard Goossens uit het origineel overgenomen en duiden ze erop, dat de schuldbekentenissen in andere handen gekomen zijn en dat daardoor moeilijkheden ontstaan zijn.

In de inleiding van de repartitie worden de zakelijke motieven om tot een nieuwe en voordeligere afwikkeling van de rentebetalingen te komen duidelijk uiteengezet.

Men heeft blijkbaar in overleg met de centrale overheid in Brussel gehandeld, want een van de opstellers der repartitie, de kwartierschout van Oisterwijk, is daartoe aangewezen door 'de conincklycke Majesteyt'. Dit geeft ons een aanknopingspunt voor de datering. Aangezien de beide aan Oirschot toegewezen rentebetalingen in 1620 zijn afgelost - het concept is dus door de afgevaardigden der vier kwartieren geaccepteerd en uitgevoerd - moet de repartitie zijn opgesteld onder de regering van koning Philips II, 1556 - 1598.

De andere opsteller is aangewezen door de Meierij en was haar 'pensionaris'. Een eerdere - en vermoedelijk de eerste - pensionaris van de Meierij was Mr. Marten de Greef (of de Greve en verlatijnst tot Grevius). Hij werd d.d. 1538.09.14 ten overstaan van schepenen van Oirschot aangesteld door vertegenwoordigers 'van den steeden, vriheyden ende dorpen der Meierye van Tshertogenbossche ... als hueren procureur, sollicitateur ende pensionaris', om in overleg met een gemachtigde van elk kwartier voor de Meierij op te treden in rechte.²⁾ Mr. Marten de Greef had toen reeds een belangrijke staat van dienst achter de rug, onder andere als secretaris van 's-Hertogenbosch. Hij was een bekend humanist en leefde tot 1562.³⁾ Mr. Gerit Fabri zal zijn opvolger geweest zijn.

Als wij deze repartitie gaan vergelijken met de haardstedentelling van de Meierij van 1596, constateren we enkele opvallende divergenties, die ons mogelijk in staat stellen om deze repartitie nauwkeuriger te dateren.

De telling van 1596 is afgeschreven in het Register van Dooren - van Baar, maar er staan wel een paar, overigens gemakkelijk te corrigeren, fouten in.⁴⁾ Bij een

dergelijke telling werden alle bewoonde huizen geteld. Daarvan werd echter een bepaald percentage armlastigen afgetrokken om te komen tot een netto-telling, die de basis vormde voor de verdeling (repartitie) van de belastingen en andere te betalen bedragen. Bij de telling van 1596 had men daarbij deze richtlijn: 's-Hertogenbosch mocht 1 van de 8 huizen aftrekken als armlastig zowel binnen als buiten de kom. Eindhoven mocht 1 op de 7 huizen aftrekken (Eindhoven had geen huizen buigen de kom). Helmond mocht voor de huizen binnen de kom 1 op de 7 huizen aftrekken en voor de huizen buiten de kom 1 op 4. Dit laatste gold ook voor heel het platteland, waar de armoede kennelijk groter was dan in de steden.

In de telling van het kwartier van Oisterwijk is Tilburg overgeslagen. Er wordt echter wel een totaal voor heel het kwartier opgegeven, waaruit we de getallen voor Tilburg hebben teruggerekend na het corrigeren van enkele kennelijke schrijffouten, zoals bij het commentaar op de lijst zal worden aangegeven.

De nu volgende lijst is opgesteld in volgorde van grootte der bedragen, die elke plaats aan rente moest betalen. 's-Hertogenbosch, Heesch en Empel zijn ook in deze lijst opgenomen, de twee laatste plaatsen schattenderwijze.

De twee laatste kolommen geven het aantal bewoonde huizen van de telling van 1596, de voorlaatste bruto en de laatste netto. Voor elke plaatsnaam is aangegeven tot welk kwartier die plaats behoort door K (Kempenland), P (Peelland), 0 (kwartier van Oisterwijk) en M (Maasland).

Plaatsen		bedrag te bet. rente	bewoonde huizen 1596	
			bruto	netto
's-Hertogenbosch			bin. 3090	2623
			bui. 357	313
			tot. 3447	2936
K.	Oirschot	120	591	444
O.	Oisterwijk	78	290	218
O.	Tilburg	77 - 10	470	353
O.	Hilvarenbeek	76 - 5	392	294
P.	Helmond	63 - 10	bin. 108	92
			bui. 172	126
			tot. 280	218
P.	Sint-Oedenrode	63 - 10	364	273
O.	Boxtel	61	340	255
M.	Oss	59	243	183
P.	Someren	50	261	196
P.	Leende	49 - 8	227	171
P.	Heeze	47 - 10	215	161
P.	Veghel	43 - 10	214	161

P.	Schijndel	43	248	186
P.	Asten	43	200	187
P.	Erp	39 - 18	209	157
K.	Bergeijk	38 - 17	212	159
P.	Deurne	38 - 10	235	177
K.	Eindhoven	37 - 10	168	143
K.	Lommel	37 - 10	250	188
P.	Mierlo	36 - 10	211	159
O.	Loon op Zand	34 - 17 - 8	85	64
O.	Sint-Michielsgestel	34	177	133
O.	Vught	33 - 10	159	118
P.	Bakel	31	157	118
M.	Rosmalen	29 - 7 8	85	64
K.	Woensel	28 - 15	135	102
K.	Eersel	27 2	178	134
K.	Bladel (+ Netersel)	26 - 16	158	119
O.	Diessen	26 - 6	146	110
P.	Aarle-Rixtel	26 5	234	176
O.	Drunen	25 - 16	94	71
O.	Moergestel	25 - 15	155	117
M.	Berlicum	25	86	65
M.	Nistelrode	25	70	53
M.	Dinther	24 - 10	123	93
P.	Breugel	23 - 4	125	94
P.	Liempde	23	128	96
P.	Lieshout	22 - 10	132	99
O.	Haaren (+ Belveren)	22 - 5	126	95
O.	Waalwijk	22 - 2	111	84
K.	Reusel	22 - 1 - 8	105	79
P.	Son	21 - 2	130	98
M.	Berchem	21	106	80
P.	Geldrop	20 - 14	116	87
P.	Zesgehuchten	20 - 14	93	70
K.	Westerhoven	19 - 18	132	99
O.	Udenhout	19 - 12 - 8	113	85
M.	Geffen	19	162	122
K.	Veldhoven	17 - 14	102	77
K.	Valkenswaard	17 - 11	118	89
O.	Helvoirt	17 - 10	96	72
P.	Maarheeze + Soerendonk	16 - 18	132	99
P.	Tongelre	16 - 18	89	67
P.	Wetten	16 - 12	91	69

O.	Goirle	16 - 10	89	67
O.	Cromvoirt	16 - 10	78	59
K.	Riethoven	16 - 5	99	75
P.	Budel	16	69	52
P.	Lierop	15 - 14	120	90
M.	Heesch		59	45
M.	Empel		51	39
M.	Lithoyen	15 - 12 - 8	40	30
K.	Waalre	15 - 9	85	64
K.	Strijp en Eckart	15 - 4	81	61
M.	Nuland	15	47	36
M.	Heeswijk	15	73	55
O.	Hoogemierde	14 18	80	60
K.	Hoogeloon	13 - 17	85	64
K.	Vessem	13 - 7	85	64
P.	Stiphout	13 6	69	52
K.	Gestel	12 - 14	47	36
M.	Maren	12 - 10	60	45
K.	Oerle	12 - 8	76	57
K.	Oostelbeers	11 9	70	53
K.	Zeelst	11 - 7	66	50
O.	Berkel	11 - 2 - 8	52	39
K.	Hapert	10 16	58	44
O.	Lagemierde	10 - 16	56	42
P.	Gerwen	10 - 10	59	44
P.	Nuene	10 - 10	59	44
K.	Stratum	10 10	40	30
P.	Vlierden	10 10	64	48
K.	Aalst	9 - 10	57	43
O.	Riel	9 - 8	51	39
O.	Esch	9	43	31
O.	Enschot	8 - 10	43	33
O.	Heukelom	8 - 10	43	32
O.	Hulsel	8 - 6	44	34
K.	Dommelen	7 - 17	45	34
K.	Wintelre	7 - 15	47	36
K.	Steensel	7 - 4	38	29
K.	Casteren	6 - 17	41	31
K.	Middelbeers	6 - 16	42	31
K.	Duizel	6 - 14	43	33
M.	Alem	6 - 5	25	19
M.	Kessel	6 - 5	39	30

K.	Blaerthem	6 - 3	29	22
O.	Westelbeers	6 - 1	36	27
P.	Nederwetten	5 - 4	29	22
K.	Knegsel	3 - 18	27	21
K.	Meerveldhoven	2 - 8	13	10
O.	Gansoyen	17	7	6

Allereerst dient een raadsel te worden besproken. In de lijst van de verdeling der renten staat een plaats Wetten, die bij de huizentelling niet voorkomt. Het was voor een betaling ingedeeld bij Erp en Veghel.

In deze buurt is echter geen enkele plaats die voor deze naam in aanmerking zou komen. Het kan ook niet Nederwetten zijn, want dat komt apart voor en was ook veel te klein voor het door 'Wetten' te betalen bedrag.

De meest voor de hand liggende oplossing is, dat hiet Opwetten onder Nuenen bedoeld is, dat in de volksmond gewoonlijk simpel als 'Wetten' wordt aangeduid in tegenstelling tot Nederwetten, dat in de volksmond 'Neerwetten' genoemd wordt. Nu zal menigeen zijn wenkbrauwen ophalen. Toch is het reëel. In het begin van de achttiende eeuw was de gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten één parochie. Tussen 1712 en 1723 tekende de toenmalige pastoor in zijn doopboek bijna altijd aan, uit welke wijk de dopelingen waren. Over die periode komer er uit:

Nuenen	124 dopelingen
Gerwen	118
Opwetten (Wetten)	111
Boort	91
Nederwetten	25
Hooydonk	2 ⁵⁾

Wanneer men Boort tot Opwetten rekent, waar het dichterbij ligt dan bij de kom van Nuenen, was Wetten dus belangrijker volkrijker dan de kom van Nuenen of Gerwen. Bij de haardstedentelling van 1596 zou de onderlinge verdeling voor Nuenen, waarvoor de telling in één bedrag wordt opgegeven, dan als volgt kunnen worden omgerekend:

Nuenen	59	44
Gerwen	59	44
Wetten	91	69
Opgave	209	157

Ook Heeze en Zesgehuchten zijn in 1596 in één telling opgegeven.

Herrekend:	Heeze	215	161
	Zesgehuchten	93	70
Opgave		308	231

Hetzelfde met Deurne en Vlierden.

Herrekend:	Deurne	235	177
	Vlierden	64	48
Opgave		299	225

Hetzelfde ook voor Vught met Cromvoirt.

Herrekend:	Vught	159	118
	Cromvoirt	78	59
Opgave		237	177

Dit geldt ook voor Hooge- en Lagemierde.

Herrekend:	Hoogemierde	80	60
	Lagemierde	56	42
Opgave		136	102

Hetzelfde voor Oostelbeers en Middelbeers.

Herrekend:	Oostelbeers	70	53
	Middelbeers	42	31
Opgave		112	84

En nogmaals hetzelfde voor Enschoot en Heukelom.

Herrekend:	Enschoot	43	33
	Heukelom	43	32
Opgave		86	65

Bij Oostelbeers en Middelbeers staat als opgave 112 74
Dit is een kennelijke schrijffout voor 112 84

Bij Westelbeers staat in de telling van 1596: 36 17
Dit is een kennelijke schrijffout voor: 36 27

Bij Gansoyen staat: 7 3
Ook dit is een kennelijke schrijffout voor: 7 6

Zeer opvallende divergenties tussen de repartitie der rentebetalingen en de telling der haardsteden treffen we aan bij de volgende plaatsen:

Oisterwijk, Helmond, Oss, Eindhoven, Loon op Zand, Rosmalen, Woensel, Drunen, Berlicurn, Nistelrode, Berchem, Budel, Lithoyen, Nuland, Gestel, Maren, Stratum en Alem, waaruit blijkt, dat er tussen de repartitie en de haardstedentelling van 1596 een belangrijke terugloop van de bevolking in die plaatsen geweest moet zijn.

De grootste groep hiervan wordt gevormd door de dorpen van de Maaskant. Nu is bekend, dat door oorlogshandelingen 1585 voor de Maaskantse dorpen een rampjaar is en dat er ook in de opvolgende jaren in die streek grote schade is geleden. ⁶⁾

Een tweede groep wordt gevormd door Eindhoven en de omliggende dorpen. Eindhoven is vanaf 1576 tot 1585 voortdurend belegerd en veroverd, zodat in 1585 de omwalling verkleind is, omdat de bevolking was terruggelopen. ⁷⁾

Oisterwijk is vanaf 1572 gedurende vele jaren het voorwerp geweest van plunderingen en brandstichting. ⁸⁾ Vermoedelijk zijn velen uit Oisterwijk naar Tilburg vertrokken.

Wanneer we dit alles in ogenschouw nemen en daarbij bedenken, dat de kwartierschout van Oisterwijk een der opstellers was van de repartitie, wordt het waarschijnlijk, dat deze dateert van vóór 1572.

Als we de leningen bekijken, waarover rente betaald moest worden, zijn er enkele terug te kennen van 1528 en 1529, maar er zijn ook vele nieuwe namen bij de schuldeisers. Dit kan het gevolg zijn van overdracht der oude schuldbekentenis, maar vele oude leningen, vooral aan personen of instanties buiten de Meierij, zullen eerder zijn afgelost en misschien (gedeeltelijk?) vervangen door leningen dicht bij huis.

De repartitie van de rentebetalingen zal tevens een repartitie geweest zijn van de schulden, die dan door de betreffende steden en dorpen ook mettertijd zullen zijn afgelost.

NOTEN

- 1) O.A.A.O., vrl. inv. nr. 1877.
- 2) Oirschotse schepenprotocol van 1538, fol. XCVI e.v.v.
- 3) L. v. Dijck, 'Meester Martinus Greivus, een kleine Bossche humanist ca. 1485 - 1562', in Vriendenboek stadsarchivaris Kuyser, 's-Hertogenbosch 1980, blz. 64 - 81.
- 4) R.v.D.v.B., blz. 532 - 536.
- 5) Met dank aan collega mevr. M. v.d. Heyden-Bruning, die zo vriendelijk was om deze gegevens uit het doopboek van Nuenen te verzamelen.
- 6) Vriendelijke mededeling van archivaris Drs. H.G.J. Buijks te Oss.
- 7) Vriendelijke mededeling van collega J. Spoorenberg te Eindhoven.
- 8) Vriendelijke mededeling van streekarchivaris Drs. W.F.L. Reijnders te Oisterwijk.

II. GESCHREVEN MOLENTERMEN BETREFFENDE DE STANDERDMOLEN VAN OERLE

door Jacq. F.C.M. Bijnen

Met deze woordenlijst proberen wij een zo goed mogelijk beeld te geven van de molenterminologie zoals die werd opgespord in de historische bronnen. Het betreft uitsluitend benamingen van onderdelen die we aantreffen in de archieven en die betrekking hebben op de standerdmolen van Oerle (gemeente Veldhoven).

Reeds in de eerste helft van de veertiende eeuw -de oudste vermelding is uit 1332- stond op het grondgebied van Oerle een windmolen. Het was een dwangmolen, eigendom van de priorij van Postel. De ingezetenen van de dorpen Zonderwijk, Kneysel, Wintelre en Oerle hadden de verplichting er hun graan te laten malen. Waarschijnlijk omstreeks 1683 kreeg deze molen een tweede koppel maalstenen, waardoor vanaf die tijd sprake is van een vóór- en van een achtermolen, respectievelijk een rog- of korenmolen en een boekweitmolen.

Na meerdere verplaatsingen en wisselingen van eigenaren werd deze molen in 1932 vervangen door een gemotoriseerde maalderij.

De meeste gegevens van de hierna vermelde molentermen zijn afkomstig uit pri-saties (= schattingslijsten), onder meer uit de jaren 1704, 1710, 1738, 1770, en 1808. Andere troffen we aan in 'incidentele' archiefvermeldingen, bijvoorbeeld in schaderapporten ten gevolge van stormen of in verzoeken om reparaties.

Voor het lokaliseren van de termen, vooral van de niet algemeen in de literatuur voorkomende, of van termen waaraan meerdere betekenissen kunnen worden toegekend, bracht meestal de volgorde in de opsomming van de molenonderdelen in de tekst, of de context waarin de term werd aangetroffen, de oplossing(1).

WERKWIJZE VAN DE BESCHRIJVING

De woordenlijst wordt voorafgegaan door een reconstructietekening die naar onze mening zo goed mogelijk de indeling van de Oerle'se molen weergeeft.

De nummering van een aantal molenonderdelen correspondeert met de lijst van benamingen. Deze benamingen zijn zoveel als mogelijk overgenomen uit de lemmata (= trefwoorden) zoals die worden gehanteerd in het 'Woordenboek van de Brabantse dialecten' (WBD) (2).

Ook de door ons opgespoorde molentermen zijn onder het desbetreffende lemma uit het WBD beschreven, aangevuld met een omschrijving van het molenonderdeel en zijn functie, daar waar nodig verduidelijkt met een afbeelding. Bij de opsomming van de molentermen is steeds het jaar van notatie vermeld. Ver-

der zijn de benamingen die betrekking hebben op de vóór- of achtermolen, afzonderlijk genoteerd.

We hebben dankbaar gebruik gemaakt van een uitgebreide dialectenstudie van 'd'Oerse taol', uitgevoerd door de neerlandicus A.P. de Bont(3).

Deze studie, uit de eerste helft van deze eeuw, bevat vele molentermen met daarbij in fonetisch schrift de uitspraak van het dialectwoord. Voor zover aanwezig is deze door De Bont opgegeven uitspraak bij de daarop betrekking hebbende term opgenomen.

NOTEN

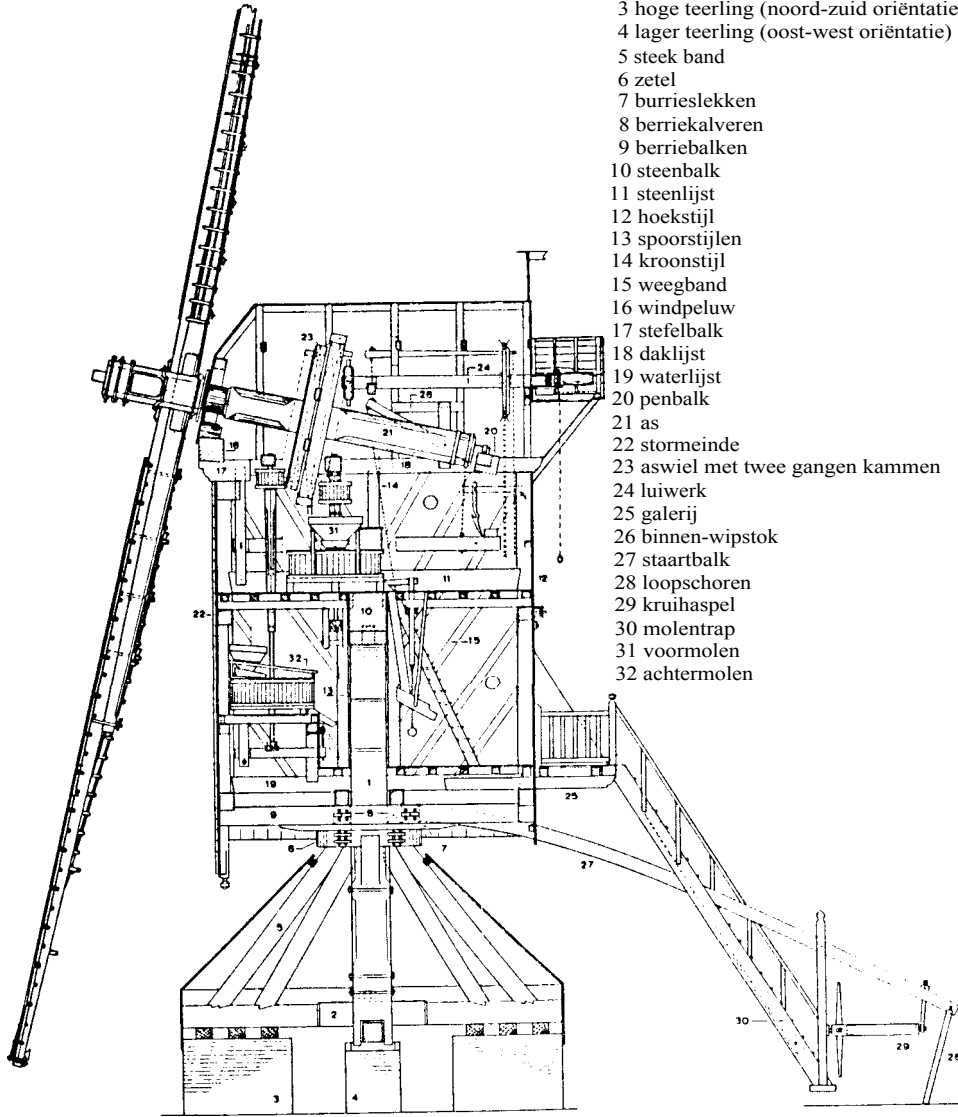
- (1) Met dank aan Nico Jurgens te Valkenswaard, die, vanuit zijn ruime kennis van molens, meerdere waardevolle aanwijzingen heeft gegeven.
- (2) Vos, P.H. en A. Weijnen, *Woordenboek van de Brabantse dialecten*, deel II, aflevering 2, passim. (Assen 1983).
- (3) Bont, A.P. de, *Dialekt van Kempenland. Meer in het bijzonder d'Oerse taol. II Vocabularium*, p. 414-417. (Assen 1958).
- (4) Bussel, P. van, *Korenmolens. Van Ambacht tot Industrie*, p. 108-109. (Eindhoven 1981).
- (5) Bauters, P., *Vlaamse Molens*, p.96. (Antwerpen 1978).
- (6) Abelskamp, D.J., *Zingende Stenen. Werken met de korenmolen*. (Uitgave: Het Gilde van Vrijwillige Molenaars.) (typeschrift 1978).
- (7) Verhoef, J.M., *De oude Nederlandse maten en gewichten*, p.59. (Amsterdam 1983).
- (8) *Peellands Molennieuws*, nr. 7, oktober 1987.

De standermolen van Oerle, gefotografeerd op zijn laatste standplaats aan de Zandoerleseweg. De foto is gemaakt in 1932, het jaar waarin met de sloop werd begonnen.

BENAMINGEN

- 1 standaard
- 2 kruisplaten
- 3 hoge teerling (noord-zuid oriëntatie)
- 4 lager teerling (oost-west oriëntatie)
- 5 steek band
- 6 zetel
- 7 burrieslekken
- 8 berriekalveren
- 9 berriebalken
- 10 steenbalk
- 11 steenlijst
- 12 hoekstijl
- 13 spoorstijlen
- 14 kroonstijl
- 15 weegband
- 16 windpeluw
- 17 stefelbalk
- 18 daklijst
- 19 waterlijst
- 20 penbalk
- 21 as
- 22 stormeinde
- 23 aswiel met twee gangen kammen
- 24 luiwerk
- 25 galerij
- 26 binnen-wipstok
- 27 staartbalk
- 28 loopschoren
- 29 kruihaspel
- 30 molentrap
- 31 voormolen
- 32 achtermolen

Reconstructietekening van de standermolen van Oerle. De afbeelding is samengesteld uit twee tekeningen. De onderbouw en de molenkast met het gaande werk, is overgenomen van een tekening van P. W.E.A. van Bussel(4); de roede en de luikap zijn van een tekening van R. Buysse(5).

Molentermen met betrekking tot de nummers 1, 3 t/m 19, 22, 25, 26 en 28, komen in onze beschrijving niet voor.

2. **Kruisplaten:** kruisgewijs gelegde horizontale balken, die op blokken op de teerlingen liggen en waarin de steekbanden aangebracht zijn.
Uitspraak: *krousbalken* (de Bont).
Schrijfwijze: *kruiswerk* (1692, 1713).

20. **Penbalk:** zware balk waarop het eind (= pineind) van de (molen)as draait in de pinsteen.

Pinsteen: de steen die in een uitsparing in de penbalk ligt en waarin het achtereind (= pineind) van de as draait.

Uitspraak: *pinsteen* (de Bont).

Schrijfwijze: *pinsteen* (1694).

21. **As:** houten as die rechtstreeks door het gevlucht (= de roeden) aan het draaien wordt gebracht.

Uitspraak: *aas* (de Bont).

Schrijfwijze: *asch* (1686, 1808);

as (1700).

Halssteen: het lager van steen of pokhout dat staat op de windpeluw en waarin de baan (= hals) van de (molen)as draait.

Uitspraak: *gansteen* (de Bont).

Schrijfwijze: *assteen* (1683).

23. **Aswiel:** het grote kamwiel aan de molenas waardoor de draaiende beweging van de as, middels het rondsel, wordt overgebracht op de maalstenen. Bij de molen van Oerle was dit wiel gedurende lange tijd aan weerszijden bezet met een gang kammen, voor aandrijving van het koppel stenen van zowel de vóór- als van de achtermolen.

Uitspraak: *greut rad* (= groot rad) (de Bont).

Schrijfwijze: *kruiswiel* (1669);

campradt (1683);

radt (1683, 1686, 1704);

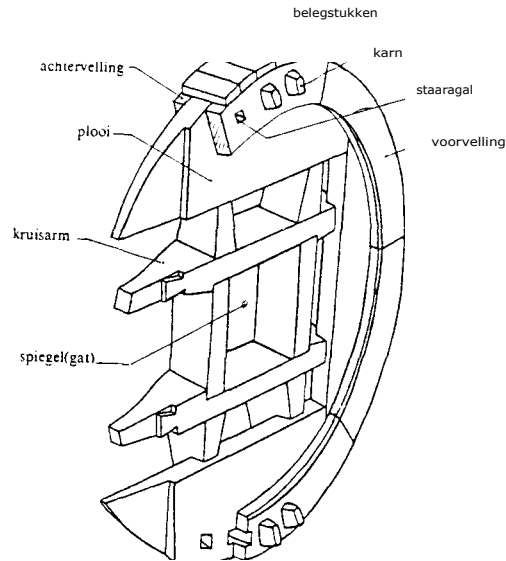
rat (1683, 1738, 1770);

molenrat (1710);

rad (1770, 1808);

kamrad (1808).

*Doorsnede van het aswiel.
De tekening is overgenomen
uit: WBD, p. 307(2).*

Kammen: de tanden van het aswiel.

Uitspraak: *kamme(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *tammen* (1683);

kammen (1738, 1770, 1808);

kamme (1770, 1808).

Sleet: slijtage aan de kammen van het aswiel, ontstaan door wrijving met de staven van het rondsels. De kammen kunnen, in geval van slijtage, 180° gedraaid worden. Hierdoor komt het slijtvlak aan de andere zijde van de kam.

Schrijfwijze: 'kammen half *sleet*' (1738);

'kammen in het rad *versleten*' (1808).

Plooien: de vier zware stukken hout in de vorm van een cirkelsegment, die de omtrent van het aswiel vormen.

Schrijfwijze: *ploei, ploei(en)* (1683).

Vellingen: de ringen, bestaande uit meerdere delen, die aan beide zijden van de plooiën aangebracht worden. Deze velgen hebben een tweeledig doel: 1. om het wiel te verbreden en zodoende een groter aangrijpingsvlak voor de vang te verkrijgen, 2. om voldoende stevigheid en materiaal te hebben om de kammen te kunnen monteren.

Schrijfwijze: *veiligen* (1683).

Vang: de hele reminrichting aan het aswiel.

Uitspraak: *vang* (de Bont).

Schrijfwijze: *vang* (1808).

Kruisarmen: de vier gekruiste balken midden in het aswiel.

Schrijfwijze: *erm* (= armen): 'twee *erm* in het radt' (1683).

24. **Luiwerk:** de hijsinrichting waarmee de zakken graan worden opgetrokken of neergelaten.

Luias: houten as van het luiwerk die met het ene einde buiten de molen uitsteekt, waarop de buitenreep opgerold wordt en zo de zakken optrekt.

Uitspraak: *lOiaas* (= luias) (de Bont).

Schrijfwijze: *wijnas* (1683);

luijas (1808).

Gaffelwiel: het met ijzeren of houten haken (gaffels) bezette wiel aan de luias, waarover de binnenreep (gaffelreep) loopt.

Uitspraak: *gaffelrad* (de Bont).

Schrijfwijze: *gaffelrad* (1808).

Luiwielkje: tandwielkje aan een luias dat in het aswiel grijpt.

Uitspraak: *tandrad* (de Bont).

Schrijfwijze: '*raeijken aende wijnas*' (1683);

lui-raaijke (1808).

Luibalk: drager waarop het vooreinde van de luias rust.

Uitspraak: *lbi-balk* (de Bont).

Schrijfwijze: *lui-balkie* (1808).

Wip: het balkje dat de luias met luiwielkje omhoog doet gaan totdat dit grijpt in de tanden van het aswiel.

Uitspraak: *wip* (de Bont).

Schrijfwijze: *wip* (1808).

27. **Startbalk:** de lange naar voren stekende balk aan de voorweeg, die schuin naar beneden loopt en waaraan de trap en kruis bevestigd zijn.

Uitspraak: *start* (de Bont).

Schrijfwijze: *staart* (1691).

29. **Kruihaspel:** de windas onderaan de staart buiten waarmee de molen naar de wind gedraaid wordt door middel van een ketting.

Uitspraak: *krOiaas* (= kruias) (de Bont).
Schrijfwijze: *kruiaske* (1808).

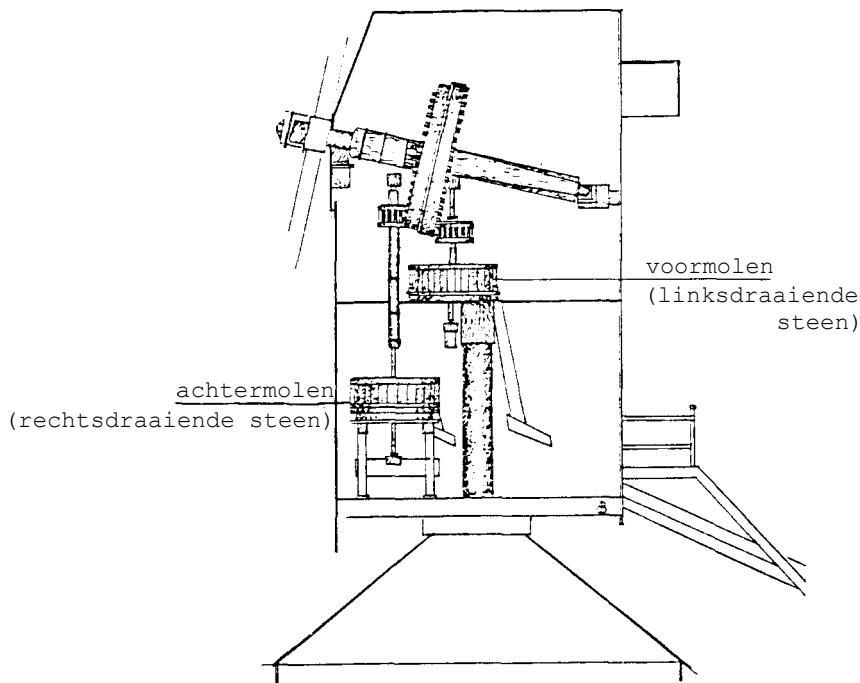
Kruiketjing: de ketting die op de kruihaspel wordt gewonden waar-
door de molenkast wordt gedraaid.

Uitspraak: *krOiketjing* (de Bont).
Schrijfwijze: *ketjing* (1808).

Kruipalen: twaalf houten korte palen met koppen die rondom de
molen in de grond geplaatst zijn, waaraan de kruiketjingen worden
vastgelegd.

Uitspraak: *krOipo le(n)* (de Bont).
Schrijfwijze: *kruipalen* (1808).

30. **Molentrap:** de trap aan de voorweeg van de molen.
Schrijfwijze: *treij* (= traptrede) (1683);
trap (1691, 1713).

*Aandrijving van een standerdmolen. De tekening is overgenomen uit: Zingende
Stenen. Werken met de korenmolen, p. 57(6).*

- 31 en 32. Benamingen voor de onderdelen van de vóór- en achtermolen.
Rondsel: het spijlen of stavenrad dat in de kammen van het aswiël
grijpt.

Uitspraak: *ronsele* (de Bont).

VOORMOLEN
(rog- of korenmolen)

Schrijfwijze: *rondsel* (1694);
ronzel (1808).

ACHTERMOLEN
(boekweitmolen)

Schrijfwijze: *rutsel* (1683);
rondsel (1694); *ronsel* (1704,
1738); *rontsel* (1710); *ronse-
len* (1770); *ronzel* (1808).

Staven: de spijlen van het rondsel.

Schrijfwijze: *staave* (1738);
staaven (1770); *stave* (1808).

Schrijfwijze: *staven* (1683);
staaven (1738, 1770); *stave*
(1808).

Beet: de slijtage aan de staven van het rondsel, ontstaan door aan-
raking met de kammen van het aswiël. De staven kunnen doordat
ze van vierkante pennen zijn voorzien, in geval van slijtage, 90° ge-
draaid worden. Hierdoor komt het slijtvlak, de beet, op een andere
plaats.

Schrijfwijze: 'staave op den
vierde *sleet*' (1738); 'stave op
den tweede *beet*' (1808).

Schrijfwijze: 'stave op den
laatste *beet*' (1808).

Ijzerbalk: de horizontale balk waarin de taats van het staakijzer
draait.

Uitspraak: *ezerbalk* (de Bont).

Schrijfwijze: *ijzerbalk* (1704);
eijzerbalk (1710).

Staaakijzer: de rechtstaande spil waaraan boven het rondsel zit en dat
onder de looper (= bovenste steen) aandrijft.

Uitspraak: *staokezer* (de Bont).
Schrijfwijze: *staaakijzer* (1808)

Schrijfwijze*: *spil* (1704);
'*spil* en het *rontsel*' (1710);
bovenspil (1738); *boven spil*
(1770, 1808).

*Merkwaardig is dat het staa-
kijzer de naam spil krijgt.

Koning: houten bovenstuk waarmee het staakijzer wordt verlengd om de stand tussen rondsel en looper (= bovenste steen) te overbruggen. Vooral bij een achtermolen is deze spil nogal lang omdat het steenkoppel op de benedenzolder ligt.

Schrijfwijze: *koonick* (1770);
'koning met zijn boven spil'
(1808).

Klauw: het onderste klauwvormige gedeelte van het staakijzer dat in de rijm grijpt.

Uitspraak: *klOw* (de Bont).

Schrijfwijze: *gaffel* (1704,
1710); *onder klouw* (1808);
klauw (1808).

Rijn: het ijzer vaak in de vorm van een kruis onder in de bovenste steen, waaroverheen de klauw grijpt.

Uitspraak: *rijn* (de Bont).

Schrijfwijze: *rijn* (1808).

Schrijfwijze: *rijn* (1683,
1710, 1738, 1770, 1808).

Kleine spil: de rechtstaande spil, aan de bovenkant voorzien van een kraag, de hals, met daar bovenop een taps rechthoekige pen of nok. Deze nok grijpt in een taps gat in het midden van de rijm.

Het ondereind van de kleine spil is als taats uitgevoerd en gelagerd in een pot (= taatspot) die op een balk is gemonteerd.

Uitspraak: *spil* (de Bont).

Schrijfwijze: *spil* (1808).

Schrijfwijze*: *staakijzer*
(1738); *stackijzer* (1770); *on-
der spil* (1808).

*Merkwaardig is dat de kleine
spil de naam staakijzer krijgt.

Hals: het (dikke) gedeelte van de kleine spil dat zich in de ligger (= benedenste steen) bevindt en in de steenbus draait.

Uitspraak: *hals* (de Bont).

Schrijfwijze: *hals* (1808).

Schrijfwijze: *hals* (1683,
1704, 1710, 1713, 1738,
1770, 1808).

Steenbus: in het steenoog (= gat) van de ligger is een houten of ijzeren koker, de steenbus, gemonteerd, waar de hals van de kleine spil in draait.

Uitspraak: *steenbus* (de Bont).

Schrijfwijze: *'bus in de
steen'* (1808).

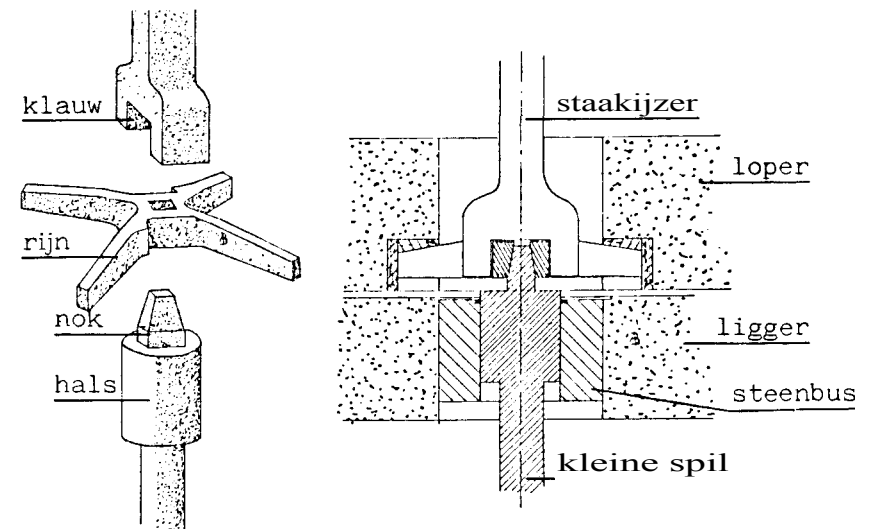
Schrijfwijze: *rinck* (van ijzer)
(1704); *'bus in de steen'*
(1808).

Taatspot: de ijzeren pot op de (pas)balk die als lager voor de kleine spil dient.

Uitspraak: *pOtje* (de Bont).

Schrijfwijze: *pan* (1808).

Schrijfwijze: *pan* (1704,
1710, 1730, 1770, 1808).

Detailtekening van enkele onderdelen van het maalmechanisme. De tekening is overgenomen uit: *Zingende Stenen. Werken met de korenmolen*, p. 58(6).

Taats: het onderste gedeelte van de kleine spil dat in de taatspot draait.

Uitspraak: *spoor* (de Bont).

Schrijfwijze: *spoor* (1808).

Schrijfwijze: *spoor* (1683,
1713, 1808).

Steenkuip: de houten kuip om de molenstenen heen.

Uitspraak: *(meel)kóp* (de Bont).

Schrijfwijze: 'kuip om de steen' (1808).

Schrijfwijze: *kuijp* (1704, 1720, 1738, 1770); *cuijp* (1710); *kuip* (1808).

Kuipdeksel: het uit twee halve cirkels bestaande deksel van de steenkuip.

Schrijfwijze: *schelen* (1704, 1710, 1770); 'kuijp *scheele*' (1738).

Kaar: houten bak in de vorm van een afgeknotte pyramide, waarin het gemalen graan gestort wordt.

Uitspraak: *kaar* (de Bont).

Schrijfwijze: *kaar* (1808).

Schrijfwijze: *kaer* (1704, 1710); *kaar* (1738, 1770, 1808).

Kaarbomen: de twee balkjes op de steenkuip waarop/waartussen het kaar rust.

Schrijfwijze: *kaerboom* (1704); *karboom* (1710).

Schoen: het kleine, losse bakje onderaan het kaar, dat tijdens het malen in schuddende beweging is.

Uitspraak: *schoewn* (de Bont).

Schrijfwijze: *schoen* (1808).

Schrijfwijze: *schon* (1704); *schoen* (1710, 1808); *schoon* (1738, 1770).

Keurtouwjtje: touwtje aan de schoen, waarmee de molenaar door heen en weer gaande beweging zorgt dat er voldoende graan in het kroggat komt.

Uitspraak: *keurtaauwke* (de Bont).

Schrijfwijze: lok-oortje* (1808).

*Mogelijk is hier bedoeld: lokkoortje(?). De conclusie lok-oortje = keurtouwjtje is niet zeker.

Ringhout: het ronde hout waarop de steenkuip staat.

Uitspraak: *rinkhout* (de Bont).

Schrijfwijze: *rinch-hout* (1704); *rinckhout* (1710); *rinck houdt* (1738); *rink hout* (1770).

Loper: de bovenste draaiende molensteen.

Uitspraak: *leuper* (de Bont).

Schrijfwijze: *looper* (1738);

lop sten (1770); *loper steen* (1808).

Schrijfwijze: *looper* (1738); *looper sten* (1770); *loper steen* (1808).

Ligger: de onderste stilliggende molensteen.

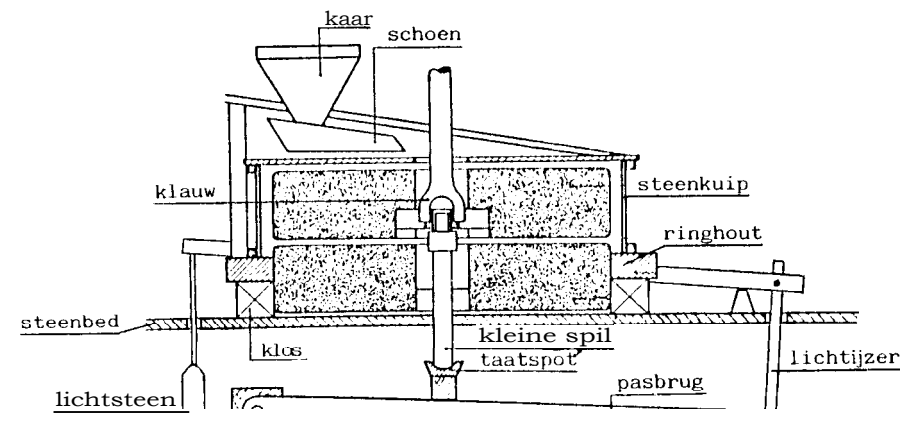
Uitspraak: *ligger* (de Bont).

Schrijfwijze: *ligger* (1738, 1770); *legger* (1808).

Schrijfwijze: *legger* (1738, 1808); *ligger sten* (1770).

Steenbed: de vloer of het stelsel van balken, waarop de ligger (onderste molensteen) rust.

Schrijfwijze: *steen bedde* (1704); *steenbed* (1710); *steenbet* (1738, 1770).

Schematische tekening van het mechanisme waarmee de afstand tussen het koppel stenen wordt ingesteld.

Lichtijzer: lang verticaal ijzer dat de verbinding vormt tussen de pasbrug en de lichtboom, en dient om de molenstenen min of meer dicht bij elkaar te brengen.

Schrijfwijze: *hael* (1704, 1710).

Roeden met toebehoren

Binnenborst: de binnenste van de twee korte, zware balken die door de askop gaan.

Schrijfwijze: *borst* (1683);
borsten (1720);
binne borst (1738, 1770, 1808).

Buitenborst: de buitenste van de twee korte, zware balken die door de askop gaan.

Schrijfwijze: *borst* (1683);
borsten (1720);
buijte borst (1738, 1770);
buiten borst (1808).

Asbanden: de ijzeren banden rond de kop van de as.

Schrijfwijze: *'banden aan het hoofd'* (1686).

Roede(einde): lange, dunnere balk gemonteerd op de borst, waarop het hekwerk is bevestigd.

Schrijfwijze: *roeijen, roeije* (1683);
roijen (1686, 1720);
roede (1703);
roeden (1703, 1808);
roeij (1808).

Lassen: de lange, dunne balken gemonteerd op de borsten, zonder de hekwerken.

Schrijfwijze: *lasse* (1738).

Binnenvleugel: binnenborst met lassen en het gehele hekwerk.

Schrijfwijze: *binnen vleugel* (1808).

Buitenvleugel: buitenborst met lassen en het gehele hekwerk.

Schrijfwijze: *buite vleugel* (1808).

Muilbanden: ijzeren band rondom de borst en de las, om beide op elkaar te klemmen.

Schrijfwijze: *banden* (1738, 1770, 1808).

Bout met ijzeren schaar: ijzeren bout met opengewerkte sleuf waardoor een spie (de schaar) gestoken wordt, die de las aan de borst verbindt.

Schrijfwijze: *bouten* (1738, 1770, 1808);
scheeren, scheere (1738);
scheren (1770).

Ringen: revet achter de kop van de bout en achter de scheer.

Schrijfwijze: *ringen* (1738);
ringe (1738, 1770).

Hekschei: de dwarslatten van het hekwerk aan de roede.

Uitspraak: *schaie(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *scheijnen* (1703);
schellen (1720);
schijjen (1738);
schijtje (1738, 1770).

Zomen: de lange dunne latten in de hekken, die evenwijdig aan de roeden lopen.

Uitspraak: *zO.ma(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *sooms* (1738).

Zeilen: de zeildoeken die over de hekken worden gespannen.

Uitspraak: *zii./a(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *seylen, seelen* (1686);
zijlen (1701);
zeijlen (1720);
zeile (1808).

Lijken: het touwwerk dat de zeilen omzoomd.

Uitspraak: *liike(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *reepwerck* (1683);
reepen (1686).

Graanmaten

Vat (1808) (Inhoud Oerle's vat 16,3 liter; andere opgave 16,9 liter(7)).

Kop (1808) (1/4 vat).

Halve kop (1808) (1/8 vat).

Maatie (1808) (Waarschijnlijk: maatje $\frac{1}{16}$ vat).

Meelschup (1808) (Waarschijnlijk de latere benaming van 'den ouden Schotel').

Schotel (1775) (Voor het afhouden van het scheploon: 'te scheppen tot 1/20ste gedeelte').

Gereedschappen

Vuisthamer (= moker)

Schrijfwijze: *vuijst* (1710, 1808);

vuijsthamer (1738);

vuijst haamer (1770).

Pashamer: de houten of ijzeren hamer waarmee de paswigen (wigen van het kussenblok), worden vastgezet.

Schrijfwijze: *vonder* (1808).

Klauwhamer: timmermanshamer met een platte, gespleten bek, om daarmee spijkers uit te halen.

Schrijfwijze: *klauwhamer* (1808).

Bijltje: kleine bijl.

Schrijfwijze: *bijltje* (1808).

Handboom: de hefboom (soort koevoet) waarmee men de looper (= bovenste steen) een beetje oplicht waarna men met behulp van steenspieën ruimte maakt om de steenreep en teers aan te brengen voor het ophijsen van de steen.

Schrijfwijze: *hantboom* (1710);

hant boom (1738);

hand boom (1770);

'ijzeren *hand boomen*' (1808).

Breekijzer: werktuig om sloten en deuren enz. open-, of metselwerk af te breken.

Schrijfwijze: *breeckijser* (1710);

breecijser (1738);

breck eijser (1770);

breek eijser (1808).

Scherphamer: de houweelvormige hamer waarmee de molensteen gescherpt wordt.

Uitspraak: *bille(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *billen* (1701).

Diversen

Steenreep: circa 8 cm dik touw dat om de as geslagen wordt om de molensteen mee op te tillen.

Schrijfwijze: *klein-steen-reepen* (1710);

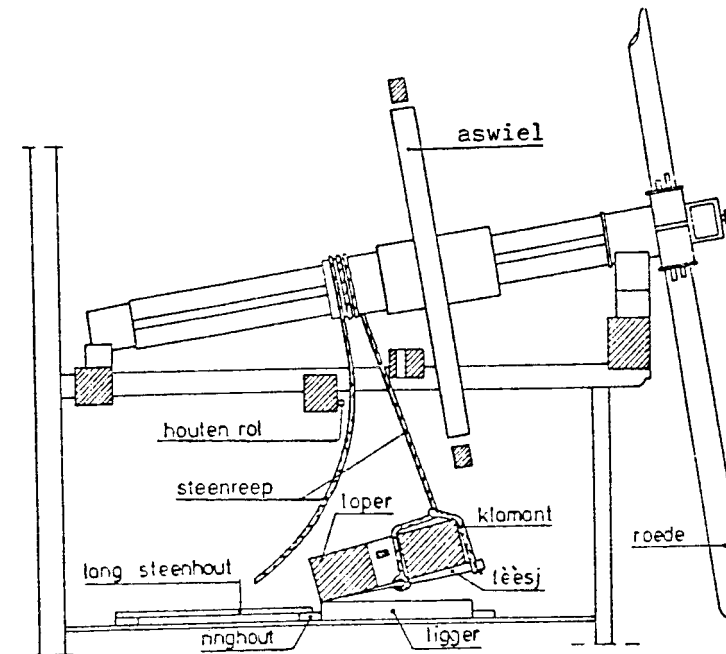
'klein-steen-reep van achtermolen' (1738);

klein-sten-reep (1770);

steenreep (1808).

Klamant: touw in de vorm van een gesloten lus als hulpmiddel bij de steenreep.

Schrijfwijze: 'den steenreep en *klamant*' (1808).

Detailtekening van het openbreken van de maalstoel, om de looper van de ligger te verwijderen. Afbeelding overgenomen uit: *Peellands Molennieuws*, p. 6(8).

Binnenreep: het touw om het gaffelwiel waarmee de zakken worden opgetrokken en neergelaten.

Uitspraak: *gaffelreep* (de Bont).

Schrijfwijze: *binnenreep* (1710, 1770, 1808);
binne reep (1738).

Buitenreep: het touw waaraan de zakken buiten de molen worden opgetrokken.

Schrijfwijze: *buitenreep* (1710, 1808);
buijten reep (1738, 1770).

Ijzerreep: het touw waarmee het staakijzer kan worden uitgelicht met het oog op het optrekken van de stenen.

Schrijfwijze: *eijserreepke* (1808).

Bijzetketting: de derde ketting aan de staart van de molen.

Opmerking: een standermolen heeft weinig neiging tot zelfkruien, zodat een bijzetketting niet echt nodig is. Gewoonlijk hadden de molens loopschoren. Op een foto, gemaakt kort voor de afbraak van de molen in 1932, heeft de molen (van Oerle) echter géén loopschoren!

Schrijfwijze: *bijzet-ketting* (1808).

Schalies: bedekking met kleine plankjes van de kap, het stormeind en de paraplu van de molen.

Schrijfwijze: *schalien* (1683).

Sehaliënnagels: speciale nagels voor het vastspijkeren van de schalies.

Schrijfwijze: *decknagel* (1683).

Latnagel: latspijker.

Schrijfwijze: *latnagel* (1683).

Zoldernagels: grote spijkers voor het vastspijkeren van houten vloeren.

Schrijfwijze: *soldernagel* (1683).

Geraadpleegde bronnen in chronologische volgorde:

- (1669) Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage: Archief Raad van State, Verbalen van de tienden, 1669, inv. nr. 1820, fol. 18vo.
- (1683) Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland, rayondepot Oirschot: doos Rijksarchief in Noord-Brabant, aanwinsten 1885(36). Specificatie voor Adriaan van Heeswijk, molenaar der heerlijkheid Oerle, wegens reparaties aan den molen. 1682/1683, 1 stuk.
- (1686) S.A.R.E.K., Oirschot: Oud-administratief en rechterlijk archief, Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 293, fol. 18 en fol. 58-59.
- (1691) A.R.A.: Archief Raad van State, Verbalen van de tienden, 1691, inv. nr. 1824, fol. 14vo.
- (1692) Idem, 1692, fol. 22vo-24.
- (1694) Idem, 1694, inv. nr. 1825, fol. 14vo.
- (1700) Idem, 1700, inv. nr. 1826.
- (1701) S.A.R.E.K., Oirschot: O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 295, fol. 41vo-42.
- (1703) Idem, fol. 152vo-153.
- (1704) Idem, fol. 163-163vo.
- (1710) Idem, inv. nr. 296, fol. 40vo-41. Zie ook: Grinten, L.M.J.A. van der en S.A.W. Swane, Authentiek-antiek muldersrequisieten. In: *Brabants Heem XIII* (1961), p. 17-18.
- (1713) A.R.A.: Archief Raad van State, Verbalen van de tienden, 1713, inv. nr. 1828, fol. 37vo-38vo.
- (1720) S.A.R.E.K., Oirschot: O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 297, fol. 124-124vo.
- (1738) Idem, inv. nr. 300, p. 146-149.
- (1770) Idem, inv. nr. 301, fol. 84-85.
- (1775) Idem, inv. nr. 281, fol. 177vo-178vo en 183vo-184.
- (1808) Idem, inv. nr. 307, fol. 110vo-112.

DE NAAM VRIJTHOF

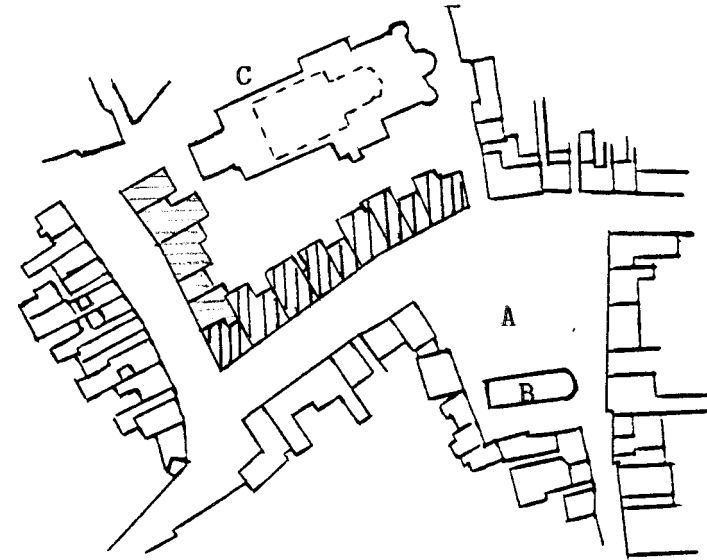
door J. Lijten

Drie plaatsen in Nederland zijn in het bezit van een 'Vrijthof':

Maastricht, Hilvarenbeek en Oirschot. Het ligt voor de hand, dat er dan een zekere overeenkomst is tussen deze drie plaatsen, die verder in Nederland weinig voorkomt. Het beste hulpmiddel bij het zoeken van die overeenkomst is de betekenis van die naam 'Vrijthof' zelf. Het is zeker een oude naam en het is daarom zinvol om naar de oudste omschrijving van die naam uit te zien. Die vinden we reeds in 1341 in de kroniek van Sint-Truiden. Daar is sprake van 'de binnenplaats en het terrein van onze immuniteit, in de volksmond Vrijthof geheten'.⁰ In 1344 en 1361 vinden we aangetekend, dat daar de vergadering van het volk plaatsvond.²⁾ Uit de manier van vermelden zullen we moeten concluderen, dat de naam 'Vrijthof' te maken heeft met 'immuniteit'. Deze 'immuniteit' hield in, dat een kerkelijke instelling onttrokken was aan de algemene rechtspraak en bestuur en een afzonderlijke rechtspraak en bestuur bezat, dezelfde situatie dus, die in vele middeleeuwse bronnen met 'libertas' of 'vryheyf' wordt aangegeven.

De betekenis van 'immuniteit', 'libertas' en 'vryheyf' is hetzelfde, alleen wordt 'immuniteit' gebruikt voor de 'vryheyf' of eigen-bestuur van een kerkelijke entiteit, die de oudste vorm van eigen-bestuur is. Dit eigen-bestuur van een kerkelijke entiteit had een gemengd geestelijk-wereldlijk karakter.

Nu was er in de drie genoemde plaatsen eenzelfde kerkelijke entiteit, namelijk een oud kapittel, waarvan geen stichtingsdatum bekend is. In later tijd waren de drie genoemde plaatsen een 'vryheyf', een plaats met een wereldlijk eigen-bestuur, zonder dat er iets bekend is van een vrijheidsverlening, zoals dat wel het geval is met andere plaatsen, om ons tot onze eigen omgeving te beperken, onder andere: 's-Hertogenbosch, Oisterwijk, Waalwijk, Eindhoven en Sint-Oedenrode. Het ligt daarom voor de hand, dat het wereldlijk eigen-bestuur van Maastricht, Hilvarenbeek en Oirschot geleidelijk gegroeid is uit de kerkelijke 'immuniteit' of 'vryheyf' en dat 'Vrijthof' de zeer oude naam was voor de centrale plaats, het 'hof', waar het eigen-bestuur van de kerkelijke 'immuniteit' geconcentreerd was en de uitoefening daarvan door rechtspraak en volksvergadering plaatsvond, het 'hof' dus van de kerkelijke 'immuniteit' of 'vryheyf'.

- A Vrijthof
 - B Mariakerk
 - C St. Petruskerk
- 1268-1462
 — 1462-heden

huizen (9) afgebrand 1566

- huizen (5) afgebrand 1623

Het is dan ook begrijpelijk, dat de tekens van dit geestelijke-wereldlijk eigen-bestuur, wat voornamelijk eigen-rechtspraak inhoudt, te vinden zullen zijn op het Vrijthof en wel op de muren van het voornaamste gebouw aldaar, de Maria-kerk.

Noten

- 1) Kroniek van Sint-Truiden 11, blz. 167.
- 2) Kroniek van Sint-Truiden II, blz. 168 en 201.

IV. HONDERD JAAR S(1011NGENS IN OIRSCHOT

door mw. H. Kupers

Als in 1785 Johan Sëihngen, ondermeester van de Franse school te Etten, aangesteld wordt als Franse schoolmeester en kostschoolhouder te Oirschot, begint er een bloeiperiode voor deze Franse school die duren zal tot 1 augustus 1891, zij het de laatste tien jaar alleen als bezit van een SMngen, maar onder leiding van anderen.

De schepenen van Oirschot hadden met de beide laatste voorgangers van Johan Sangen minder prettige ervaringen opgedaan en zij hadden deze schoolmeesters dan ook op staande voet ontslagen.

Er waren maar twee sollicitanten voor het Oirschotse schoolmeesterschap, van wie Sitihngen de beste papieren had. Zijn superieur in Etten prees hem als een meester die zijn school tot bloei had gebracht.

Toch moeten er voor de schepenen redenen zijn geweest om te aarzelen met deze benoeming: SCIngen was nog vrijgezel en slechts 32 jaar oud. Voor het leiden van een school en met name een kostschool was dit niet gunstig. Na het ontslag van zijn voorganger had de school een jaar zonder leiding gestaan en waarschijnlijk moest de jongeman de zaak van de grond af weer opbouwen.

Het schoollokaal en schoolhuis waar hij werkte en gratis in woonde, was een tamelijk fors gebouw, dat in 1770 neergezet was. ¹⁾ Uit het bestek en de voorwaarden van de aanbesteding, die plaatsvond op 26 februari 1770, kan men opmaken dat er zuinig maar ook praktisch gebouwd werd. Het gehele huis was ca. 13,5 m lang in de richting west-oost en het had een breedte, noord-zuid, van ca. 11,9 m. Achter het gebouw was een plaats, waarop een privaat met twee brillen, een waterput, een washuis en een schuurtje voor stookhout en turf. Het gehele terrein liep van de tegenwoordige Molenstraat tot het Stenenstraatje. Er moeten 16 ramen en bovenlichten in gezeten hebben, met in totaal 562 ruiten van Frans glas. Er was een flinke kelder, een keuken met schouw en gemetseld fornuis en een eetzaal. Een trap leidde van de kelder naar de bovenverdieping, waar een overloop was met o.a. de 12 bedsteden voor de kostkinderen. Het personeel had een bedstee halverwege de trap. Ook waren er drie ingebouwde kleerkasten, elk met twee laden eronder. Hoe de indeling van de binnenruimte geweest is, valt niet meer na te gaan. Het grote aantal bedsteden, waar zeker twee personen in slapen, was nodig, omdat de Raad van State bepaald had dat er plaats moest zijn voor 30 à 40 kostkinderen ²⁾.

Uit een latere verbouwing van het schoollokaal in 1825, waarvan de tekening bewaard is gebleven, kan men opmaken dat de ingang van de eigenlijke school

(één lokaal voor alle leerlingen) aan de Molenstraat lag, met aan elke kant van de deur een groot schuifraam met ruitjes. Bij de verbouwing in 1825 werd het lokaal aan de noordzijde verlengd en werd er in die noordgevel een groot raam geplaatst. Het plafond werd verhoogd tot een soort tongewelf en de banken werden in drie groepen geplaatst. De bovenverdieping van het oorspronkelijke schoollokaal verdween hierbij ³⁾.

De nog vrij jonge meester Sohngen zal zich in het begin wel alleen beziggehouden hebben met het onderwijs aan zijn Franse school, want het houden van kostkinderen zou zoveel zorg vergen, dat hij dit met alleen gehuurd personeel niet aankon.

Na twee jaar trouwt hij met Christina Gottlieb Horn, die evenals hijzelf afkomstig was uit Nassau-Siegen ⁴⁾. In 1800 overlijdt Christina en Johan blijft achter met negen jonge kinderen en waarschijnlijk ook al enige kostkinderen in huis. Dit laatste kan men opmaken uit de inventaris van zijn bezittingen, die vóór zijn tweede huwelijk in 1802 met Maria Posthuma is opgemaakt. Behalve twee stukjes akkerland, bezit hij een grote hoeveelheid huishoudelijke artikelen, waaronder 50 zilveren lepels, 28 zilveren vorken en 30 tinnen borden. Het was namelijk gebruikelijk dat kostkinderen allerlei huishoudelijk goed bij hun komst meebrachten en dit bij hun vertrek op school achterlieten.

Maria Johanna Posthuma was vermoedelijk niet meer zo jong en ook niet vermogend. Volgens de testamenten die het echtpaar liet opmaken, kon zij haar man slechts de rente van een obligatie van f 1.000,-- nalaten ⁵⁾. Tevens was notarieel vastgelegd dat een joodse buurman van Sangen garant zou staan tegenover het dorpsbestuur, in geval mevrouw Sangen ooit armlastig zou worden ⁶⁾. Uit dit tweede huwelijk zijn geen kinderen geboren. Maria Johanna, geholpen door de kinderen uit het eerste huwelijk van haar man, zal haar handen vol gehad hebben aan de kostschool. De kostkinderen brachten veel geld in, maar voedsel en verzorging moesten dan ook goed zijn. Bovendien konden deze kinderen ziek worden en zelfs overlijden, zoals blijkt uit de begrafenis van een negenjarige Zeeuwse leerling van de Franse school.

De school rendeerde goed. In 1788 werd door de schepenen van Oirschot besloten een derde bank in de St. Petruskerk te plaatsen voor de leerlingen van de Franse school ⁷⁾. In 1789 staan de schepenen toe dat er drie bedsteden bijgevoegd worden en in 1790 wordt besloten het brandhuis te verbouwen tot schoolvertrek, een nieuw washuis te bouwen en voorlopig het koor van de Mariakerk als brandhuis te gebruiken ⁸⁾. Voortdurend meldt Siihngen zich schriftelijk of in persoon bij de schepenen met klachten, reparatieverzoeken en voorstellen tot verbetering van school en huis. Meestal krijgt hij zijn zin.

Het wordt tijd dat Sangens kinderen besproken worden, van wie er verscheidene zeker zullen hebben bijgedragen tot het succes van school.

SUZANNA, geb. 1788

Zij is waarschijnlijk ongehuwd gebleven. Zij heeft enige tijd in 's-Hertogenbosch doorgebracht, waar zij in 1809 als lidmaat van de hervormde kerk is aangenomen. Er is geen datum van overlijden van haar bekend.

HENRI, geb. 1789

Hij werd in 1807 als lidmaat van de hervormde kerk aangenomen. Hij trouwt (waarschijnlijk) in Amsterdam met Elisabeth C. Hancocke en krijgt vijf dochters en een zoon. In 1822 wordt hij als lid van de kerk in Boxtel ingeschreven, waar hij Frans kostschoolhouder was geworden en later in Oisterwijk. Zijn datum van overlijden is niet bekend.

GUILLAUME, geb. 1791

Hij werd in 1807 als lidmaat aangenomen. Hij overleed, ongehuwd, in 1849.

JOHAN, geb. 1793

Hij werd in 1809 als lidmaat van de kerk in Dongen aangenomen. Uit zijn huwelijk met Lucretia van Dorp de Groot worden drie zonen geboren. In 1823 wordt hij kostschoolhouder van de Franse school in Oirschot en hoofdonderwijzer. Hij overlijdt in 1866.

CAROLINE, geb. 1795

Zij is in 1811 in Oirschot overleden.

FREDERIK ADOLPH, geb. 1796

Hij werd luitenant ter zee, 1e klas, maar bleef in Oirschot ingeschreven. Hij is eigenaar geweest van villa Schoonoord. Hij overleed, ongehuwd, in 1872 in Amsterdam.

JACOBUS, geb. 1798

Hij werd in 1816 als lidmaat van de kerk aangenomen en in 1846 kerkelijk overgeschreven naar Rhenen. In 1858 keerde hij vanuit Hannover terug naar Oirschot. Zijn beroep was "secundant" en hij overleed, ongehuwd, in Oirschot in 1880.

CORNELIA, geb. 1799

Zij werd in 1815 als lidmaat aangenomen. Ook zij bleef ongehuwd en overleed in Oirschot in 1854.

ANTONIA ELISABETH, geb. 1800

Zij werd in 1823 als lid van de kerk aangenomen. Zij overleed, ongehuwd, in Oirschot in 1877.

Uit bovenstaande gegevens ⁹⁾ valt op te maken dat diverse kinderen van Johan Sangen al vroeg het ouderlijk huis hebben verlaten, hetzij om elders een goede opleiding te volgen, hetzij om een geschikte huwelijkspartner te vinden. Het zal wel nooit verklaard kunnen worden, waarom Jacob pas als 48-jarige de deur uitging en vervolgens twaalf jaar later vanuit Hannover terugkeerde. Hij stierf als een redelijk gefortuneerd man en wilde op zijn grafzerk vermeld hebben dat hij de grondlegger is geweest van het nieuwe protestantse kerkhof ¹⁰⁾.

Uit het bevolkingsregister van Oirschot blijkt dat het schoolmeestergezin voor korte of langere tijd ook nog drie dochters van hun oudste zoon Henri in huis hebben gehad. Dit waren:

- Jeanne Christina Gottlieb, geboren in 1828 in Boxtel en in 1854 in Oirschot gehuwd met Pierre M.V. van de Reviere. Zij vertrok naar Dordrecht en in 1880 blijkt zij plv. hoofdonderwijzeres in Zwolle te zijn, terwijl haar man leeraar aan de HBS was in Dordrecht.
- Lucia Henriëtte, geboren in 1832 in Oisterwijk. Zij verhuisde in 1872 van Oirschot naar Boxtel. In 1880 erft zij als Louisa Henriëtte Weemhof-Sangen in Tiel.
- Elisabeth, geboren in 1842 in Oisterwijk. Zij woonde tussen 1850 en 1860 in Oirschot.

In 1805 maakt Johan Sangen met zijn tweede vrouw een testament op, waarin iets wordt vermaakt aan zijn broer Hendrik, die ook getrouwd was met een meisje Posthuma, nl. Berendina. Waar zij hebben gewoond is niet bekend ¹¹⁾. Tenslotte woonde er nog een Jan SMngen in Oirschot, ook geboren in Nassau in 1765. Hij verhuist in 1809 met zijn vrouw en zoontje naar Oirschot, waar hij in 1831 is overleden. Een beroep had hij niet en hij is merkwaardig genoeg om er later in deze bijdrage nog op terug te komen. Zijn zuster Agnese Catharine heeft enige tijd bij hem ingewoond ¹²⁾.

Met de komst van de Fransen liggen de kaarten van de S(itingens in Oirschot anders. Zij behoorden tot een kleine protestantse minderheid, die het niet meer voor het zeggen had. Hun Franse school was opgericht onder het oude bewind, dat opzij gezet was. Zelf waren zij nog maar kort in het dorp woonachtig en ze zullen zich met hun elitaire school en "dure" kostkinderen misschien enigszins hooghartig hebben gedragen.

Op 22 oktober 1795 ¹³⁾ geeft het nieuwe dorpsbestuur aan drossaard Steyvers en raadslid De Roy opdracht om een onderzoek te doen naar de opstelling van de Franse schoolmeester en de "nederduytse schoolmeester", beide protestanten. Het dorpsbestuur deliberaert op 2 november 1795 ¹⁴⁾ over opheffing van de Franse school en ontslag voor Johan SUnge. Dit plan gaat na stemming niet door, maar de administratie van Sangen zal onderzocht worden en er zullen de nodi-

ge correcties in worden aangebracht.

De Vaderlandse Sociëteit levert op 18 januari 1796 een nota in bij de municipaliteit die dezelfde dag nog wordt besproken. Ditmaal krijgen dossaard Steyvers en drie raadsleden de opdracht te onderzoeken "hoedanig de Franse meester zijn school waarneemt, welke boeken hij de jeugd laat gebruiken en welke redressen moeten worden aangebracht"¹⁵⁾.

Op 15 februari 1796 wordt het nieuwe reglement van de Franse schoolmeester aangenomen.

Dit reglement verschilt op enkele interessante punten van het contract dat Sëlltngen in 1785 had moeten ondertekenen.

In de eerste plaats is er nu geen verplichting meer om uitsluitend kinderen van de hervormde religie als kostkinderen aan te nemen. Verder krijgt hij met ingang van 1796 geen gemeentelijk tractement meer en moet hij alle belastingen en accijnzen betalen voor zijn gezin en zijn kostkinderen. Ook moet hij alle in-kopen voor zichzelf en zijn school binnen het dorp doen. Tenslotte kan hij zonder opgaaf van redenen op termijn van zes maanden ontslagen worden.

Sangen legt zich enigszins mokkend bij dit reglement neer. Wel vindt hij zes maanden opzegtermijn te kort; dat moet een jaar zijn¹⁶⁾. De municipaliteit blijft evenwel bij haar besluit, maar bepaalt dat de opzegtermijn zal ingaan minimaal zes maanden voor Sint Jan (algemene verhuisdatum!).

In 1800 is het tij in zoverre gekeerd, dat Sëihngen ontheffing van de personele belasting en accijnzen krijgt voor hemzelf en zijn school. Enkele jaren later waagt hij het in een rekest aan het gemeentebestuur te verzoeken om hem zijn achterstallig tractement, negen maal f 140, — sedert 1795, te betalen¹⁷⁾. Er wordt een commissie van raadsleden benoemd om de kwestie te onderzoeken en op 24 november 1803 wordt besloten dat de Franse schoolmeester geen tractement krijgt, alleen een vrije woning.

SUmngen heeft nog een pijl op zijn boog. Hij is niet alleen tot Franse schoolmeester in 1785 benoemd, maar ook tot organist van de grote kerk. In 1817 wendt hij zich tot de koning om zijn salaris als organist over de jaren 1814, 1815 en 1816 betaald te krijgen. Het Kabinet des Konings stuurt dit rekest door aan de bezitters van de grote kerk, het katholiek kerkbestuur. Het kerkbestuur wendt zich tot het gemeentebestuur, dat Sëihngen immers in beide functies had benoemd. De uitslag laat zich raden

Toch is het plan om de hele Franse school op te doeken, zoals dat in 1795 reeds bij een deel van de raad leefde, nog niet helemaal verdwenen. In november 1804 krijgen de schout en twee raadsleden opdracht "met den franschen meester in onderhandeling te treden hoe en op welke wijze de franse schoolhuizing bij hem bewoont, op de geschikste wijze zou kunnen worden verkocht"¹⁸⁾. Of het de be-

doeling is geweest, dat Sangen zelf het gebouw zou kopen, wordt niet duidelijk. In 1810 besluit de raad met meerderheid van stemmen de Franse school en het schoolhuis publiek te verkopen, mits de landdrost het plan goedkeurt¹⁹⁾. Die goedkeuring komt er blijkbaar niet.

In 1816 meldt de bugemeester van Oirschot aan de schoolopziener van het IVE district, dat er op de Franse school 36 jongens en 5 meisjes als leerling zijn ingeschreven. Hoeveel er intern waren, wordt niet vermeld²⁰⁾.

De schoolopziener geeft bij zijn visitatie in 1817 de school het predicaat "goed"; vanaf 1820 wordt dit zelfs "zeer goed". De beide zonen van Sangen, Henri (27 jaar) en Johan II (23 jaar) doen als secundanten van hun vader examen voor onderwijzer van de 3e rang. Johan slaagt "gaaf", Henri "na deliberatie". Dan krijgt schoolopziener Van Moorsel van Johan Sangen II bericht dat diens vader op 27 februari 1820 's-morgens een beroerte heeft gehad en nog in levensgevaar verkeert. Johan II zal voor hem waarnemen.

Einde 1823 verzoekt Johan I voorspraak voor zijn zoon, opdat deze officieel als zijn plaatsvervanger wordt aangesteld. De schoolopziener dringt bij de gouverneur aan op deze benoeming. Hij noemt Johan II toegewijd en zeer bekwaam.

Als Johan Sangen I op 23 januari 1824 overlijdt is Johan II inmiddels onderwijzer van de 2e rang geworden, dus bevoegd als hoofd der school. Als nieuw vak heeft hij op de school met succes het zingen ingevoerd en korte tijd later volgt het tekenen. Meisjes zijn er niet meer op de Franse school. Zij leren hun frans bij de zusters, die inmiddels al dertig kostkinderen in huis hebben.

De Franse school telt tussen de veertig en vijftig leerlingen.

Na een vergelijkend examen, waarbij hij enige kandidaat is, wordt Johan Sotihngen II op 27 juli 1824 aangesteld als hoofd van de Franse school "op het tractement en de voordelen staande en behorende".

Dit tractement is het vrij wonen in het schoolhuis, en zelfs dat probeert de gemeente te ontwijken met als argument dat er eerst afspraken omtrent de verdeling van de gemeenschappelijke eigendommen gemaakt moeten worden met de van Oirschot afgescheiden nieuwe gemeente Best. Bovendien is het de schoolopziener ter ore gekomen, dat de gemeente met de gouverneur wil overleggen over de verkoop van het schoolhuis. Dit zou volgens schoolopziener Van Moorsel het verval en zelfs de sluiting van deze goede school kunnen betekenen. Kennelijk is de gouverneur bereid de waarschuwing van Van Moorsel niet in de wind te slaan. Oirschot moet het schoolgebouw ter beschikking houden van de nieuwe schoolmeester.

In zijn verslag van april 1825 prijst de schoolopziener Slingen II en het onderwijs dat zijn 40 in- en externe leerlingen ontvangen. Maar het schoollokaal is

veel te klein en niet naar de moderne eisen ingericht, dus moet de gemeente in dat jaar de school verbeteren. Tijdens de verbouwing gaat het onderwijs door in de Mariakerk aan het Vrijthof.

Als de school verbouwd is tot een groot lokaal met tamelijk hoog tongewelf, meldt de schoolopziener in zijn rapport van april 1826 dat er nu zestig leerlingen zijn. Hij rapporteert in datzelfde jaar aan Gedeputeerde Staten dat de school een openbare school is, met al sedert jaren een niet gehonoreerde onderwijzer, die alleen vrij gebruik van het gebouw heeft.

Hoewel Siihngen geen honorarium ontvangt, moet hij een man van welstand zijn geweest. Hij blijkt in die tijd regelmatig hypotheek te verstrekken en percelen grond te kopen. Zijn grote slag slaat hij, als hij in 1828 uit de nalatenschap van de erven M.A. Phaff het Hof van Solms met nog enkele percelen grond koopt voor f 4050,--. Kennelijk was dit een vergissing, want in 1829 verkoopt hij zijn aanwinst voor hetzelfde bedrag aan de fabrikant G. van Baar. In de volgende jaren belegt hij zijn spaargeld opnieuw in grond, huizen en hypotheek. Misschien wordt het woonhuisgedeelte van de Franse school te klein voor de grote familie, want in 1832 koopt hij de pastorie van Jan Daems voor f 1160,--, naderhand bewoond door zijn weduwe, zijn broers en zuster. Na hun overlijden wordt dit huis verkocht aan bierbrouwer J.L. de Kroon²¹).

Johan Siihngen was vermoedelijk al in de veertig toen hij in het huwelijk trad met Lucretia van Dorp de Groot. Hun eerste kind werd geboren in 1839 en werd maar enkele weken oud. Daarna kwamen er nog twee zonen: Johannes Nicolaas, geboren in 1841 en Nicolaas Louis, geboren in 1842. Johan Nicolaas volgde zijn vader op als schoolmeester, Nicolaas Louis werd textielabrikant. Tot zijn dood in 1866, op 72-jarige leeftijd was Johan Rohngen II een zeer goede schoolmeester, wat ook blijkt uit de herdenkingssteen die zijn leerlingen plaatsten bij de Mariakerk. Hij was bovendien een trouwe klant van de notaris vanwege al zijn aan- en verkopen en hypotheek. Verbeteringen aan zijn schoolgebouw liet hij op eigen kosten aanbrengen, waardoor hij conflicten met het gemeentebestuur vermeed.

Ook zijn broers en zuster waren blijkbaar welgesteld, zoals uit notariële akten blijkt. Zijn broer Frederik Adolph, luitenant ter zee 1e klas koopt in 1843 villa Schoonoord met een behoorlijke hoeveelheid grond²²). Hij heeft er overigens zelf nooit gewoond. In 1856 is hij eveneens lasthebber van Oeds Oenes van den Berg, bewoner van Bijsterveld, en verkoopt hij voor de erven diens hele nalatenschap.

Dat deze overste Seingen niet geliefd was in het dorp, valt op te maken uit een brief van burgemeester H. de Croon aan de commissaris van de koning en aan de arrondissementsrechtbank te Eindhoven, gedateerd 11 dec. 1866²³). Overste Seihngen heeft bij de minister van Binnenlandse Zaken zijn beklag gedaan over

mishandeling door de burgemeester van Maria en Cornelis Smits ("twee notoire luiaards en dakloze schooiers"), van wie de burgemeester gezegd zou hebben dat hij wilde dat ze van honger en ellende "krippeerden". De Croon wijst deze beschuldiging in zijn brief van de hand evenals de klacht dat hij zou vloeken! Er is door hem met succes een vereniging tot wering van bedelarij opgericht in het dorp, maar Seihngen, die aan deze vereniging een paar gulden per week zou kunnen betalen, geeft geen cent. Trouwens, Seilmgen deugt niet: zo'n twintig jaar geleden werd hij verdacht van openbare aanranding der eerbaarheid, maar om onbekende redenen werd hij niet vervolgd. De Croon vindt hem een bediller, die hem thuis de les wil komen lezen, zeer tot ergernis van de familie van de burgemeester. Ten onrechte heeft Sangen ook enkele grieven tegen de burgemeester: deze zou er achter zitten dat na de dood van grootvader en zoon Seihngen de kleinzoon Siihngen niet tot Franse schoolmeester benoemd wordt en niet gratis kan wonen; bovendien zou de gemeente de grond ve)ór Schoonoord, die Sohngen gekocht heeft en met bomen beplant, veel te duur aan hem verkocht hebben. Conclusie: Seltingen is "zijn grootste maar ook zijn laagste vijand", een leugenaar en een lasteraar.

Tot zover de brief van de burgemeester, die zelf ook geen gemakkelijk heerschap was: autoritair en leugenachtig, zoals uit de notulen van de raadsvergaderingen blijkt. Zijn verklaarde vijanden daar waren de medicus J.A. Guijé en mr. J. van Baar.

Als Johan Seihngen II in 1866 is overleden en diens zoon Johan Seihngen III hem als Frans schoolmeester wil opvolgen, probeert de gemeente dit laatste te verhinderen. Uit de notulen van het gemeentebestuur van 23 maart 1865²⁴) blijkt dat Seihngen II een aanbod heeft gedaan om de school te kopen. Een beslissing hierover is aangehouden. Op 20 juli 1866 komt het rekest van Johan & lotingen 111 ter tafel, waarbij deze verzoekt om aangesteld te worden als Frans kostschoolhouder²⁵). Met algemene stemmen wordt besloten "dat de raad niet genegen is, om enen franschen kostschoolmeester aan te stellen, of daarin eenige subsidie te verlenen". Ook het verzoek van Seihngen III om het huis van de Franse school te huren, wordt met algemene stemmen afgewezen. Dat de raad hier eenstemmig is, wijst erop dat niemand iets zag in verdere relatie met deze Söhngen.

Johan Seihngen III trekt deze conclusie blijkbaar ook, want in 1868 koopt hij het Huis Bijsterveld om daar zijn nu particuliere bijzondere school voort te zetten. Het kan zijn dat ook op deze school het frans de voertaal bleef, maar zeker is dit niet. Gezien het aantal leerlingen dat ouder was dan 17 jaar, mag men veronderstellen, dat de jongelui opgeleid werden voor toelatingsexamens aan universiteiten en hogescholen.

Of Seihngen III een schoolmeester-in-hart-en-nieren is geweest, valt te betwijfelen. Hoewel de school veel leerlingen had, van wie er een behoorlijk aantal uit

onze toenmalige koloniën afkomstig waren, is het opvallend hoeveel hulponderwijzers er werkzaam waren, zij het soms slechts voor enkele maanden. In 1880 draagt hij de leiding van de school over aan de filosoof, dr. G.J. ter Braake, die al vijf jaar aan het instituut was verbonden. Deze vertrekt echter, na slechts enkele maanden de verantwoordelijkheid gedragen te hebben.

Hij wordt opgevolgd door Bernardus Ruyvens tot 1888 ofwel door Rinze Prins, die ook al sedert 1880 op Bijsterveld woonde en die tenslotte met zeven oudere leerlingen, een onderwijzer en een dienstbode naar Haarlem verhuisde in 1891. Hiermee kwam een einde aan de school op kasteel Groot Bijsterveld²⁶).

In 1883 was SOnhgen III al verhuisd naar Brussel (Schaerbeek), nadat hij zijn twee zonen naar de (Latijnse) school in 's-Hertogenbosch had gezonden; zijn kleine dochter en zijn moeder verhuisden mee naar Schaerbeek. In 1892 werd Groot Bijsterveld verkocht voor j 15.000, — aan Johan Turing von Ferrier, kamerheer van de koning van Wiirtemberg²⁷).

De grote liefhebberij van Johan SOnhgen III was het goochelen met hypotheek en andere financiële transacties. Hypotheken gaf hij uit aan de lopende band, maar geregeld werden deze met 5, 12 of zelfs 25 tegelijk herroepen. Ook mocht hij zich eigenaar noemen van diverse huizen, waaronder villa Schoonoord en de zgn. oude pastorie in de Nieuwstraat.

Kort na zijn vertrek uit Oirschot heeft Seffingen III een vijftal schetsen uit het Noordbrabantse volksleven geschreven, getiteld "Uit de Meierif"²⁸). Hoewel hij literair geen hoogvlieger is geweest, zijn de verhalen toch heel leesbaar en zijn ze hier en daar zelfs opmerkelijk. Vier van deze verhalen spelen zich af in Oirschot, het vijfde in Veldhoven. De schrijver, ofschoon opgevoed met nederlands en frans als voertaal, heeft het Oirschots dialect goed gekend en hij geeft het heel aanvaardbaar en leesbaar weer. Alleen in het verhaal over de Drie Gatiën is hij ook in dit opzicht niet geloofwaardig. Opvallend is zijn kennis van en begrip voor het katholicisme, zoals het door eenvoudige mensen in die tijd beleefd werd. Voor de dorpsgeestelijkheid heeft hij echter geen respect.

Seihngen was een goed waarnemer, zowel in de natuur als wat het menselijk uiterlijk betreft. Bijzonder leesbaar is zijn relaas van het vogelschieten van het Sint Jorisdigle op de Molenheide (Dries de Post).

Inmiddels is Sdhngen van Schaerbeek naar Amsterdam verhuisdes¹). Op 3 juli 1918 overlijdt hij te Hoorn.

Niet alle Seihngens waren in goede doen. De enige broer van Johan Sohngen III, Nicolaas Louis, was textielabrikant geworden, eerst in Veldhoven en naderhand in Oirschot. Daar kocht hij de zgn. Oude Pastorie in de Nieuwstraat, waar hij in de achtertuin een fabriekje liet bouwen. Nicolaas Louis, geboren in 1842, verhuisde in 1861 naar Vlaardingen. Daar huwde hij met de onderwijzeres Antje Leendertz., afkomstig uit Veendam.

Of Nicolaas Louis de tijd tegen had of te weinig verstand van zaken doen, feit is dat hij bij zijn vroege dood op 35-jarige leeftijd een voor die tijd enorm faillissement achterliet. De dokter gaf als doodsoorzaak een maagaandoening op. Dat is best mogelijk, want Nicolaas Louis had de laatste jaren behalve tegenslag in zijn bedrijf ook nog een andere pijnlijke verassing te verwerken: een jonge vrouw uit Rotterdam liet hem weten, dat ze in Antwerpen (Hoboken) was bevallen van een zoon van hem, die ze als Nicolaas Ludovicus had laten dopen. De natuurlijke vader had zijn zoon notarieel erkend³¹), maar er kwam in de familie wel een schandaal van. Zijn moeder maakte prompt een nieuw testament, waarbij ze al haar onroerend goed aan haar andere zoon, Johan III, vermaakte. Bij de erfdeling van oud-oom Jacobus behoort Nicolaas Ludovicus tot de erfgenamen van een klein deel van de nalatenschap³¹), misschien als genoegdoening omdat deze bij het overlijden van zijn vader in 1878 wel gerechtigd was, maar door het faillissement van zijn rechten moest afzien.

Ook Antje Seihngen-Leendertz. zag voor zichzelf en voor haar postuum geboren zoon Nicolaas Louis, van al haar rechten af en vertrok snel terug naar Veendam. Johan Shongen III kocht uit de failliete boedel voor f 4700,— de Oude Pastorie in de Nieuwstraat³²).

Rest ons nog een boekje open te doen over de broer of neef van Johan Seihngen I, die op Koolmond heeft gewoond.

Deze Johan Seihngen, zonder beroep, was in 1765 geboren in Nassau-Siegen. Waarschijnlijk heeft hij bij een familiebezoek in Oirschot de welgestelde Hermine Margaretha van Steeland, weduwe van de medicus J.C. Moll uit 's-Gravenhage, ontmoet. Zij schijnt in 1799/1800 in Oirschot gewoond te hebben met haar beide kinderen³³). In 1801 of 1802 is zij met Johan SOnhgen gehuwd en in 1803 werd in Kaldenkirchen hun zoon Jan Jacob Hendrik geboren.

Het echtpaar verhuist in 1809 naar Oirschot en koopt daar het huis Koolmond voor f 935, — van de koopman G.W. van Kemena³⁴). Men krijgt de indruk dat deze Seihngen gerentierd heeft van het kapitaal van zijn vrouw. Lang heeft het huwelijk niet stand gehouden: op 11 april 1812 laat mevr. Sangen-van Steeland bij notaris Schouw in Oirschot een akte opmaken, waarin de getuigen Caspar Schurter, knecht, Catharina Luisen, dienstbode, Francis Smijers, kleermaker, en Maria van Woensel, wasvrouw, verklaren dat Johan Sóligen zijn vrouw H.M. van Steeland mishandelt. Hij sleurt haar uit bed, slaat haar met een stoel en met stokken, scheurt haar muts van haar hoofd, bedreigt haar met een pistool, gooit haar bed in de vijver, schopt haar, verwondt haar en dwingt haar per koets naar het dorp te vluchten, achtervolgd door Seilingen met een degen in zijn hand³⁵).

Als in 1813 het tienjarig zoonje van hef echtpaar overlijdt, is er voor Hermine van Steeland geen reden meer om nog langer bij haar man te blijven. Zij vertrekt met haar beide kinderen uit haar eerste huwelijk naar 's-Hertogenbosch

en laat zich in 1814 van haar man scheiden³⁶). Dit was alleen een scheiding van tafel en bed.

Op dezelfde datum³⁷), heeft Johan Sdhngen een testament laten maken, waarin hij, behalve een klein legaat aan zijn zuster Agnese Catharina, die toen ook op Koolmond woonde (maar in 1820 vertrokken is naar Roth), zijn eigen aandeel in huize Koolmond met tuinen en grond legateert aan Hermine van Steeland. Uit bovengenoemde scheidingsacte blijkt dat Hermine van Steeland zichzelf beschouwde als de werkelijke eigenaar van Koolmond: zij behoudt en administreert haar eigen bezittingen en ook Koolmond. De huurpenningen van het huis moeten aan haar betaald worden. Aan haar man zal zij, zodra hij het huis verlaat,

50, — uitkeren en daarna / 300, — per jaar, in vier termijnen. Als garantie stelt zij alle effecten, die zij destijds van haar vader Jan Frederik van Steeland, advocaat-fiscaal en procureur-generaal van Brabant en het Land van Overmazen, en van haar moeder Johanna Albertina Schopman heeft geërfd. In feite laat zij haar man enkel zijn kleren en lijfgoed.

Later herroept Johan Sdhngen zijn testament en machtigt hij zijn vrouw om in 's-Hertogenbosch "zijn helft" in huize Koolmond te verkopen³⁸).

Als zij dit op 4 juni 1817 probeert te doen, valt de opbrengst tegen. In september 1817 wordt het huis met tuin en grond verkocht aan Johan Bressers, looier te Oerle voor f 450, — dus minder dan de helft van de oorspronkelijke koopsom³⁹). Er rustte nog een schuld op van J 300, — aan dr. W.F. Guljé, zodat er nauwelijks iets overbleef.

Johan Sdhngen heeft waarschijnlijk ergens in het dorp een kamer gehuurd; bij zijn familie woonde hij in elk geval niet. Hij stierf in 1831 in Oirschot. Een buurman en de kastelein van de herberg waar hij woonde getuigen bij het opmaken van zijn overlijdensakte⁴⁰). Zijn vrouw moet hem een jaar overleefd hebben.

Tot zover de geschiedenis van honderd jaar Sdhngens in Oirschot. Niets is er wat daaraan nog herinnert, behalve de grote, bijna onleesbare, steen naast het Mariakerkje op het Vrijthof.

NOTEN

1. Oud Administratief Archief Oirschot (O.A.A.O.), resolutieboek 25-11-1770.
2. O.A.A.O., resolutieboek 27-3-1769.
3. Gemeente Archief Oirschot (G.A.O.), inv. nr. 1554-1555.
4. Collectie Doop-, Trouw- en begraafboeken Oirschot (DTB), nr. 15.
5. Notarieel Archief Oirschot (N.A.O.), inv. nr. 5192, akte 20-9-1805.
6. N.A.O., inv. nr. 5190, akte 13-9-1802.
7. O.A.A.O., resolutieboek 7-7-1788.
8. O.A.A.O., resolutieboek 15-11-1790.
9. o.a. Coll. D.T.B., bevolkingsregisters en registers burgerlijke stand Oirschot.

10. N.A.O., inv. nr. 2026, akte nr. 73, 4-6-1880.
11. N.A.O., inv. nr. 5192, akte 20-9-1805.
12. N.A.O., inv. nr. 5196, akte 5-9-1814.
13. O.A.A.O., resolutieboek 22-10-1795.
14. O.A.A.O., resolutieboek 18-1-1796.
15. O.A.A.O., resolutieboek 18-1-1796.
16. O.A.A.O. resolutieboek 11-4-1796.
17. O.A.A.O., resolutieboek 7-9-1803.
18. O.A.A.O., resolutieboek 14-11-1804.
19. O.A.A.O., resolutieboek 1-4-1810.
20. Archief schoolopziener IVe district, verslagen en correspondentie.
21. N.A.O. inv. nr. 2026, 1880, akte nrs. 111, 113, 118.
22. N.A.O. inv. nr. 2006, 1843, akte nrs. 1678 en 1682.
23. G.A.O. inv. nr. 49.
24. G.A.O. inv. nr. 8, notulen gemeenteraad 23-3-1865.
25. [G.A.O. inv. nr.](#) 8, notulen gemeenteraad 20-7-1866.
26. G.A.O. bevolkingsregister.
27. N.A.O. inv. nr. 2032, 4-2-1892, akte nr. 18.
28. Uitg. B ill, Leiden 1888.
29. N.A.O. inv. nr. 2934, 27-7-1896, akte nrs. 103 en 106.
30. N.A.O. inv. nr. 2035, 22-3-1898, akte nr. 45.
31. N.A.O. inv. nr. 2025, 20-3-1877, akte nr. 37.
32. N.A.O. inv. nr. 2027, 28-5-1881, akte nr. 47.
33. N.A.O. inv. nr. 2026, akte nr. 75.
34. De deftige kostschool van de Scihngens in Oirschot, door G.C.M. van Dijck, in Campinia, jrg. 6, nr. 21.
35. Huizen en bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw, Huize Coolmont, in Campinia jrg. 4, nr. 15.
36. N.A.O., inv. nr. 5194, 11-4-1812, akte nr. 75.
37. N.A.O., inv. nr. 5196, 5-9-1814, akte nr. 492.
38. N.A.O., inv. nr. 5196, 5-9-1814, akte nr. 492.
39. N.A.O., inv. nr. 5199, 19-4-1817, akte nrs. 995-996.
40. N.A.O., inv. nr. 5199, 3-9-1817, akte nr. 1068.
41. Overlijdensregister Oirschot, 1831.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief
Regio Eindhoven Kempenland

21e jaargang, nr. 82

juli 1991

Redactie-adres: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redactie en H. Mijland en J. Suijkerbuijk
informatie: telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Voor 1991 bedraagt de abonnementsprijs f 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie.

Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 4,50. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding. Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Overname van artikelen gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Oostelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

INHOUD

		blz.
1.	Tongerlo koopt de Baast door J. Lijten	104
II.	'Historische' tekeningen van M.J.C. Wegenaar door Jacq. F.C.M. Bijnen	112
	Boekaankondiging	125
III.	Kempische curiosa 16 Een deftige doods-kist in 1788 door J. Lijten	126
	Mededeling	128
IV.	Had de gemeente Best een rol bij de aanleg van de grindweg die van Tilburg via Best aansluiting geeft op Eindhoven door P. Rosier	129

I. TONGERLO KOOPT DE BAAST

door J. Lijten

In de politiek van de Brabantse hertogen hebben de Brabantse abdijen een belangrijke rol gespeeld. Godfried II, hertog van Brabant 1139-1142, kreeg van keizer Koenraad III de voogdij over alle kloosters in zijn gebied. ¹ Een versterking van de macht van de kloosters was van toen af in zekere zin een versterking van de macht van de hertog. Wederzijds werd de relatie en de machtsuitbreiding gecultiveerd. De hertog kon er dan ook geen bezwaar tegen hebben, dat Daniel van Oirschot uit de gemeynt, die hij pas van de hertog gekocht had, een gedeelte van 19 bunder doorverkocht aan Tongerlo.

De koop van het noordelijk gedeelte in 1301

Van de koop door Daniel van Oirschot is geen document bewaard. Noch bij de locale adel, noch bij de dorpen, noch zelfs bij de opkomende steden was de continuïteit van bestuur en archiefvorming zo sterk als bij de kloosters. Vandaar dat deze in de historische bronnen oververtegenwoordigd zijn, dikwijls zelfs alleenvertegenwoordigd, uit welke situatie nog steeds foutieve conclusies getrokken worden. ²)

Tongerlo bewaarde in afschrift twee akten van 18 en 30 augustus 1301, die gepubliceerd zijn in het oorkondenboek van Tongerlo en dat van Noord-Brabant. ³) In de eerste oorkonde geeft de hertog aan 1), „itel van Oirschot verlof om 19 bunder uit de gekochte gemeynt door te verkopen. De koper wordt in de akte niet genoemd, maar uit de context zullen we moeten afleiden, dat de onderhandelingen met de abdijs Tongerlo reeds waren afgerond en de prijs bepaald, want de hertog geeft ook zijn goedkeuring aan 'profectum suum quem vendicionis tytulo inde fecit' ('de winst die hij door de verkoop heeft behaald'). De akte van de koop door Tongerlo werd gepasseerd op 30 augustus. De oorkonder is Daniel van Oirschot zelf en de overdracht heeft plaats 'per monitionem Walteri dicti Toyart sculteti ac receptoris de Buschoducis et sententiam illorum quorum intererat iudicare' ('krachtens eis van Wouter Toyart, schout en ontvanger van 's-Hertogenbosch, en uitspraak van degenen die daarover moesten oordelen'). Wie dat waren, blijft in het ongewisse. De koopsom was toen betaald, want Daniel had verkocht 'pro certa summa pecunie nobis integraliter persoluta' ('voor een zekere som gelds, die ons volledig betaald is').

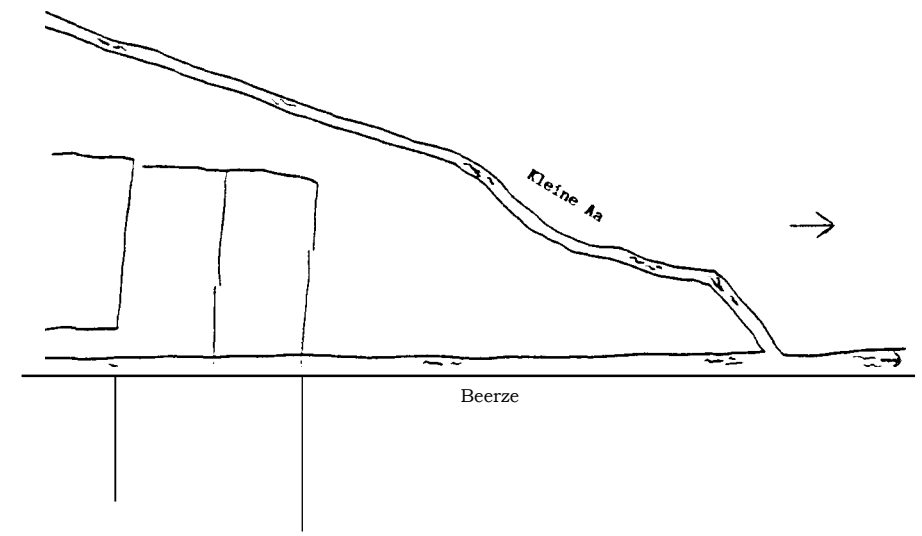
Wat kocht Tongerlo in 1301?

De aard van de 19 bunder grond, die Tongerlo in 1301 kocht, wordt in de twee betreffende akten met twee verschillende namen genoemd. In de akte van de hertog wordt gesproken over 19 bunder 'miricarum' ('heide'), terwijl in de koop-

akte wordt gesproken over 19 bunder 'warischapiorum sive paludis' ('waarschappen of broekland') (aldus Camps). In de Latijnse tekst heeft men een Midelnederlands woord overgenomen. 'Waerschap' of 'waterschap' was toen een aanduiding voor zeer waterrijke, moerassige grond, synoniem met broekland. We kunnen ervan uitgaan, dat in de eigenlijke koopakte de aard van de grond juist wordt genoemd en dat de term 'mirica' of 'merica' (letterlijk 'heide') in de hertogelijke akten slechts een algemene aanduiding is voor 'ongecultiveerde grond'.

De Wippenhout?

Wat de ligging van de gekochte grond betreft zou behalve het meest noordelijke gedeelte van het latere landgoed de Baast nog een ander terrein in aanmerking kunnen komen. In 1309 blijkt Tongerlo in het bezit te zijn van 16 bunder in Wippenhout, die dan aan drie groepen van personen in erfpacht worden uitgegeven. ⁴) Erens, die blijkbaar geen enkel besef heeft van wat de akte behelst, plaatst Wippenhout in zijn warrig-koeterwaals kopregest en in een ongefundeerde noot in Oostelbeers, terwijl hij het in zijn dissertatie van 1925 nog in Diessen plaatste. ⁵) Camps localiseert Wippenhout in Oisterwijk, omdat het erfpachtcontract voor schepenen van Oisterwijk werd gepasseerd, het ligt echter in Oirschot. De hier bedoelde 16 bunder lagen op ruim een kilometer noordelijk van de Spoor-donkse watermolen voor ongeveer de helft ten oosten van de Beerze, in Oir-

Situatieschets van de ligging van de 16 bunder in Wippenhout naar een handgetekende kaart uit het begin van de zeventiende eeuw.
Tek. J. Suijkerbuijk.

schots gebied dat nooit betwist is geweest, en voor de helft ten westen van de Beerze, tussen deze en de 'Cleyne Aa', dus in de Langdonk, een gebied dat eeuwenlang betwist is geweest tussen Oirschot en Oisterwijk en dat bij het eerste Oisterwijkse openluchtspel in 1390 als gemeynt aan Oisterwijk werd toegewezen,⁶⁾ maar dat volgens een uitspraak van de hertog in mei 1391 juridisch onder Oirschot hoorde.⁷⁾

In de akte d.d. 1309.12.13 werden 8 bunder uitgegeven aan Jan Engelbertszoon Faber en Jan Thomaszoon, 4 bunder aan Wouter Pelser en zijn zoon Jan, en 4 bunder aan de gebroeders Henrick de Vos en Jan Hoefman.

Bij de oprichting van het bisdom 's-Hertogenbosch in 1559 werd het abbatiaat van Tongerlo toegewezen aan de bisschop om hem een inkomen te verstrekken. Over deze ongelukkige beslissing ontstond een langdurige kwestie, die beëindigd werd in een contract d.d. 1590.01.27, waarbij vele goederen van het puissantrijke Tongerlo werden afgestaan aan het bisdom 's-Hertogenbosch.⁸⁾

Bij dit accoord worden de 16 bunder van Wippenhout als volgt omschreven:

omschrijving	opbrengst in gulden en stuivers
Beemd genaamd Wippenhout	12 - 8
Beemd genaamd Vrouwenbroeck	10
Beemden genaamd Beverdonck	8 - 1
Totaal	30 • 9

In het oudste verpondingskohier van Spoorndonk van ca. 1660 vinden we deze percelen terug onder de volgende denominaties:¹⁰⁾

Omschrijving	oppervlakte	te betalen verpond.
Bisschops achterste acht bunders	64 lopense	10 - 13
Bisschops Vrouwenbroeck	17	5 - 7
De vijf bunders	40	5 - 5
Bisschops bunder in de Beverdonck	8	1 - 15
Totaal	129 „	23 - 0

De oppervlakte van 16 bunder (128 lopense) zien we vrij accuraat terug. We kunnen ervan uitgaan, dat het oorspronkelijk in 1309 in een oppervlakte van 8 bunder uitgegeven perceel identiek is met de 'Beemd genaamd Wippenhout' in 1590 en met de 'Bisschops achterste acht bunders' in 1660. Dit perceel lag het verst weg (stroomafwaarts) en bestond uit grond van geringe kwaliteit. De andere helft, die oorspronkelijk in 2 percelen van ieder 4 bunder was uitgegeven, is later anders verdeeld en wel in 3 percelen van ongelijke grootte. De 2 bunder van het

Vrouwenbroek en de 1 bunder in de Beverdonk waren van betere kwaliteit; de vijf bunders van zeer geringe kwaliteit. Bij de uitgifte van 1309 was eenzelfde pachtsom per bunder bedongen voor de drie uitgegeven percelen. Later zal deze naar de kwaliteit van de grond zijn aangepast.

Om te komen tot een antwoord op de vraag, of de in 1309 door Tongerlo in erfpacht uitgegeven gronden dezelfde zijn als die Tongerlo in 1301 had gekocht, dienen we het volgende te bedenken. De oppervlakte van 16 bunder van de in 1309 uitgegeven gronden blijkt in 1660 nog goed te kloppen (er is een te verwaarlozen afwijking van minder dan 1%), terwijl in 1301 19 bunder gekocht werd.

Bij de koop in 1301 wordt uitdrukkelijk gezegd, dat deze gronden gelegen zijn in Oirschot, in het verlot van de hertog 'apud Oerscot' ('bij Oirschot'), in de koopakte 'in parochia de Oerscot' (in de parochie Oirschot), en er wordt geen toponiem van de gronden genoemd. In 1309 wordt alleen de naam Wippenhout genoemd, maar geen plaats, waar de gronden gelegen zijn, maar wel wordt de akte verleden voor schepenen van Oisterwijk. Het lijkt dus onwaarschijnlijk, dat de gronden van 1301 en die van 1309 dezelfde zijn. Maar hoe komt Tongerlo dan aan gronden in Wippenhout? Dit is niet moeilijk verklaarbaar. In 1304 kocht Willem van Herlaer, kamerheer van de hertog, van zijn meester 'ligna supra sexaginta duo bonaria terre seu wostine iacentia in nostro nemore de Wippenhout existentia seu crescentia nunc et in posterum' ('het hout, dat staat of groeit - nu en in de toekomst - op tweeënzestig bunder grond of wildernis, die gelegen zijn in ons bos van Wippenhout').¹¹⁾ Uit deze 62 bunder zal Tongerlo 16 bunder hebben gekocht van Willem van Herlaer, zoals het 19 bunder gekocht had uit de gemeynt van Daniel van Oirschot. In de akte van 1304 wordt ook alleen de naam Wippenhout genoemd zonder verdere plaatsaanduiding. Dat noch de hertog noch Tongerlo een nadere plaatsaanduiding gaven was begrijpelijk, omdat zij in de kwestie tussen Oirschot en Oisterwijk neutraal wilden blijven. Dat Tongerlo het erfpachtcontract in 1309 liet passeren voor schepenen van Oisterwijk, kan erop duiden, dat Tongerlo de papieren van Oisterwijk hoger aansloeg. Het kan echter ook een beslissing zijn geweest van Henrick Bac uit Tilburg, die als zaakwaarnemer van Tongerlo optrad.

Wij menen daarom met vrij grote zekerheid te kunnen aannemen, dat de in 1301 door Tongerlo gekochte gronden het meest noordelijke gedeelte waren van het latere landgoed de Baast.

De koop van het centrale gedeelte in 1317/18

De koop van de kern van het landgoed de Baast door Tongerlo is vermoedelijk aangezwengeld door een legaat van Willem van Gent en diens echtgenote. Wat zij gelegateerd hebben aan Tongerlo, blijft in het vage. D.d. 1317.08.09 verschenen verschillende personen voor schepenen van Antwerpen om in twee akten

de verkoop van de goederen van Baast aan Tongerlo vast te leggen. Uit de koopakte¹²⁾ blijkt, dat Nycholaus zoon van wijlen Rutger de Ouden eigenaar is, maar dat de anderen zekere (niet nader omschreven) rechten erop hebben. Voordien waren de goederen bezit geweest van de genoemde Nycholaus, Rutger zijn vader, Emond Arnoldszoon Rover en anderen. Van Emond Arnoldszoon Rover wordt gezegd, dat hij burger van 's-Hertogenbosch was; van alle anderen wordt de woonplaats niet genoemd. Degenen die naast Nycholaus nog rechten hebben, zijn Gerard van Vosselaer, ridder, Jan de Ouden, broer van Nycholaus, ridder, Goeswyn van Sterthoven van Brecht, Gielis van Busenghem en Simon van Ykele.

In de akte wordt verklaard, dat Tongerlo de goederen voor een zekere som gekocht en betaald heeft en dat de rechthebbenden de overdracht zullen laten geschieden waar het behoort.

De gekochte goederen worden aldus omschreven: '...al zijn goederen gelegen onder Baast in de parochie Berse, zowel nieuw-ontgonnen als oude, bestaande in gebouwen, akkers, landerijen, beemden, bossen, moerassen, wateren, weiden en hun opbrengsten...'. In de akte worden ook de lasten opgenoemd die nog op de goederen rusten, waaronder een cijns van 4 pond aan de hertog.

In de tweede akte¹³⁾ verklaren de verkoper en de andere rechthebbenden, dat zij het legaat aan de abdij door Willem van Gent en zijn echtgenote erkennen en daarop geen aanspraak meer zullen maken.

De overdracht vond plaats ten overstaan van schepenen van 's-Hertogenbosch d.d. 1318.05.13.¹⁴⁾ Daar blijkt, dat de goederen gedeeltelijk allodiaal en gedeeltelijk cijnsgoed waren. Het gedeelte allodiale goederen wordt overgedragen door handen van schepenen van 's-Hertogenbosch, de goederen, die cijns verschuldigd zijn aan de hertog, worden overgedragen 'in manus habentis ex parte dicti domini ducis heredandi et exheredandi potestatem' ('in handen van degene die vanwege de hertog de macht heeft om goederen te transporteren'), hetgeen dan ook in akte voor schepenen van 's-Hertogenbosch wordt vastgelegd. Daarnaast blijken er nog goederen te zijn, die cijns verschuldigd zijn aan andere heren. Wat die aangaat, beloven zij, ze te juister plaatse over te dragen.

Blijkbaar had ook de Bossche poorter Jan zoon van Ayken nog rechten op de Baast. Hij deed bij akte van dezelfde dag voor schepenen van 's-Hertogenbosch afstand van zijn aanspraken.¹⁵⁾

Het is niet duidelijk, of de verkoper bewust sommige op de goederen drukkende lasten verzwegen heeft, of dat hij zelf niet precies wist, welke lasten erop drukten. Behalve de cijns aan de hertog van 4 pond, die in de koopakte genoemd werd, eiste de ontvanger van de hertog nog een tweede cijns van 4 pond. Bovendien bleek er een verplichting tot uitbetaling van 12 pond jaarlijks aan 'die van 's-Hertogenbosch' te zijn krachtens een testament. Hierover diende de abt van Tongerlo d.d. 1318.08.07 een klacht in bij de schepenen van Antwerpen.¹⁶⁾

Hoe deze kwestie is afgewikkeld, blijkt niet uit de archieven. Vermoedelijk zal Tongerlo deze lasten hebben moeten betalen. In het Tongerlose archief is immers het afschrift bewaard van een akte, waaruit blijkt, dat Henrick van Zon en Peter van den Steenweg, die de vorderingen van 's-Hertogenbosch moesten innen, beslag hebben laten leggen op de goederen van de Baast tot afdwinging van betaling.¹⁷⁾

De koop van het westelijk gedeelte in 1317/18

De goederen afkomstig van ridder Gillis van den Bosch werden door Tongerlo gekocht bij akte voor schepenen van 's-Hertogenbosch d.d. 1317.11.03.¹⁸⁾ Deze goederen waren vermoedelijk niet lang voordien verkregen door degenen die ze nu aan Tongerlo verkochten, Gerard Henrick Gerardszoon Steenhouwer en Gerard van der Aa van Boxtel. Alleen van deze laatste wordt gezegd, dat hij poorter van 's-Hertogenbosch was. Naast dezen zullen Jan van Beek en Nicolaus de broer van Gerard Steenhouwer nog rechten gehad hebben, aangezien zij in de akte hun instemming met de verkoop betuigden.

Het gekochte is gelegen in de parochie Middelbeers of die buurt en omvat de volgende percelen: een bos genaamd die Rake, een hei genaamd Maggherijt daaraan grenzend, een beemd genaamd Winkelken gelegen ten westen van de Beerze tussen deze en de eerder genoemde percelen, een beemd genaamd Varendonck gelegen ten oosten van de Beerze, een beemd genaamd Heselwinkel gelegen ten zuiden van de eerder genoemde goederen, en een jaarpacht te betalen door de gebruikers van die goederen, waarvan de grootte echter niet wordt genoemd. De aard van het gekochte, enkel bestaande in allodiale goederen, wordt als volgt omschreven: huizen, gebouwen, bossen, beemden, weilanden, moerassen, grachten, houtgewas, cijnsen, pachten gebruiks- en andere rechten, aanspraken en aanhorigheden. De akte is tot in het overdrevene minutieus opgemaakt. Vermoedelijk had de abdij al in de gaten, dat ze bij de vorige aankoop lichtvaardig gehandeld had. Ook de garantieverklaring wordt tot in het absurde uitgewerkt.

In de akte wordt de koop vastgelegd en zelfs de (ons inziens lage) koopsom van 16 pond wordt vermeld met kwitantie voor betaling. De overdracht moet echter nog geschieden.

Ondanks de overdreven indekking tegen elke malversatie moet ook bij deze koop iets fout gegaan zijn, want op dezelfde dag, dat de abt een klacht indiende bij de schepenen van Antwerpen tegen een gebrek bij de andere koop, verscheen de prior voor schepenen van 's-Hertogenbosch om zich te beklagen, dat Gerard Steenhouwer c.s. nog niet hadden voldaan aan hun afspraken.¹⁹⁾ Welke afspraken niet werden nagekomen, is niet meer na te gaan. Het meest waarschijnlijk is, dat het transport te lang werd uitgesteld.

De goederen van de Baast werden bij het accoord van 1590 overgedragen aan het bisdom 's-Hertogenbosch. Volgens de omschrijving in de akte waren het vijf

hoeven, waaronder de 'hoeve te Baast' en de 'hoeve in 't Raek', thans Rakelhoeve. Bij een der hoeven hoorde blijkbaar 20 bunder hei.²⁰⁾

In de loop der eeuwen hebben veel kloosters zich met agrarische ondernemingen bezig gehouden. Dikwijls namen zij het voortouw in verbeteringen van agrarische methoden en ontginningen, die ze zelf ter hand namen of meestal door anderen lieten uitvoeren.

Als wij de kloosterlijke faits et gestes van de veertiende vergelijken met die der twintigste eeuw, constateren we vele parallellen in hun agrarische ondernemingen, hun aankoopbeleid en hun aanleunen tegen invloedrijke personen, zodat we een recente publicatie over de Sint-Paulusabdij te Oosterhout met een glimlach van herkenning kunnen lezen.²¹⁾

NOTEN

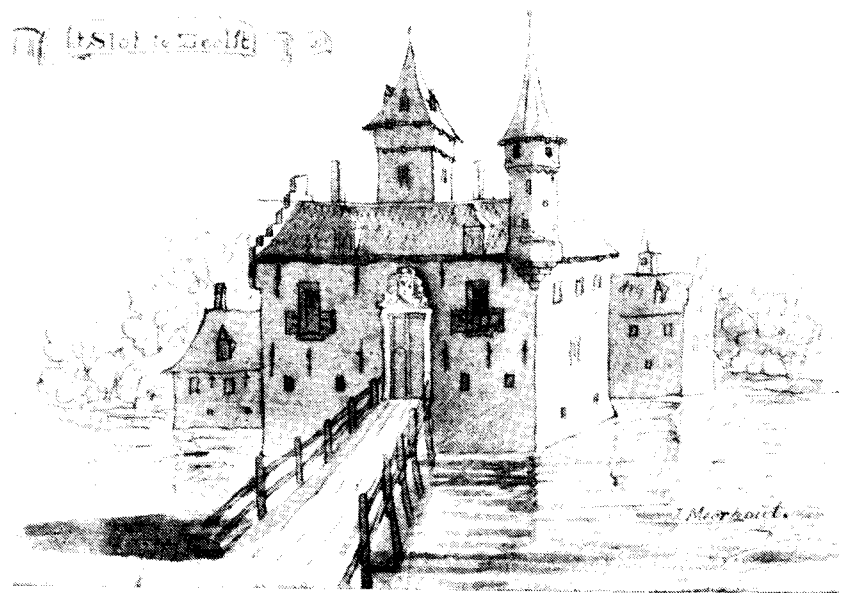
1. H.P.H. Jansen, *Kalendarium. Geschiedenis van de lage landen in jaartallen*, Utrecht/Antwerpen 1979, blz. 41.
2. Van de uitgifte van de oudste Oirschotse gemeynt, die het Beersveld, de Vloed en de Langdonk omvat zal hebben, is geen document bewaard. Zij is slechts af te leiden uit de documenten van Tongerlo gecombineerd met de later bestaande feitelijke situatie, zoals wij hebben uiteengezet in ons artikel 'Oirschot kocht zijn grenzen' in *Campinia* jrg. 20 (1990), blz. 4 - 35.
3. De akten zijn in afschrift bewaard in het cartularium A van Tongerlo, fol. 236 en 235v^O en B, fol. 423v^O en 423 en gepubliceerd in *De oorkonden der abdij Tongerlo II*, ed. M.A. Erens, Tongerlo 1950, nrs. 337 en 338 en in het *Oorkondenboek van Noord-Brabant I, De Meierij van 's-Hertogenbosch*, 2, ed. H. Camps, 's-Gravenhage 1979, nrs. 620 en 621.
4. Erens, *Oorkonden Tongerlo*, nr. 418. Camps, *Oorkondenboek*, nr. 803.
5. A. Erens, *Tongerloo en 's-Hertogenbosch. De dotatie der nieuwe bisdommen in Brabant 1559 - 1596*, Tongerlo 1925, blz. 343.
6. J. Lijten, 'De clute werd een drama', in *Campinia* jrg. 12 (1982), blz. 181 - 190.
7. J. Lijten, 'De heren van Oirschot uit de familie van Petershem', in *Campinia* jrg. 19 (1989), blz. 14.
8. Erens, *Tongerloo en 's-Hertogenbosch*, blz. 338.
9. Zie noot 5.
10. O.A.A.O., vrl. inv. nr. 7051, fol. 145, 145v^O en 146.
11. De akte d.d. 1304.07.02 is naar een corrupte vertaling gepubliceerd in Camps, *Oorkondenboek*, nr. 670 en naar de Latijnse tekst in J. Lijten, 'Een verloren tekst hervonden', in *Campinia* jrg. 14 (1984), blz. 18 - 25, waar ook een verklaring wordt gegeven voor de eigenaardige formulering.
12. Erens, *Oorkonden Tongerlo*, nr. 536.
13. 537.

14. Erens, *Oorkonden Tongerlo*, nr. 550. Erens publiceert dezelfde akte nog eens onder nr. 539 met een foutieve datum bovengeschreven.
15. Erens, *Oorkonden Tongerlo*, nr. 552.
16. »—————, 554.
17. »—————, 592 d.d. 1321.04.30, kwitantie voor deze afgedwongen betaling.
18. Erens, *Oorkonden Tongerlo*, nr. 541.
19. »—————, 555.
20. » , *Tongerloo en 's-Hertogenbosch*, blz. 339.
21. M. Mahler, *De Sint-Paulusabdij van Oosterhout onder het bestuur van haar eerste abt dom Jean de Puniet 1907 - 1941*, *Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland LXXXV*, Tilburg 1991, met name blz. 143 - 151.

II. 'HISTORISCHE' TEKENINGEN VAN M.J.C. WEGENAAR

door Jacq. F.C.M. Bijnen

In verband met de voorbereiding van een publicatie over het voormalige adellijk huis van Zeelst, zochten we naar de historische achtergrond van een tekening voorstellende 't Slot te Zeelst' (afb.1). Hierbij stootten we op een verzameling tekeningen die worden toegeschreven aan M.J.C. Wegenaar. Deze collectie, eertijds berustend in het prentenkabinet van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch, is sinds juli 1986 ondergebracht in de bibliotheek van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg. We troffen er een aantal 'originele' schetsen aan van kastelen, slotjes, adellijke huizen, militaire gevechtshandelingen en portretten.

Afb.1 - Schets van "1 Slot te Zeelst", die moet worden toegeschreven aan de collectie 'Falsificaties M. Wegenaar' in de bibliotheek van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg. (Brabant Collectie, KUB Tilburg.)

Van de door ons gezochte afbeelding, 't Slot te Zeelst', beschikten we over een fotografische kopie, rechts beneden ondertekend met 'J. Meerhout'. Volgens informatie, door het prentenkabinet van het Provinciaal Genootschap in 1975

in een briefwisseling verstrekte, zou de betreffende tekening (waarschijnlijk) door M.J.C. Wegenaar gekopieerd zijn naar een tekening van J. Meerhout; de afmetingen zouden 9 X 4,5 cm zijn.

Helaas bleek de gezochte tekening in de verzameling M.J.C. Wegenaar niet aanwezig te zijn. Wel beschikte de bibliotheek over een fotonegatief gemaakt in de tijd dat de afbeelding nog wél voorhanden was. De in 1975 opgegeven maten, 9 x 4,5 cm (met de verhouding breedte en hoogte van 2:1), kloppen niet. Door meting van het negatief stelden we de verhouding vast op 4:3. Omrekening vanaf een ander negatief op dezelfde filmstrook, van een prent waarvan de maten wel konden worden bepaald door middel van een originele afbeelding, geven als (waarschijnlijke) breedte en hoogte van de gezochte tekening, 27,0 x 20,2 cm. Ook moet de mogelijkheid niet worden uitgesloten dat met de maat 9 x 4,5 cm, door het Genootschap, 19 x 14,5 cm wordt bedoeld en een vergissing (tikfout?) is.

DE PERSOON M.J.C. WEGENAAR

Martinus Johannis Cornelis Wegenaar werd op 7 juni 1834 te 's-Hertogenbosch geboren als zoon van de spiegelmaker Jan Abraham Wegenaar en Christina Adriana Jacoba Beltz²). Wegenaar was, volgens een verklaring van historicus Jan Mosmans uit 's-Hertogenbosch³), die hem persoonlijk gekend heeft, restaurateur van schilderijen. In de jaren 1860-1865 verbleef Wegenaar in Friesland ten huize van familie van Mosmans. Hier hield hij zich bezig '...met het restaureren en wellicht ook met het vervaardigen van schilderstukken'⁴). Op 16 mei 1883 vestigde M.J.C. Wegenaar zich in Rosmalen en huwde er met Maria Francisca Jansen uit Vught. Hij overleed op 3 maart 1909. Zij op 2 januari 1907⁵).

Uit de verklaring van Jan Mosmans, gedateerd 1 juni 1951, citeren we: "Omstreeks 1900 of 1910 hebben Jan en Alphons Mosmans⁶), genoemden Weegenaar toevallig eens opgezocht, toen hij metterwoon in Rosmalen gevestigd was. Zijn klein huis stond vrij vooraan in het dorp aan den grooten weg. Weegenaar kwam ons voor, als een kleine en ietwat gewichtig en geheimzinnig doende man wanneer hij over schilderijen en schilderstukken sprak. Hij liet ons o. in. een groot(' oude schilderij zien met allerlei spreekwoorden er op uitgebeeld. Weegenaar was toen, in zijne periode van nabootsingen en vervalschingen te maken, denklijk reeds lang doende. Wat het woord vervalschingen betreft hier door mij gebruikt, het is niet de eerste maal dat het ten zijnen opzichte gebezigd wordt. Het is al vele jaren geleden, dat Jhr. O. van Sasse Van IJsselt⁷) verdachte teekeningen van W. in een omslag collectioneerde, op het Genootschap bewaarde en met een sprekend opschrift, (als het woord hier door mij gebruikt!) voorzag".

Vervolgens somt Mosmans een aantal verdachte of vervalste werken van Wegenaar op: 1. een gezicht op 's-Hertogenbosch uit het laatste decennium van de twaalfde eeuw, voorstellende een gezicht op deze oude stad; 2. twee geschilderde portretten, voorstellende de Bossche schilder Quirinus van Amelsfoort en Maria Mosmans, zijn echtgenote (welke werken de gebroeders Mosmans steeds

hebben gezien als het werk van Wegenaar!); 3. een vluchtige aftekening van een quasi-portret van Alard du Hamel, ondertekend door Jheronimus Bosch!; en talrijke namaaksels, onder andere: 4. van Jan van Amstel; 5. enkele Vughtse pastoors; 6. meer werk van Jeroen Bosch. Mosmans schrijft wel dat Wegenaar niet aan *alle* vervalsingen schuldig is.

Ook heeft de historicus J.H. van Mosselveld in 1955 twee (tot dan toe onbekende) tekeningen, van krijgshandelingen te Tilburg tijdens de Tachtigjarige Oorlog, weten aan te duiden als *'falsificaties van Wegenaar'*⁸).

Er was dus voldoende grond om op onze hoede te zijn wat betreft de authenticiteit van de kopie van "t Slot te Zeelst" waarover wij beschikken.

DE COLLECTIE

De drie dozen waarin de verzameling wordt bewaard hebben het veelzeggende opschrift *'Falsificaties M. Wegenaar'*. De verzameling bestaat uit 222 tekeningen, namelijk 64 portretten en 158 kastelen, stadsgezichten, historische gebeurtenissen en dergelijke. Het overgrote deel van de tekeningen is vervaardigd op achttiende-eeuws papier. Enkele portretten zijn op perkament getekend. Een aantal bladen bevat het watermerk van de stad Amsterdam.

Het grootste deel van de tekeningen heeft aan drie zijden een begrenzing die doet denken aan lossnijding met een scherp voorwerp uit een groter vel papier. In die gevallen heeft de vierde zijde een begrenzing die een zeer sterke gelijkenis vertoont met de verkleuring die men vaak kan constateren aan de folioranden van zeventiende- en achttiende-eeuwse protokollen die men in de archieven kan aantreffen. De scherpte van de afgesneden papierranden en de puntige hoeken van de bladen geven aan dat de tekeningen nooit in roulatie zijn geweest. Bij een snelle proef om vast te stellen of het papier van meerdere tekeningen afkomstig was van één en hetzelfde vel, konden wij vaststellen dat dit in ieder geval soms het geval is. Zo zijn portretten van Samuel Everweyn, Eustachius van Andel, Petrus van Balen en Cornelus Hanecops, respectievelijk van 1629, 1589, 1672 en 1616, gesneden uit één vel perkament!

Ook zijn er twee portretten getekend op (de rugzijde van) papier dat is gesneden uit één blad van een bouwtekening die dateert uit de achttiende eeuw. Blijkens de bijschriften betreft het hier de portretten van C. Vladeracken, gedateerd 1601, en Jacob Sweerts, met het jaartal 1662. Er zou dus een tijdsruimte van eenentwintig jaar zitten tussen de vervaardiging van de beide portretten! Curieus.

DE KWALITEIT VAN DE TEKENINGEN EN HUN HISTORISCHE BETROUWBAARHEID

De meeste schetsen zijn gewassen pentekeningen, sommige met wit gehoogd. De portretten zijn vanuit tekentechnisch opzicht slecht te noemen. Zo zijn oren zeer dilletantisch weergegeven en ook is opvallend dat de tekenaar kennelijk abso-

luut niet heeft gesnapt hoe de snit van de kleding van de personen in elkaar heeft gezeten.

De afgebeelde gebouwen zijn perspectivisch onkundig en bouwtechnisch op veel punten onwerkelijk weergegeven. De lichtval en schaduwpartijen zijn niet logisch aangegeven.

Om een waardeoordeel te kunnen vormen over de historische betrouwbaarheid van de schetsen van "t Slot te Zeelst" richtten we onze aandacht speciaal op een drietal schetsen van kastelen/adellijke huizen. Het betreft: 1. 'Kasteel Berg', 2. 'Huis Bijsterveld', beide te Oirschot, en 3. 'Huis Boonberg' te Oerle.

Van deze drie afbeeldingen troffen we van elk twee vrijwel identieke schetsen aan: één op klein formaat (circa 10 x 8 cm) en één op groter formaat (circa 20 x 12 cm). "t Slot te Zeelst" behoort, hoewel niet bekend is dat hiervan ooit twee afbeeldingen hebben bestaan en ook het origineel niet (meer) voorhanden is, qua stijl, uitvoering en signering bij deze groep.

Deze dubbelafbeeldingen met verschillend formaat riepen twijfels op over hun historische betrouwbaarheid. Twee tekeningen waren te vergelijken met andere, blijkens het bijschrift, dezelfde objecten. In het derde geval was geen afbeelding voor vergelijk bekend en zou de falsificatie op een andere wijze moeten worden aangetoond.

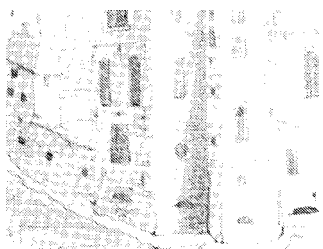
Deze afbeeldingen in tweevoud vertoonden de kenmerken van dezelfde tekenhand en laten dezelfde onvolkomenheden in tekentechniek zien. De achtergronden zijn steeds gestoffeerd met vage krabbels en wat bossages: de situaties lijken beslist niet ter plekke getekend. De bijschriften van de tekeningen doen sterk denken aan een negentiende-eeuws handschrift en lijken door één hand te zijn geschreven. Vanuit de hiervoor geschetste achtergrond bespreken we in het hiernavolgende deze drie schetsen uit de collectie.

1. Van het '(Kasteel) Berg' bestaat naast de tekening van Wegenaar (afb.2) een schets door A.C. Broek (afb.3), die vervaardigd is naar een oudere afbeelding⁹).
2. Het 'Huis Bijsterveld' bestaat nog en hiervan is eveneens, naast een tekening van Wegenaar (afb.4), een schets door Broek bekend (afb.5). Bovendien zijn er van dit gebouw foto's bekend die van omstreeks 1910 dateren (afb.6)¹⁰).

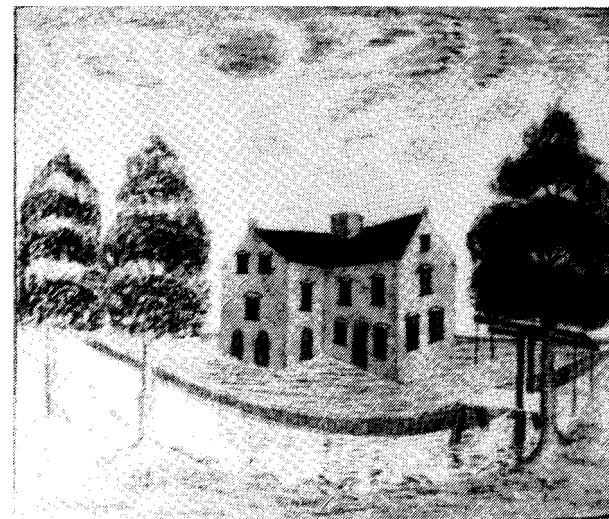
Bij onderlinge vergelijking blijkt dat het hier om duidelijk verschillende gebouwen gaat! Toch zijn deze tekeningen van Wegenaar soms als illustratie gebruikt. Onder meer heeft A. van Oirschot ze, als vanzelfsprekend zijnde afbeeldingen van voornoemde gebouwen, opgenomen in zijn 'Middeleeuwse kastelen van Noord-Brabant' I).

3. De tekening voorstellende het 'Huis Boonberg' te Oerle berust op louter fantasie (afb.7 en 7a). Hoewel de voorstelling van het gebouw de nodige twijfels oproept en er nooit sporen van een uit steen opgetrokken versterkt huis in Oerle

zijn aangetroffen, kunnen deze argumenten op zich natuurlijk niet volstaan om de schets af te wijzen. Er is literatuur voorhanden waarin sprake is van een kasteel Boonberg te Oerle. In de (voor zover bekend) oudste beschrijving over Oerle, van J.B. Gramaye uit 1610, wordt gerept van een vrouwe Clementina, die haar kasteel zou hebben overgedragen aan het klooster van Postel. Zij wordt in deze beschrijving ook de stichteres van de kerk genoemd. Voorts meldt Gramaye dat aan de linkerkant van de kerk hoekige torentjes staan, met brede grachten rondom, en dat vroeger bij de ingang een brug lag, waarvan tot voor kort de fundamenten nog bestonden: dat alles zouden de restanten van het kasteel van deze plaats zijn. Ook zou *de plek die midden uit het water oprijst -als van een kasteel- en die de Boonberg genoemd wordt* en krachtens schenking van dezelfde Clementina, behoren tot het pastorale erfgoed¹³).

Afb.2 - Eén van de twee 'identieke' tekeningen van 'Kasteel Berg' te Oirschot, uit de verzameling 'Falsificaties Wegenaar'. Formaat: 19,5 x 12 cm. (Brabant Collectie, KUB Tilburg.) Let op de vele perspectief-fouten: men kijkt in de binnenplaats en tegelijkertijd tegen de dakranden van de torenspitsen. De toren rechts lijkt er later bijgetekend, evenals de ommuring van de binnenplaats. De windmolen is historisch onjuist: er heeft in de nabijheid van dit huis nooit een windmolen gestaan; wel, en tot op heden, een watermolen.

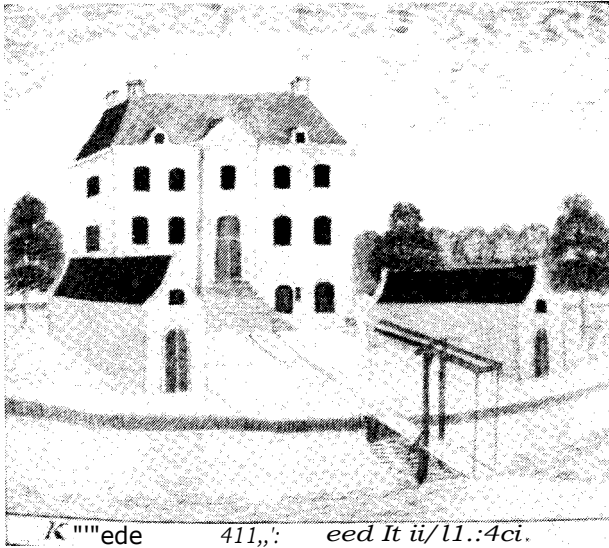

Afb.3 - Prent van de schets van A.C. Broek, omstreeks 1825 vervaardigd naar een oudere afbeelding. Helaas kon de verblijfplaats van de oudere afbeelding niet worden achterhaald. Een schepenakte uit 1772, waarin de voorwaarden van de verkoop van dit huis ten behoeve van sloop zijn beschreven, geeft een gedetailleerde opsomming van de ruimten binnen in dit gebouw, waaraan de tekening van Broek voldoet².

Door Broek wordt dit geen 'kasteel' genoemd maar 'huis', zoals ook in de Oirschotse archieven steeds gesproken wordt over 'het huis ten Berg'.

Afb.4 - Eén van de twee 'identieke' tekeningen van 'Huis Bijsterveld' te Oirschot, uit de verzameling 'Falsificaties Wegenaar'. Formaat: 20 x 11,2 cm. (Brabant Collectie, KUB Tilburg.) Vergelijking van deze schets met een afbeelding uit omstreeks 1825 van de St. Oedenrodense koster A.C. Broek én met een foto uit omstreeks 1910, maakt duidelijk dat de tekening met signering 'J. Meerhout' op fantasie berust.

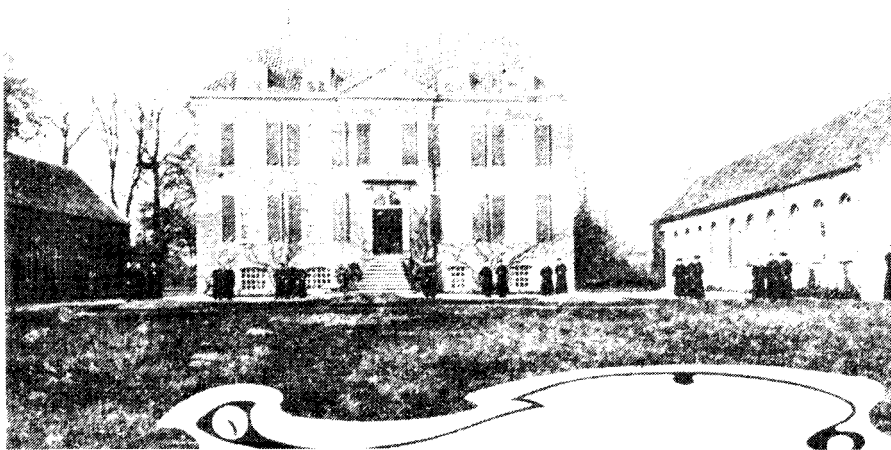

Afb.5 - Prent door A.C. Broek, uit omstreeks /825, van het 'Kasteel Bijnierveld'. Deze prent vertoont een goede gelijkenis met foto's uit recentere tijd.

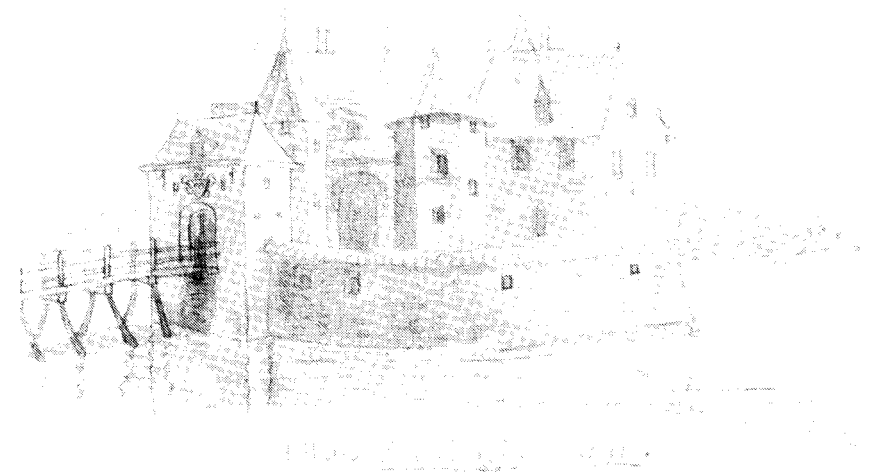
INSTITUUT

PHILOSOPHIE

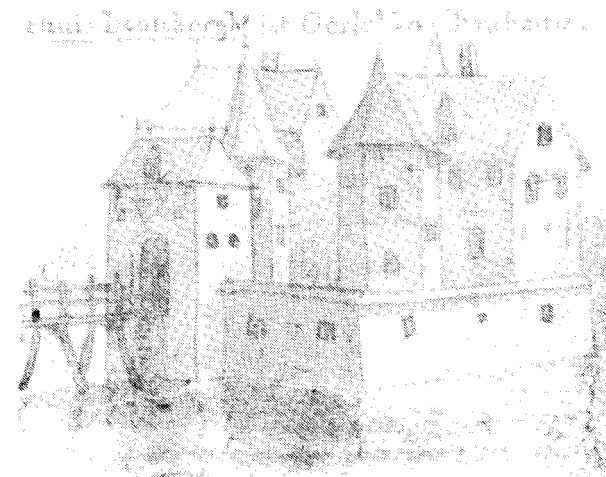
THEOLOGIE

Afb.6 - Foto uit omstreeks 1910 van het kasteel Bijsierveld te Opschut. (Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland, Oirschot, fotocollectie, nr.)864.) A.C. Broek vervaardigde, omstreeks /825, van dit gebouw een tekening die een goede gelijkenis vertoont met de hier weergegeven situatie.

Afb. 7 - Tekening van het 'Huis Boonberg' te Oerle, uit de verzameling 'Falsificaties Wegener'. POrmaat: /8,8 x /1,5 cm, gesigneerd: 'J. Meerhout'. (Brabant Collectie, KUB Tilburg.) Zowel de afbeelding als de naam Boonberg berust op louter fantasie van de tekenaar.

.4fh. 7a - Tweede schets van 'Huis Boonberg' te Oerle, uit de verzameling 'Falsificaties Wegener'. Formaat: 10,2 x 8 cm, niet gesigneerd. (Brabant Collectie, KUB Tilburg.) De voorstelling berust eveneens op fantasie!

In de eeuwen volgend op het verschijnen van het werk van Gramaye, hebben verschillende kroniek- en geschiedschrijvers, wanneer zij het over een kasteel in Oerle hadden, deze passage kritiekloos laten doorklinken in hun teksten. Zo schreef in 1876 de priester-historicus L.H.C. Schutjes: "*De adellijke vrouwe Clementina, die voor de stichteres der kerk van Oerle gehouden wordt, vermaakte haar kasteel Boonberg aan de abdij Floreffe*". Als voetnoot geeft hij hierbij: "*Van het oude kasteel Boonberg bestaat nog een gedeelte der gracht*"¹⁴).

We zijn zo uitvoerig ingegaan op de beschrijving uit de literatuur over het adellijk huis van Oerle omdat hieruit duidelijk wordt, welke bronnen Wegenaar mogelijk in meer of mindere mate heeft benut bij het tekenen van deze 'historische' afbeeldingen.

In een hiervoor aangehaalde beschouwing over de betrouwbaarheid van twee tekeningen van krijgshandelingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog, is er al op gewezen dat Wegenaar zijn 'historische' tekeningen kennelijk heeft gebaseerd op gegevens die hij heeft geput uit archiefstukken of uit bekende historische werken¹⁵). Ook vonden wij op een aantal schetsen die historische gevechtshandelingen uitbeelden, uitgeknipte en erbij geplakte passages over die handelingen welke afkomstig waren uit geschiedboeken¹⁶).

Wat de tekening 3. van Oerle betreft kon door archeologisch onderzoek worden aangetoond dat het 'eilandje' dat door Gramaye wordt aangeduid als *de plek die midden uit het water oprijst -als van een kasteel- en die de Boonberg genoemd wordt* (overigens heeft deze plek in de volksmond wel steeds Boonberg geheten), is aangelegd tussen het einde van de veertiende en het begin van de zestiende eeuw, toen de 'adellijke' familie van Oerle al twee eeuwen haar allodium aan Postel had overgedragen. Bovendien is op de bewuste plek geen enkel spoor van vroegere bewoning aangetroffen. Ook het terrein, waar de familie van Oerle vermoedelijk vóór 1250 gewoond heeft en dat later door kerk en kerkhof werd ingenomen, leverde geen enkel spoor van enig ouder stenen bouwsel¹⁷).

Conclusie is dat zowel het kasteel als zijn naam louter berust op fantasie van de tekenaar, die vermoedelijk, direct of indirect, beïnvloed is door de hiervoor genoemde onbetrouwbare beschrijving.

SIGNERING VAN DE TEKENINGEN IN DE VERZAMELING WEGENAAR

Opvallend is dat geen enkele maal de naam van Wegenaar zelf of zijn initialen op de tekeningen voorkomen. Een gedeelte van de tekeningen is anoniem. Enkele tekeningen hebben een verwijzing naar de maker van de (zogenaamde) oorspronkelijke prent. Bijvoorbeeld: 'naar van Amelsfoort'; 'naer Rog.'; 'naar A. de Haan'; 'naar Meerhout'. Op de overige schetsen troffen we de volgende namen van makers aan: 'Ackerdijck'; 'Q.v.A.'; 'Q. van Amelsfoort'; 'L.v.d.B.'; 'Barbiers'; 'J.Barestraaten'; 'Jan de Beijer'; 'Blom'; 'J.A. Cress'; 'H.G.'; 'J. van Goyen'; 'Jan Grootveld'; 'A. de Haan'; 'Hausdorff'; 'Hugo'; 'J.A. Knip'; 'Knip'; 'n.M.'; 'A. Martini'; 'J. Meerhout'; 'T. Meerhout'; 'Minderhout'; 'D.

Nederveen'; 'Palier'; 'A. Rademaker'; 'Rogmans'; 'G. Schimmelpenning'; 'Schoemaker'; 'Jan van Son'; 'Jan van de Velde'; 'Versfeld'.

Er bestaat dus een grote verscheidenheid in namen die zouden moeten aantonen wie de maker van een tekening is. Onderlinge vergelijking van de schetsen maakt aannemelijk dat, gelet op de verschillende tekentechnieken, niet alle tekeningen door één en dezelfde persoon zijn vervaardigd, maar het overgrote deel is duidelijk wel van dezelfde hand.

Wij beperken ons nu tot de tekeningen van kastelen, die ons inziens zeker van dezelfde hand zijn. Ook de signeringen op deze tekeningen zijn zeer verschillend. We lezen: 'Blom', 'H.G. naar Rogmans', 'H.G. naer Rog.', 'Hugo', 'Knip', 'n.M.', 'Palier' én 'Versfeld', 'Rademaker', 'Rogrians', 'Schoemaker', 'J. van Son', verder: 5 'J. Meerhout', 2 'Meerhout', 1 'I. Meerhout fecit', 1 'T. Meerhout', 1 'naar Meerhout' en 3 ongesigneerd.

Een vergelijking met prenten uit het werk van Jakob Le Roy, uit 1730¹⁸), toonde overtuigend aan, dat een aantal is nagetekend uit dit boek. Op deze (overigens slechte natekeningen) staan geen of geheel andere signeringen dan op de illustraties in dat werk.

Overzicht:

afgebeeld kasteel	signering bij Jakob Le Roy	signering op de schets in de verzameling W.
Cranendonk	linksonder: 'Henricus Causé fecit.'	Hugo'
Out-Herlaer	rechtsonder: 'J. van Croes delin'	ongesigneerd
Loon op Sandt	linksonder: 'Gasp: Bouttats stulp.'	'H.G. naer Rog.'
Mierlo	linksonder: 'Henri Causé facit'	'H.G. naar Rogmans'
't huis Waelre	rechtsonder: 'J. van Croes delin'	ongesigneerd
	rechtsonder: 'Gasp: Bouttats Sculp.'	
	'Harrewijn fecit'	

We stellen vast dat de signeringen op de schetsen van Wegenaar zijn verzonden.

We vroegen ons af waarom voor de uitvoering van de door ons besproken tekeningen van de kastelen van Zeelst en Oerle alsook 'Bijsterveld' en 'ten Berg' in Oirschot door de tekenaar de naam Meerhout gekozen is. Er is namelijk een kunstschilder J. Meerhout bekend. De kunstschilder Johan Meerhout leefde in de zeventiende eeuw en woonde vermoedelijk te Gorinchem. Hij schilderde voornamelijk landschappen en was werkzaam te Heusen, Dordrecht, Utrecht en Amsterdam. Meerhout schilderde in de stijl van Jan van Goyen en Aert van der Neer. Deze Meerhout overleed op 27 maart 1677¹⁹).

Vergelijking van de door ons besproken afbeeldingen met de originele werken van de hiervoor bedoelde J. Meerhout, toonde geen enkele stijlverwantschap. Ook zijn van Meerhout geen afbeeldingen van de besproken gebouwen bekend²⁰).

De huizen van Zeelst en Oerle en het huis 'ten Berg' bestonden niet meer in de tijd dat Wegenaar tekende; het huis 'Bijsterveld' nog wel, maar dit zal Wegenaar onbekend zijn geweest. Mogelijk heeft hij gedacht dat ook dit gebouw niet meer bestond. Het lijkt waarschijnlijk, dat hij om deze reden voor de signering van deze tekeningen heeft gegrepen naar de naam van een bekend zeventiende-eeuws schilder.

CONCLUSIE EN SLOT

Uit het bovenstaande moge blijken dat bepaalde afbeeldingen zeer waarschijnlijk geen enkele historische waarde hebben en derhalve volledig lijken te zijn ontsproten uit de fantasie van de tekenaar. Het is niet gebleken dat bijschrift en signering naar een reële situatie of een persoonsnaam verwijzen. Wij menen duidelijk aangetoond te hebben dat de drie besproken gebouwen, afgebeeld op tekeningen die zich in de verzameling Wegenaar bevinden, falsificaties zijn.

Wat Wegenaar ertoe heeft bewogen deze prenten te maken is niet duidelijk. Mogelijk was er in die tijd een commercieel motief wat zulk soort prenten betreft. Ook past het vervaardigen van historische tekeningen in de mode van die tijd, waarin diverse amateur-historici zich hebben beijverd in onder meer het aanleggen van een 'komplete' verzameling afbeeldingen van kastelen/adellijke huizen welke in een bepaalde regio bestonden of ooit bestaan zouden hebben. In het geval een bepaalde historische prent moeilijk te verkrijgen of van een bepaald gebouw helemaal geen prent bekend was, wist Wegenaar deze lacune aan te vullen.

Om de 'echtheid' van zijn gefantaseerde afbeelding voor derden aannemelijk te maken, is het mogelijk dat Wegenaar in een aantal gevallen twee identieke schetsen heeft gemaakt waarvan de ene -met signering- moest doorgaan voor echt, en de ander -zonder signering- mogelijk het te verhandelen exemplaar is geweest. Dat Wegenaar zijn schetsen niet (of waarschijnlijk nooit?) van zijn eigen naam heeft voorzien wijst er op dat hij er zich van bewust is geweest onechte voorstellingen voor echt uit te dragen. In dit licht bezien is de term 'falsificatie' op zijn plaats.

Wij menen te hebben vastgesteld dat het zogeheten 'Huis Boonberg' te Oerle nooit heeft bestaan. Het huis 'ten Berg' te Oirschot een heel andere bouwtrant heeft gehad dan de tekening uit de collectie Wegenaar suggereert. Dat geldt in nog sterkere mate voor het nog steeds bestaande huis Bijsterveld te Oirschot. De tekening van 't Slot te Zeelst' komt onmiskenbaar uit hetzelfde fantasiebrein en heeft dus geen enkele historische waarde²¹).

Mogelijk zou iemand de gehele collectie eens aan een grondig onderzoek kunnen onderwerpen. In dit verband zouden de volgende punten van onderzoek in aanmerking komen: 1. Inventarisatie van alle tekeningen die (mogelijk) van de hand van Wegenaar zijne). 2. Welke bronnen heeft Wegenaar gebruikt? 3. Onder welke signeringen heeft Wegenaar gewerkt. 4. Wat waren zijn motieven.

NOTEN

1. Rijksarchief Noord-Brabant (R.A.N.B.), Archief van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, inv. nr. 408: correspondentie 1975-1979, brief nr. 282 met bijlagen, d.d. 24-10-1975 (= antwoord op brief nr. 280).
2. Stadsarchief 's-Hertogenbosch, collectie uitgaande correspondentie 1955, brief d.d. 22-2-1955.
3. R.A.N.B., Archief van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, inv. nr. 383: correspondentie 1948-1979, kopie d.d. 25-2-1955 van de brief van J. Mosmans d.d. 1-6-1951.
4. Idem.
5. Zie noot 2. Zie over M.J.C. Wegenaar ook: Waller, E.G., (bewerkt door W.R. Juynboll), *Biografisch woordenboek van Noord-Nederlandsche graveurs* (Amsterdam 1938), 357. Scheen, P.A., *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950* (2 dln., 's-Gravenhage 1970), II, 569.
6. Jan Mosmans ('s-Hertogenbosch 1870-1966) was historicus. Hij heeft o.m. een studie aan Jeroen Bosch en diens werk gewijd. Alphons Mosmans ('s-Hertogenbosch 1872-1953), broer van Jan, was musicus en componist.
7. Hier wordt bedoeld Jhr. _____ van Sasse van Ysselst. _____
8. Mosselveld, J.H. van, Twee merkwaardige tekeningen en hun historische achtergrond, in: *Van heidorp tot industriestad*, Bijdragen tot de studie van het Brabants Heem, V, (Tilburg 1955), 115-119.
9. Broek, A.C., *De Stad en Meiry van 's Hertogenbosch ...* (enz.), (Schijndel 1978) 252-252(bis). Handschrift uit omstreeks 1825. Broek schrijft letterlijk over zijn tekening: "...algeteekend naar zeker afbeeldzel, dat van hetzelfde nog voorhanden is."
10. Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland (S.A.R.E.K.) Oirschot, foto-collectie Oirschot.
11. Oirschot, A. van, *Middeleeuwse kastelen van Noord-Brabant* (Meppel 1981), 130 en 133.
12. S.A.R.E.K., Oirschot, Oud-rechterlijk Archief Oirschot-Best, inv. nr. 304D, fol. 1-4vo. Zie hierover ook: Aarts, B., Ten Bergh-Oirschot, in: *Het Brabants Kasteel* 11 (1989), 15-27.
13. Gramaye, J.B., *Taxandria: in qua Antiquitates et decora Regionum...* (enz.), (Brussel 1610), 98-100. Voor vrije vertaling uit het Latijn zie: aangehaald werk in noot 17.

14. Schutjes, L.H.C., *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch* (5 dln., St. Michielsgestel 1870-1876), 5, 338.
15. Zie noot 8, p. 116.
16. Zie hierover ook: Ingen-Housz, C.M.E., Uit onze prentenverzameling, M.J.C. Wegenaar, in: *Brabantia* 5 (1956), 151-154.
17. Bijnen, J.F.C.M., Een omgracht woongebied van middeleeuwse adel te Oerle, in: *Het Kempenprojekt 2; Een regionaal-archeologisch onderzoek in uitvoering*, Slofstra, e.a. red., (Waalre 1985), 67-75.
18. Le Roy, J., *Groot Wereldlyk Tooneel des Hertogdoms van Brabant* ('s Graavenhaage 1730, ongewijzigde heruitgave: Amsterdam 1980).
19. Kramm, C., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van den vroegsten tot op onzen tijd* (Amsterdam 1859), 3, 1088.
Thieme-Becker, *Algemeines Lexicon der Bildenden Ktinstler* (Leipzig 1930), 24, 333.
20. Vriendelijke mededeling van mevrouw M.C. Kinkelder, verbonden aan het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te 's-Gravenhage.
21. Met dank aan Jack P.G. van Hoek, beeldend kunstenaar te Eindhoven, voor zijn deskundige hulp bij de analyse van de tekeningen van de verzameling Wegenaar, deel uitmakende van de Brabant Collectie van de KUI3 Tilburg.
22. Het prentenkabinet Paulus Swaen te Geldrop bezit een vijftal tekeningen die onmiskenbaar aan Wegenaar moeten worden toegeschreven.
Omstreeks 1985 is via antiquariaat 'Minerva' te 's-Gravenhalte een collectie tekeningen, die eveneens op rekening van Wegenaar kunnen worden gesteld, in z'n geheel in één koop geveild.
De heer Theo Aben te Son bezit een drietal tekeningen, voorstellende gevechtshandelingen te Eindhoven, die waarschijnlijk afkomstig zijn van Wegenaar. De bijschriften op die tekeningen luiden: *'Eindhoven door Partita ingenomen 23 april 1583'*, *'Eindhoven door Partita belegerd 1582'* en *'Eindhoven verwoest hij Anjou'*.

**** BOEKAANKONDIGING ****

OOG OP OIRSCHOT

Op 11 oktober aanstaande verschijnt het boek *Oog op Oirschot*. In dit boek worden veel aspecten van Oirschot en haar verleden beschreven, zoals:

de archeologie (Mr. G. Speetjens)

de middeleeuwse geschiedenis (Drs. J. Lijten)

de bouwhistorie van de Maria- en Petruskerk, maar ook die van het raadhuis (H. Strijbos)

de geschiedenis van de kerkorgels en -muziek in Oirschot (Dr. F. Jespers)

de ontwikkeling van de Oirschotse meubelindustrie (Fr. Voermans)

de Stratense school (Cl. van Esch-van Hout)

Oirschot en de Leuvense Universiteit (Drs. M. Verweij).

Ook de geschiedenis van diverse standsorganisaties, verenigingen en de musea is opgenomen. Volksgebruiken zijn beschreven en gedichten in het Oirschots dialect zijn afgedrukt.

Dit groot formaat boek (21 x 29,5 cm) bevat 400 pagina's en bijna 500 illustraties, waarvan een katern in fullcolor-druk. Dankzij sponsoring en subsidiëring kan de prijs van het boek laag gehouden worden. Wanneer u namelijk vóór 1 oktober aanstaande intekent, betaalt u slechts f 39,90 (exclusief verzendkosten) per exemplaar.

Intekening is alleen mogelijk door overmaking van het verschuldigde bedrag op een van de rekeningen van het Gerard Goossens Fonds, de uitgever van het boek. Het door u bestelde boek kan vanaf 21 oktober aanstaande afgehaald worden bij het Streekarchief te Oirschot, Torenstraat 1.

Wilt u uw bestelde boek, of boeken, toegezonden krijgen, dan dient u per boek f 10, — extra over te maken voor verpakkings- en verzendkosten. Wanneer het mogelijk is, kunt u uw boek door iemand in Oirschot af laten halen. Wilt u dit dan wel vermelden op uw betalingsopdracht.

Ná de intekendatum - 1 oktober 1991 - gaat de prijs van het boek f 55, — exclusief verzendkosten bedragen.

Rekeningen van de Stichting Gerard Goossens Fonds te Oirschot:

Rabobank Oirschot nummer 13.88.13.434 o.v.v. ex. Oog op Oirschot;

Postbank nummer 670.215 o.v.v. ex. Oog op Oirschot.

KEMPISCHE CURIOSA 16

EEN DEFTIGE DOODSKIST IN 1788

door J. Lijten

Over de uitvoering van een doodskist vindt men niet gemakkelijk gegevens in de archieven. Een schriftelijke opdracht zal zelden gegeven zijn en de 'schuldboeken' van de timmerlui zijn over het algemeen geen twee eeuwen bewaard.

Door bijzondere omstandigheden is er toch een vrij volledige beschrijving van een geleverde doodskist beschikbaar in het Oirschotse archief.

In juli 1788 stierf de vrouw van Willem Spanjard (de naam werd later Spanjers) en Willem bestelde voor haar een massief eiken doodskist bij meester timmerman Dorus van den Brand, vermoedelijk zonder een afspraak te maken over de prijs. De kist werd geleverd op 29 juli, maar toen de timmerman later met de rekening kwam, wilde Willem het bedrag van / 22, — niet betalen, vermoedelijk omdat hij die prijs te hoog vond. Na vele vergeefse pogingen diende 'Theodorus van den Brand, meester timmerman alhier, eijsscher en aanlegger', een vordering tot betaling in bij 'de Ed. Eerw. Heeren Scheepenen der \ rij- en heerlijkheid Oirschot op ende jegens Wilhelmus Spanjard, mede inwoonder alhier, gedaagde ... ter rolle welke op huijden den 5 november 1788 koor Uw Ed. Eerw. stond gehouden te worden.'

Als bewijs legde de eiser een authentiek uittreksel uit lijn schuldboek over, getekend door secretaris Jan Schouw, waarin de kist exact wordt beschreven en dat wij hier laten volgen.

" De Heer Wilhelmus Spanjard is debet aan mij, Theodorus van den Brand, vanwege het maaken van een doodskist, de planken van deselve kist dik 1 en $\frac{1}{2}$ duijm (3,5 cm), breed (dit moet zijn: diep) 14 duijm (33,5 cm) aan 't hoofd, 11 duijm (26,5 cm) aan de voet (deze maat was binnenwerks) deselve kist breed aan 't hoofd 27 duijm (65 cm), aan de voet 16 duijm (38,5 cm) breet buijte werks, lank 6 en $\frac{1}{2}$ voet (1.87 m) en den bodem van dezelfde dikte gelijk den deksel of de sijplanken en van binnen bekleed, en onder op den boodem van 't hoofd tot de voet met taruwe simmelen (tarwezemelen) opgevult tot een kussen en met een kusse onder 't hoofd, gelijk de mode is, en van schoon eijke planken gemaakt. Deselve kist is gemaakt en geleverd den 29 julij 1788 voor de som van f 22, — ."

Tarwezemelen werden destijds blijkbare gebruikt om eventueel lijkvocht op te nemen.

Als hoofdargument voor de betaling haalt de timmerman aan, dat de gedaagde 'had behooren te begrijpen, dat eene somme van twee en twintig guldens voor

eene loffelijk gemaakte eijke doodskiste met de aanschaffing van buitengewoone schoone materialen, die thans, buijten voorheen, zeer duur zijn ... een geringe prijs is'.

Als bijkomende argumenten haalt hij nog aan, 'dat eene zodanige bekleede eijke kist schielijk en ontijdig gemaakt moet worden en men dus daarinne niet op zijn pas kan werken, behalven dat het maaken van eijke doodskisten zeer schadelijk valt voor timmerlieden, welke daaraan geen geduurig werk vinden'.

Wat de prijs betreft, moeten we er rekening mee houden, dat de bedragen van die tijd, naar onze geldswaarde omgerekend, met ca. 100 vermenigvuldigd moet worden en dat de kist dus nu f 2200, — gekost zou hebben. Om een idee te krijgen, of dit een reële prijs zou zijn, riepen we de hulp in van meester timmerman Jan Priem als getuige-deskundige. Deze verklaarde, dat doodskisten nu praktisch nooit op deze wijze en van deze kwaliteit gemaakt worden, maar als dat zou gebeuren, zouden de kosten inderdaad rond de f 2200, — liggen.

Wij twijfelen er dus niet aan, dat de Oirschotse schepenbank ver is kunnen meegaan met de eis van de timmerman: ' ... ten eijnde bij vonnis diffinitief door Uw Ed. Eerw. in deeze te geeven zal worden verklaart en uijtgesproken voor Regt, dat de gedaagde schuldig, gehouden en verbonden is, omme aan den Eijsscher op te leggen, te voldoen en te betalen de opgemelde, gelibelleerde somme van twee en twintig guldens met de interesssen van dien a tempore morae (vanaf de tijd dat hij betaling geweigerd heeft) vel litis contestatae (of vanaf het begin van het proces), den gedaagde daartoe en daarinne mitsgaders de kosten condeemnerende aut alias salutariter (of op andere heilzame wijze),

Implorerende etc.
w.g. Theodorus van den Brandt

Bron: R.A.O., dossiers van civiele zaken code nr. 2.11.23.22.15.

**** MEDEDELING ****

STICHTING HISTORISCH ERFGOED VELDHOVEN

Van de Stichting Historisch Erfgoed Veldhoven is het supplement 1991 uitgebracht op het *Literatuuroverzicht van Veldhoven*.

In deze uitgave zijn 20 recente titels van boeken en artikelen betreffende de geschiedenis van Veldhoven opgenomen.

Alle hierin vermelde titels zijn in de afzonderlijke afdeling '*Veldhoven informatie*' van de Openbare Bibliotheek Veldhoven te raadplegen of kunnen er worden geleend.

Voor geïnteresseerden is het supplement gratis verkrijgbaar aan de balie van de bibliotheek, in de winkels van boekhandel Verhagen en bij het Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland, rayondepot Oirschot. Alle Veldhovense scholen hebben intussen een exemplaar van deze uitgave ontvangen.

Het 25 pagina's tellende 'Literatuuroverzicht van Veldhoven' is nog verkrijgbaar voor 5 gulden, bij de Openbare Bibliotheek Veldhoven, bij Boekhandel Verhagen b.v., Provincialeweg 64 en City Centrum, Pleintjes 64, Veldhoven en bij het Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland, rayondepot Oirschot.

Toezending is ook mogelijk na overmaking van, het verschuldigde bedrag, vermeerderd met f 2,50 verzendkosten, op postbank nr. 72 80 50 t.n.v. **Stichting Historisch Erfgoed Veldhoven**.

Bij gelegenheid van de ingebruikneming van het verbouwde kantoorpand van notaris mr. C.B.J.C.A. van Dongen is door de stichting een brochure samengesteld over de geschiedenis van het notariaat in Veldhoven, onder de titel '**...in minute opgemaakt, is verleden...**'.

Voor geïnteresseerden is dit boekwerkje gratis verkrijgbaar bij het kantoor van notaris van Dongen, Dorpstraat 162, Veldhoven.

IV. HAD DE GEMEENTE BEST EEN ROL BIJ DE AANLEG VAN DE GRINDWEG DIE VAN TILBURG VIA BEST AANSLUITING GEEFT OP EINDHOVEN?

door P. Rosier

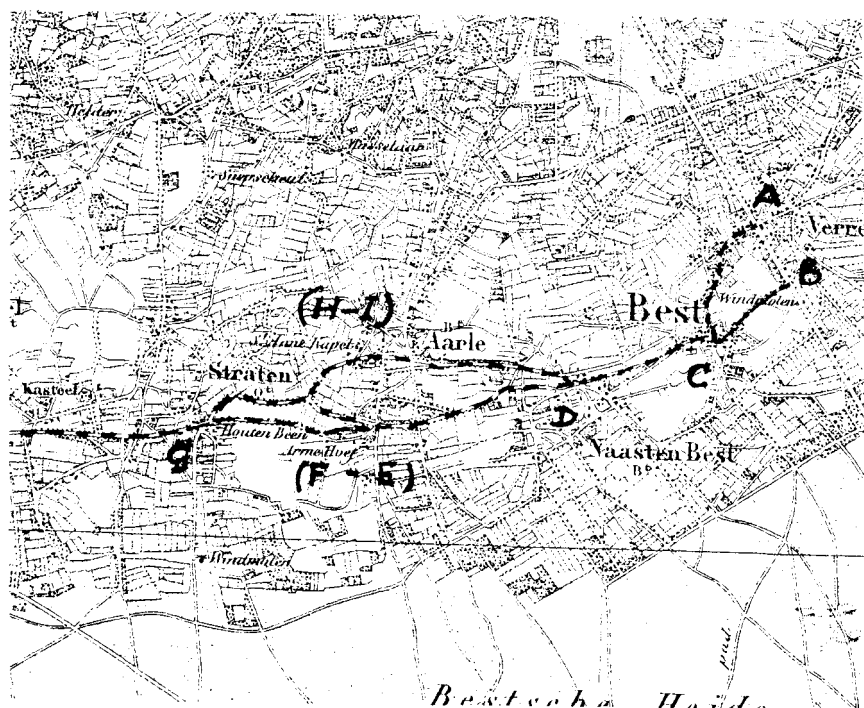
Werkgroep Bebouwing en Bewoning van de Heemkundekring Best

In Campinia van juli 1990¹) doet H. Mijland uitvoerig en gedocumenteerd verslag van diverse gebeurtenissen en raadsvergaderingen in verband met de voorgenomen aanleg van de provinciale weg, die dwars door Best zou gaan lopen. Dit schrijvende raak ik onmiddellijk een zeer gevoelige plek. Men krijgt - misschien wat zwart-wit gesteld - immers de indruk, dat het provinciaal bestuur een beslissing neemt over de hoofden van de plaatselijke bestuurders heen met betrekking tot een weg, die de gemeente Best doorsnijdt van west naar oost. Het voornemen betreft namelijk de aanleg c.q. verbetering ten behoeve van *andere* gemeenten, met name ten behoeve van het verkeer van Tilburg, Moergestel en Oirschot naar Acht en Eindhoven en omgekeerd. Later kwam daar ook nog het verkeer uit Sint-Oedenrode - Tilburg vice versa bij. En dit moest allemaal dwars door Best heen. Men krijgt de indruk: de verbetering zal er komen²) en Best moest maar meebetalen, terwijl het zeer de vraag was of Best er wel profijt van had. Wat deed en moest Best doen met het besluit?

Een poging doen om dit uit te zoeken, leek mij alleszins de moeite waard. Maar hier deed zich de situatie voor die beschreven is in het voorwoord op de brochure over het *Groot Historisch onderzoek in Oostelijk Brabant 1770-1914* (Meierijproject): "Onderzoek op lokaal niveau is in de regel zeer tijdrovend." Er moest ook hier nogal wat uitgezocht worden om inzicht in de gestelde vraag te krijgen. Hier volgt dan ook een verslag, dat afwijkt van datgene wat normaal van de Werkgroep 'Bebouwing en Bewoning' van de Heemkundekring Best gereed komt bij het onderzoek van Best-Dorp. Het betreft hier niet meer Best-Dorp, maar een vroegere lokatie midden in het landelijk gebied, waarvan de gegevens veel minder ontsloten zijn.

Met de situatie van 1830 - het jaar van de invoering van het kadaster - als uitgangspunt, is gepoogd na te gaan hoe de bebouwing langs het onbebouwde gedeelte van het tracé - het deel dat later Nieuwstraat gaat heten - zich ontwikkeld heeft en hoever deze bebouwing aan het begin van de Tweede Wereldoorlog gevorderd is. Dit omdat uit het verslag van Mijland gebleken is, dat uiteindelijk de weg over tracé C - B zou lopen (zie figuur 1), met andere woorden dat men de bestaande Molenweg of Molenpad ging gebruiken voor deze weg. Dit molenpad begon bij de oude pastorie (later café de Vier Linden) en kwam uit bij het kruispunt met de 'steenweg naar Luik'. De twee hoekpercelen aan de zijde van

Best-Dorp waren bebouwd maar om kadastertechnische criteria zijn ze niet bij Best-Dorp gerekend, maar resp. bij Hooge Akker en Verrenbest. Planologisch gezien was het evengoed een bebouwing langs de weg te noemen, die van Best-Dorp naar het andere kruispunt, dus naar de Barrière liep. Dus het vervolg van de tot dan toe gebruikte weg over C - A.

Figuur 1 - Topografische kaart 51. Eindhoven (verkend 1840). Letter A is het punt van de Bestse barrière. De molen waarover gesproken wordt ligt vlak bij punt B.

Uit de kadastrale gegevens blijkt (met alle verwarring van abusieve boekingen) dat kort na 1830 de 'koornwindmolen' uit de Vleut overgebracht is naar het perceel akkerland in de Hooge Akker, liggend ergens halverwege aan wat later Molenweg genoemd werd. Het molenaarshuis was het eerste en voorlopig het enige langs dit pad.

Om de verdere kadastrale geschiedenis van de bebouwing te kunnen volgen, deden zich enkele problemen voor. De primaire kadastrale kaart genaamd E bleek van 1830 tot 1903 - 75 jaar - op hetzelfde kaartblad aangevuld en hertekend te

zijn met als gevolg: de tussenliggende gegevens zijn uitgeradeerd, dus visueel kwijt. Voor de primaire kaart van Naastenbest (E2) gold zelfs dat deze tot 1936 dienst had gedaan, dus meer dan honderd jaar! Bij de schriftelijke gegevens deed zich de moeilijkheid voor dat voorheen wegen, waterlopen en dergelijke ongenummerd en niet in grootte aangegeven waren. Het controlemiddel, van zoveel are en centiare zijn voor de weg aangekocht en overgeschreven, ontbrak hier dus. Nu deed zich de omstandigheid voor dat primair de percelen van de Hooge Akker die uitkwamen op de Molenweg opvolgend genummerd waren: E 858 t/m 870 (E871). In tegenstelling tot wat (door mij) normaal gedaan wordt (uit de bewaarde leggers volgt normaal de mutatie en dus het volgende nummer), moest ik nu om geen gemuteerd perceel over te slaan, pogen uit te vinden welke nummers deze percelen in het jaar van aankoop ten behoeve van de weg gekregen hadden. Daarbij ben ik van de veronderstelling uitgegaan dat in één boekjaar al deze percelen opvolgend genummerd zouden zijn. Hiertoe heb ik de Supplettoire aanwijzende tafel der grondeigenaren moeten nalopen, regel voor regel en vond daar inderdaad, dat in het dienstjaar 1857 de betreffende percelen onder de volgnummers E 1448 t/m E 1462 waren ingeschreven.

Vanaf 1857 waren toen via normale legger aantekeningen de diverse eigenaren, opsplitsingen, bebouwingen, eventuele afbraak en samenvoegingen te volgen. Men moet dus aannemen dat rond 1857 de perceelsgedeelten ten behoeve van de weg zijn afgenomen. Niet na te gaan is of zij in eigendom zijn overgegaan op de provincie of de gemeente Best. Alleen is te constateren dat eerst in 1910 onder aanduiding E 2533 en E 2534 de ondergrond van de Nieuwstraat (zoals het Molenpad toen heette en nog heet) in de legger van de gemeente Best is opgenomen. Van een dergelijke mutatie hij de percelen in Verrenbest, dus aan de noordzijde aan de weg, is niets te vinden, dus moet geconstateerd worden dat de provinciale weg op de Molenweg en op een strook grond zuidelijk daarnaast is aangelegd. Het oorspronkelijke idee (mijnerzijds) dat de provincie de percelen aangekocht zou hebben, was niet duidelijk maar bleek ook niet houdbaar. Zeker niet toen geconstateerd werd dat de gronden 'kosteloos en onvoorwaardelijk' moeten worden overgedragen aan de provincie', blijktens een brief van 12 september 1856 van de afdeling Financiën van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant³t. Vandaar dat er ook geen provinciale legger te vinden was hij het kadaster.

Zoals reeds geconstateerd waren aan het begin van het weggedeelte C - B, hij de pastorie, de percelen bebouwd. De oorspronkelijke bebouwing is echter weggeradeerd en ook tussentijdse wijzigingen zijn niet op kaart na te gaan. Wel is uit de boeken na te gaan dat behalve hij de molen, ook op het gemuteerde perceel E 2440 in 1871 is gebouwd, namelijk een huis, een stal, en later nog een werkplaats voor klompenmaker Hendrik Adriaanszoon van Rooij én in 1889 op E 2457 een huis en stal voor Johannes van Rooij en consorten, landbouwers te Best. De resterende 30 woningen zijn allen na 1900 gebouwd en het merendeel daarvan zijn uit de jaren dertig.

Ten aanzien van de percelen aan de noordzijde van de Molenweg valt het volgende op te merken. Ook hier weer een bebouwd hoekperceel (groep van 3 percelen: E 238 t/m E 240) met huis en erf op naam van winkelier Joseph van Esch, plaatselijk ontvanger van Best, die in 1882 twee huizen sticht, die de nummers E 2052 en E 2053 krijgen. De naastliggende percelen, oorspronkelijk op naam van de kinderen Geert van den Boom, zijn overgegaan op Peter van den Boom, smid, die mogelijk hier werkte. In 1899 vindt verkoop plaats en gaat perceel en opstand over op Peter Johannes van de Meulengraaf, wagenmaker te Best, die in dat jaar het woonhuis E 237 met werkplaats en tuin sticht. In 1903 gaat het door verkoop over aan Antonius van Lamoen, smid en herbergier te Best, en daarna worden op gedeelten van het perceel diverse huizen gebouwd en onder meer het postkantoor gevestigd. De bouwpercelen E 236 en E 235 blijven als bouwland in gebruik tot 1884. Oorspronkelijk waren zij van Hendrik van Gurkum. Het perceel E 236 wordt in 1907 overgedragen aan Petrus van de Laar en in 1908 bebouwd met twee huizen: E 2597 huis en erf en E 2598 huis, stal en werkplaats. Perceel E 235 wordt in 1923, dan op naam van de weduwe van G. Essens, eerder weduwe van Hendrik van Gurkum, bebouwd: E 1988 huis, stal en schuur.

Voor de laatste twee percelen, E 193 en E 194, komen we met 53 andere percelen terecht op LA 341 ten name van Wilhelmus van Nuenen, in leven eerste burgemeester van Best. Sinds 1841 heeft van deze legger een doorlopend aantal verdelingen en overschrijvingen plaats, de reden hiervan is mij nog niet duidelijk. Perceel E 194 gaat door verkoop over op LA 749 ten name van Johanna Maria Essens, weduwe van H. van Gurkum. In 1916 wordt hierop een woonhuis gebouwd. Uit bijgaand overzicht blijkt dat hier, aan de noordkant dus, de bebouwing mogelijk nog later plaats vindt dan aan de zuidkant en doorgaat tot na de oorlog.

Wat zien we dus voor een opmerkelijk feit. De inwoners van Best zien de aanleg van de Nieuwstraat niet als het vrijkomen van een aantal bouwplaatsen, noch hebben zij er behoefte aan om hier te bouwen. Opvallend is wel dat diverse percelen grond verkocht worden aan personen van buiten de gemeente en er vestigen zich ook mensen met een beroep dat in Best niet of nauwelijks voorkomt, bijv. leraar of handelsvertegenwoordiger.

Zijn hieruit conclusies te trekken? Naar mijn idee wel. Hiervoor is al de stelling geopperd dat de aanleg niet of nauwelijks ten behoeve van de inwoners van Best van nut zou zijn. In feite was Best toentertijd een soort Langstraat-dorp. Het verkeer dat uit het westen, van Oirschot of van verderop kwam, ging over wat nu Oirschotse weg, Hoofdstraat en Oranjestraat genoemd wordt. Dus tussen de vrij aaneengesloten bebouwing van Dorp en Verrenbest door naar de (dubbele) Barrier. Bij de aarzeling van de gemeenteraad voor de keuze van het tracé kan dit uiteraard meegespeeld hebben. Het 'vreemde' verkeer en ook het plaatselijk verkeer komt daar langs, dus als er toch iets verbeterd moet worden dan liefst

de gebruikelijke route. Verder kan ook zeer goed hebben meegewogen, dat bij betere verkeersmogelijkheden er meer en 'sneller' verkeer langs zou komen, dat zich verder niets gelegen liet liggen aan café's en winkels in Best. Dit doorgaand verkeer leverde Best dus niets op, maar zou wel als hinderlijk worden ervaren. Daarbij zal hebben meegespeeld dat de bijdrage van de gemeente onder andere bestond, tenminste bij de keuze voor tracé C - B, uit het *om niet* ter beschikking stellen van de grond aan de provincie. En als dan blijkt dat de gemeente geen enkele woon- of bouwbehoefte oplost door te kiezen voor het door de provincie verlangde traject - de bebouwing komt immers pas tientallen jaren later - dan is de tegenzin tegen tracé C - B nog begrijpelijker.

Zoals eerder gezegd krijgt men de indruk, dat de provincie zonder vooroverleg de procedure gestart is en voorschreef dat de gemeente Best moest meewerken. Andere gemeenten hadden aan de provincie kennelijk verzoeken gericht tot aanleg van de weg, maar Best had daarbij geen belang. De gemeente stond dus niet te trappelen om ook nog eens een zware financiële bijdrage te leveren, iets wat zeker bij deze jonge gemeente zwaar zal hebben gewogen. Het is dan ook begrijpelijk dat, indien er toch betaald moest worden, men er in Best ook profijt van wilde hebben, dus verharding van tracé B - A.

Dat bij de aanleg van de *dwarsweg* door Best de gemeenteraad *dwars* gelegen heeft is niet mijn indruk. Dat de bestuurderen, zoals betaamd, weloverwogen een keuze hebben proberen te maken is voor mij veel aannemelijker. Als men dan in afwijking daarvan een ander tracé uitvoert zal er terecht wrevel ontstaan. Maar er is ook nog een ander punt. Als men perse gewild had dat de weg *niet* door Best-Dorp zou lopen, was er ook nog een ander voorstel mogelijk. Er was namelijk al sinds 1830 - de primaire overzichtskaart van het kadaster geeft dit aan - ook nog een andere route mogelijk, namelijk de 'Lijkweg van Oirschot naar St. Oedenrode', die het gehucht Aarle via wat nu de Nieuwe Dijk heet met het gehucht de Vleut verbond en een doorgaande route naar Sint-Oedenrode vormde. Als er in de huidige situatie weer eens, zoals nog al eens te doen gebruikelijk is, een het hele dorp doorgaande file van de overweg tot het kruispunt staat, dan zou men gewenst hebben dat de raad wel dwars had gelegen. Dan had men toen al de noordelijke omweg om Best kunnen maken, een oplossing die nu al zeer lang op zich laat wachten en nu toch eindelijk in het verschiep ligt, zij het volgens een iets ander tracé.

NOTEN

1. Campinia 20. jrg. (juli 1990) blz. 148-152.
2. Voor de duidelijkheid: het door de provincie gewenste tracé lag er al in onverharde vorm en heette Molenweg of Molenpad.
3. Archief van de gemeente Best, inventarisnummer 1276.

BIJLAGE

De hieronder vermelde gegevens zijn te vinden in de kadastrale registers, die zich bevinden in het archief van de gemeente Best, inv.nrs. 980-1010. Dit archief is te raadplegen in het streekarchief te Oirschot.

BETEKENIS VERWIJZINGEN EN AFKORTINGEN

- primair** - de eerste tenaamstelling
 - het eerste leggerartikel
 - het eerste perceelsnummer
 zoals die opgenomen zijn in de eerste kadasterboeken uit 1830.
- t.n.v. ten name van;
 Een bepaald leggerartikel staat ten name van een bepaald persoon.
- dj. dienstjaar;
 Dit is het jaar waarin een kadastrale-inschrijving in de boeken is opgetekend. Dit hoeft niet het jaar te zijn waarin bijv. een woonhuis is gebouwd.
- t.b.v. ten behoeve van
- huis Ieder tot bewoning geschikt gebouw.
 Er is geen onderscheid gemaakt tussen een woonhuis, boerderij, villa of dergelijke. Wel apart vernoemd is bijv. een winkelwoonhuis.
- bijbouw in het algemeen een schuur;
 kan ook een stal voor vee of een werkplaats voor de uitvoering van ambachten of fabricage zijn.
- cons. consorten, dit is medeëigenaren;
 Dit kunnen zijn: kinderen of broers en zusters bij onverdeelde boedels.
- 20** Met dit nummer is het (bebouwde) perceel aangegeven, zoals dat voorkomt op figuur 2: een reproductie van de kadastrale kaart uit 1936.
- z.b. zonder beroep
- ad met betrekking tot
- LA leggerartikel;
 De eigendommen van een eigenaar worden in de kadastrale boeken, kadastrale leggers genoemd, vermeld met de aanduiding LA gevolgd door een nummer.
- E 1450 E is de kadastrale sectie-aanduiding, iedere gemeente wordt namelijk in secties verdeeld, die aangeduid worden met een letter. 1450 is het perceelsnummer. Een sectie is verdeeld in percelen. Om deze te kunnen registreren zijn de percelen voorzien van een sectie-letter en een perceelsnummer.

MUTATIES PERCELEN LANGS MOLENPAD - MOLENWEG**NOORDZIJDE**

- primair** E 238 tuin mutatie 1882:
 E 239 weiland E 2052 huis en erf
 E 240 huis en erf E 2053 huis, schuur en tuin
- LA 93 Joseph van Esch,
 winkelier in Best mutatie 1920:
 verkoop E 2052-2053 aan A.C. de Wert (LA 3011)
- primair** E 237 bouwland
 LA 42 kinderen Geert van den Boom,
 Best mutatie 1899:
 stichting huis, werkplaats, tuin en bouwland op
 E 237 door Petrus Johannes van de Meulengraaf,
 wagenmaker te Best (LA 2597)
- mutatie 1903:
 verkoop aan Antonius van Lamoen, smid te
 Best (LA 2653)
- primair** E 236 bouwland
 E 235 bouwland
 LA 114 weduwe Hendrik van Gorkum,
 Best
- ad E 235**
- mutatie 1923:
 tesamen met een gedeelte van E 234 aan de
 Vakschool voor Klompenmakers te Best
 (LA 3357) wordt E 2836 bouwland
- mutatie 1927:
 verkoop E 2836 bouwland aan Wilhelmus Beek-
 mans en cons. (LA 3573), klompenmaker te Best
- dj. 1928:
 perceelsgewijze verkoop E 2836 naar
- E 2916 stichting huis en bouwland door Ma-
 rinus Vogels, postbode te Best (LA 3555/1)
 - E 2917 stichting huis en bouwland door Jo-
 hannes Franciscus Kuppens, handelsvertegen-
 woordiger te Den Bosch, later te Best
 (LA 3548/1)
 - E 2918 t.n.v. Willem Bochmans, landbouwer
 en klompenmaker te Best (LA 296^{8/5}), sticht
 hierop in 1931 twee huizen

- d. E 2919 t.n.v. Paulus Neggers, klompenmaker te Best (LA 3569/1)
 mutatie 1934: (mutatie 1943:
 E 3012 bouwland scheidings)
- e. E 2920 stichting huis door Cornelis Adrianus van Vroonhoven, leraar aan de Vakschool voor Klompenmakers te Best (LA 2994/2) (dj. 1928)
 mutatie 1935:
 stichting twee huizen, bakkerij en bouwland

ad E 236:

mutatie dj. 1841 (LA 749):
 LA 749/19 wordt LA 1380/8,
 LA 1380/8 wordt LA 1939/13,
 LA 1939/13 wordt LA 2589/33

dj. 1907:

Petrus van de Laar en cons., landbouwer en klompenmaker te Best (LA 2589)
 E 236 wordt E 2597 en E 2598, twee huizen, werkplaats en bouwland

primair E 194 bouwland

LA 341 Wilhelmus van Nuenen, burgemeester van Best

mutatie 1843:
 E 194 bouwland t.n.v. Johanna Maria Essens, weduwe van H. van Gorkum (LA 749/2)

mutaties door diverse verkopen:

dj. 1890

E 194 bouwland t.n.v. Lambertus van den Berk, voerman te Best (LA 2232)

dj. 1916

stichting op E 194 van huis en bouwland

dj. 1917

verkoop naar LA 3018/1 en LA 2272/21:

- a. E 2704 huis en tuin t.n.v. Johannes van Mierlo, voerman te Best (LA 3018)
- b. E 2705 t.n.v. Lambert Hubert van den Berk, landbouwer te Best (LA 2272)
 hierop in 1921 stichting van twee huizen en bouwland

Conclusie kan zijn:

Het hoekperceel E 240 had evengoed gerekend kunnen worden tot de bebouwing van de weg naar St. Oedenrode, later de Oranjestraat genoemd. Het was mogelijk een bedrijfspand van Joseph van Esch, winkelier.

Ook het in 1899 door Petrus Johannes van de Meulengraaf gebouwde woonhuis op E 237 is een bedrijfspand: huis met werkplaats voor de wagenmaker en later voor een smid. Op E 236 zijn als eerste twee huizen met een werkplaats gebouwd voor klompenmakers. Op het oorspronkelijke E 235 zijn in 1928 diverse huizen gebouwd, onder andere

-- E 2916 huis t.b.v. Marinus Vogels, postbode.

— E 2917 huis t.b.v. Johannes Franciscus Kuppens, handelsvertegenwoordiger uit Den Bosch, die in Best komt wonen.

E 2920 huis t.b.v. Cornelis Adrianus van Vroonhoven, leraar aan de Vakschool voor Klompenmakers te Best.

Men ziet eerst wat schaarse bouw van woningen voor onder andere mensen van buiten Best en met voor Best vreemde beroepen. Het vol bouwen vangt eerst in de jaren '30 aan en zal voor sommige percelen pas na de oorlog geschieden.

ZUIDZIJDE

primair E 855 oude pastorie, behoort tot Best-Dorp

E 856 voetpad

primair E 857 bouwterrein

LA 303 kinderen van Johannes de Louw,

Oirschot

mutatie 1838:

E 1262 i.v.m. de verkoop van een grondstrook aan de kerk t.b.v. het terrein van de pastorie

primair E 858 bouwterrein

E 859 huis, schuur en erf

E 860 weiland

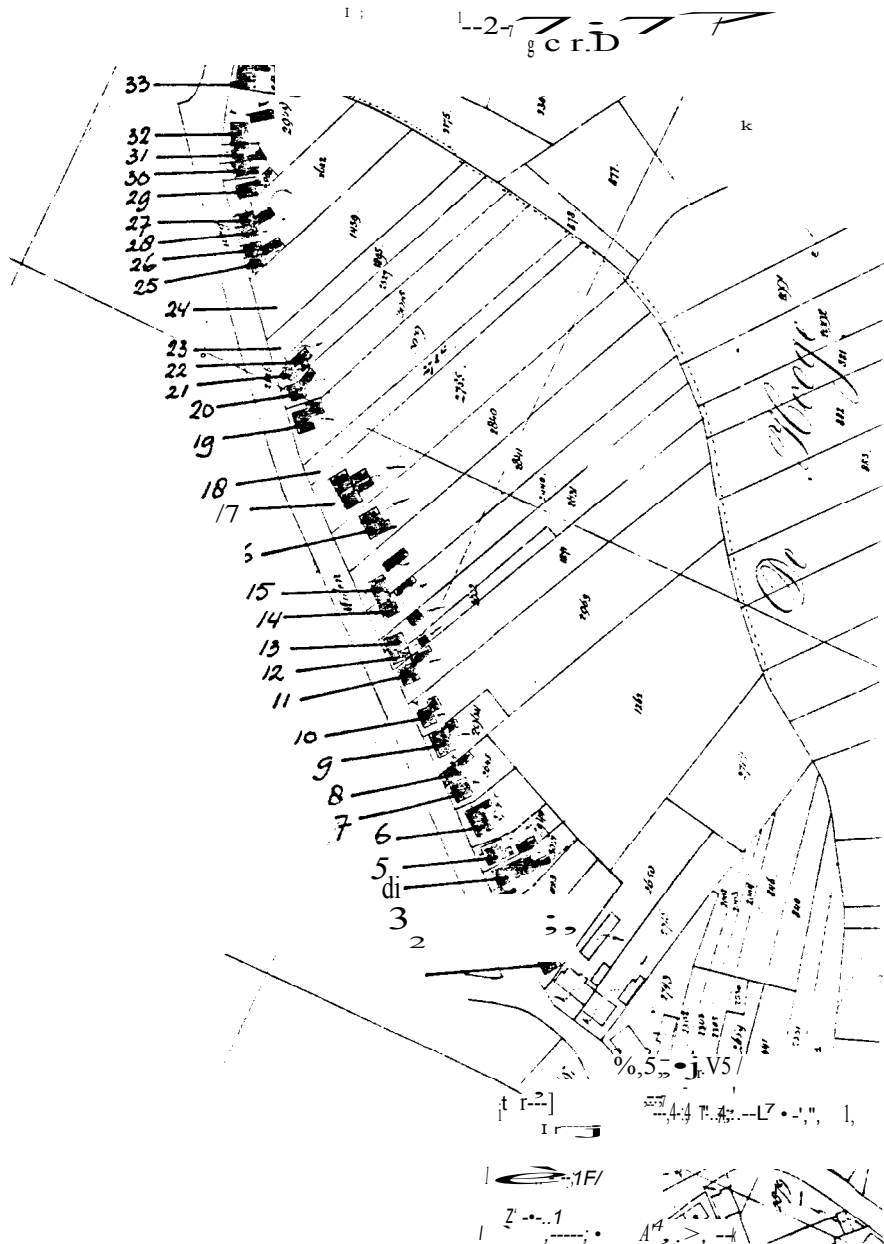
LA 302 Jan Baptist de Louw, landbouwer te

Best

mutatie 1844:

splitsing van E 858 t/m 860 en E 1262:

- a. E 1300 tuin, E 1303 huis en E 1304 weiland van Arnoldus de Louw, leerlooier te Best (LA 828)
- b. E 1301 tuin, E 1303 huis en schuur, E 1305 weiland en E 1306 weiland van Maria de Louw, Best (LA 897)

Figuur 2 - Gedeelte kadastrale kaart gemeente Best, sectie E 2 (de nummers verwijzen naar de nummers van de huizen).

mutatie 1852:

samenvoeging van de leggenummers op LA 1111 t.n.v. Jan Baptist de Louw, schoenmaker te Best, en Anna Catharina de Louw, blijft E 1300 t/m 1306

mutatie 1857:

verkoop deel t.b.v. aanleg weg; wordt E 1448 huis, E 1449 bouwland, E 1450 weiland

mutatie 1862:

splitsing van E 1450 weiland in:

- a. E 1503 huis en erf en E 1504 weiland t.n.v. Jan Baptist de Louw, looier en schoenmaker (LA 1435)
mutatie 1888:
wegens successie gaan E 1503-1504 over naar LA 1486/8-9
- b. E 1501 tuin, E 1502 huis en erf, E 1505 weiland en E 1506 tuin t.n.v. Maria Catharina de Louw, vrouw van Peter Cras, kleermaker te Best (LA 1436)
mutatie 1864 van E 1502 afgescheiden:
wordt E 1979 huis, stal en erf

mutatie dj. 1890:

E 1503 huis en erf, E 1504 bouwland en tuin, E 1505 bouwland, E 1506 tuin en weg en E 1979 huis, stal en erf gaan wegens successie over naar Petrus Cras, kleermaker te Best (LA 2013)

mutatie 1908:

verkoop van E 1504 naar LA 2794/1 en LA 2013/7 en van E 1505 naar LA 2794/1 en LA 2013/7

LA 2794 t.n.v. Antonius Josephus Theunissen, brievenaar te Best:

E 2584 huis, schuur en bouwland

dj. 1911 bijbouw en splitsing:

- 7 E 2645 huis, kantoor en tuin
- E 2644 huis en erf

dj. 1924 herbouw E 2644:

- 8 E 2644 huis en erf

LA 2013/7 (zie mutatie 1908 hierboven) t.n.v. familie Cras te Best
Dit leggenummer 2013 wordt in 1909 herschreven: E 1503 huis en erf, E 1506 tuin en weg, E 1979 huis, stal en erf, E 2585 bouwland

In 1911 vindt een scheiding en verkoop plaats van dit leggenummer naar:
LA 2794/4; LA 2889/1 en 2 (zie a. hieronder); LA 2890/1 (zie b. hieronder) en restant LA 2013/8 (zie c. hieronder)

LA 2013 wordt vervolgens gesplitst in:

a. mutatie 1911

uit LA 2013/7,3 en 5 naar LA 2889 t.n.v. Albertus Cras, klerk Staatsspoorwegen en Adrianus Cras, kleermaker, beide te Best
E 2647 huis en tuin
E 2649 tuin

b. mutatie 1911

uit LA 2013/5 en 6 naar LA 2890 t.n.v. Alphonsus Cras, kleermaker te Best
E 2648 huis en tuin

na splitsing in 1935 naar LA 3843/1 t.n.v. Albertus Cras en cons., zonder beroep te Best
E 3023 huis en tuin

2

verkoop 1935:
E 3023 aan Albertus Cras, klerk van de Staatsspoorwegen te Best (LA 2952/5)

dj. 1939 splitsing naar LA 2952/8 en LA 3849/4 waarbij E 3023 huis en tuin onder LA 2952/8 blijft

na splitsing in 1935 blijft op LA 2890 t.n.v. Alphonsus Cras, kleermaker, en cons. te Best
E 3024 huis en tuin

1

c. mutatie 1911

E 2646 bouwland, op restant LA 2013/8

dj. 1921 splitsing in
E 2745 bouwterrein (zie verder ca.)
E 2746 bouwland (zie verder cb.)

ca. mutatie 1921:

E 2745 bouwterrein, van LA 2013 naar LA 3244/1 t.n.v. de Staat der Nederlanden, Posterijen en Telegrafie

mutatie dj. 1927:

E 2745 i.v.m. overdracht van het beheer naar de Staat, Domeinen en Financiën (LA 3554/1); erfpachter wordt Hermanus Cornelis Cornelissen, kantoorhouder der Posterijen

dj. 1927 stichting:

6 E 2745 huis en bouwland
(in het dj. 1937 is nog een splitsing van het perceel doorgevoerd)

cb. mutatie dj. 1928:

E 2746 bouwland van LA 2013/10 naar LA 3581/4 en LA 3611/1;
LA 3581/4 t.n.v. Adrianus van der Vleuten, oud hoofd der school, en cons. te Best: gedeelte E 2746 wordt E 2940. Hierop in dj. 1929 de stichting van

5 E 2940 huis, schuur en tuin

LA 3611/1: hierop restant E 2746 splitsing van dit perceel in dj. 1935 in:

3 E 3022 tuin

4 E 3021 huis en tuin

primair E 861 bouwland

LA 424 Willem Hendrik Scheepens, landbouwer te Best

mutatie 1857:

E 861 wordt door verkoop gedeelte t.b.v. de weg E 1451

mutatie dj. 1883:

E 1451 t.n.v. Arnoldus van 't Ekerschot, landbouwer en winkelier te Best (LA 2048)

mutatie dj. 1884:

splitsing naar LA 1897/10 en LA 1932/3

LA 1897 t.n.v. Adrianus Suetens, landbouwer te Best

E 2187 bouwland

dj. 1893 verkoop aan Martinus de Koning,
landbouwer te Best (LA 198²/26)

dj. 1897:
stichting van
E 2414 huis en tuin en E 2415 bouwland t.n.v.
de weduwe Antonia de Koning-Smulders

dj. 1910 verkoop
aan Albertus van der Heijden, koopman te Best
(LA 2854/1-2)

dj. 1915 verkoop
aan Alphons van Alderen, koopman te Best
(LA 2981/1: E 2414; LA 2981/2: E 2415)
ad E 2414: bijbouw in dj. 1915, omschrijving in
registers ongewijzigd
ad E 2415: stichting in dj. 1916 van huis, wordt
E 2698 huis en bouwland

dj. 1922 verkoop E 2698
aan Leonardus Stephanus Rooijackers, bouw-
kundige en winkelier te Best, en cons. (LA 333⁷/1)
E 2698 huis, schuur en bouwland

dj. 1931 vereniging en splitsing
van LA 3337/6 en LA 3647/1, wordt o.a.

10 E 2963 huis en boomgaard

LA 1932 (zie hierboven mutatie dj. 1884)
t.n.v. Arnoldus (van) Ekerschot, landbouwer te
Best
E 2188 bouwland

dj. 1916 afscheiding naar LA 3005 t.n.v. Johan-
nes Martinus van Heijst, timmerman te Lidenhout

dj. 1916 verkoop
aan Jan Hendrik Hoppenbrouwers, metselaar te
Best (LA 3028/1)

dj. 1918 verkoop
aan Johannes Camps, handelsreiziger te Eerde
(gemeente Veghel) (LA 3089)

verkoop 1920
aan Alphons van Elderen, koopman te Best
(LA 2981/7)

verkoop 1922:
aan Leonardus Stephanus Rooijackers, bouw-
kundige en winkelier te Best. geh. met Maria van
Elderen, en Jacobus Josephus van Haaren, en
Johannes van Elderen te Aalst (LA 3337/3)
E 2188 bouwland

dj. 1930 stichting op
E 2188 huis en bouwland (LA 3337/6)

dj. 1931 verkoop, vereniging en splitsing van
LA 3337/6 en LA 3647/1, wordt
9 E 2964 huis en erf
t.n.v. Gerardus Martinus van den Eijnde, koop-
man te Best (LA 3647/1)

primaire E 862 bouwland

LA 101 Johannes Martinus Essens, onmondige te
Best

mutatie 1857:
E 862 wordt door gedeeltelijke verkoop t.b.v.
de weg E 1452

dj. 1872 verkoop
E 1452 naar LA 1722/8 en LA 1725/11

LA 1722/8 t.n.v. Wilhelmus van der Looi,
landbouwer te Best

dj. 1882 verkoop
aan Petrus Cras en cons (LA 2013/1)
E 1871 bouwland

dj. 1908 verkoop
aan Gerardus van der Heijden, handelsreiziger
te Best (LA 2799/1)

dj. 1909 stichting
11 E 1871 huis, schuur en bouwland

LA 1725/11 (zie hierboven verkoop dj. 1872)
t.n.v. Wilhelmus Merks en cons., landbouwer te
Best

verkoop 1875
aan Jan Suetens, landbouwer te Best (LA 1810/1)
E 1872 bouwland

dj. 1908 afgescheiden
aan Adrianus Suetens, landbouwer te Best
(LA 1897/1)

verkoop 1908
aan Adam Joseph Hubertus Kurth, koopman te
Best (LA 2789/1)
E 1872 huis, stal, bergplaats en bouwland

dj. 1917 verkoop
van het erf van E 1872 aan Antonius Sol,
molenaar, Maria Elisabeth Sol en Regina Sol,
winkeliers (LA 1458/29)
E 1872 erf

dj. 1919 stichting
E 2735 huis en erf (LA 1458/30), en
E 2736 huis, schuur en tuin (LA 1458/31)

dj. 1921 scheiding uit boedel van E 2735 en E 2736
naar Antonius Sol, zonder beroep te Best
(LA 3252/1-2)

dj. 1923 verkoop en vereniging naar LA 3339/1,
LA 3339/2 en LA 3252/3:
13 E 2831 huis, schuur en tuin t.n.v. Antonius Sol
(LA 3252/3)

E 2735 huis en erf t.n.v. Martinus van Eijndhoven,
hoofd der school (Netersel) Best (LA 3339)

dj. 1923 vereniging van LA 3339 met LA 3252/2 tot
12 E 2832 huis, schuur en tuin

primair E 863

LA 91a Geert van Erkel, tapper aan Hendrika, Helena en Laurens van Erkel
te Best
verdeling 1845:
(LA 889/19)

dj. 1845 verkoop
aan Laurens van Erkel, landbouwer en winkelier
te Best (LA 1018/9)

mutatie 1857:
E 863 gedeeltelijke verkoop t.b.v. de weg, blijft
E 1453

dj. 1893 wegens successie
aan Antoinetta van der Velden, vrouw van Lau-
rens van Arkel, bakker te Best (LA 1042/34)
E 1453 bouwland

dj. 1896 verkoop
aan Hendrikus Adriaanszoon van Rooij en cons.
en Petrus Adr^r van Rooij, klompenmakers te
Best (LA 2471/1)

dj. 1897 scheiding
naar LA 2094/23 en LA 2501/1

LA 2094/23 t.n.v. Hendrik Adr^{zn} van Rooij,
klompenmaker te Best
E 2427 bouwland

dj. 1897 stichting
E 2440 huis, tuin en bouwland
t.n.v. Hendrik van Rooij en cons., klompenma-
ker te Best (LA 2094/24)

dj. 1898 verkoop
14 E 2440 huis en tuin (naar LA 2094/24, 26)
wordt in dj. 1921 verkocht naar LA 3224/1

LA 2501/1 t.n.v. Petrus van Rooij, klompen-
maker te Best
E 2428 bouwland

dj. 1897 stichting
E 2441 huis, tuin en bouwland (LA 2501/2)
in het zelfde jaar wordt bijgebouwd een werk-
plaats (wordt LA 2501/3)

dj. 1923 vereniging, resulteert in
15 E 2841 huis, tuin, werkplaats en bouwland
(LA 2501/9) wordt in dj. 1929 verkocht aan
LA 3665/1

primair E 864 bouwland

LA 405 weduwe Lindert van de Sande

dj. 1843 overgegaan aan
Leonardus van der Sande, landbouwer te Best
(LA 806)

mutatie 1857:
E 864 wordt gedeeltelijk verkocht t.b.v. de weg
en wordt E 1454 bouwland

dj. 1905 overgegaan aan
Petrus Adr^{zn} van Rooij, klompenmaker te Best
(LA 2501/7)
E 1454 bouwland

dj. 1923 stichting
E 1454 huis en bouwland (LA 2501/8)

dj. 1923 verkoop naar LA 335⁶/₁ en LA 2501/9

LA 2501/9 komt van LA 250¹/₃ en 8
(zie onder **15**)

LA 3356/1 t.n.v. Jan Nicolaas Visschers, leraar
Rijks **HBS** te Den Bosch
komt van gedeelte LA 2501/8

16 E 2840 huis en bouwland

dj. 1927 bijbouw
E 2840 huis, schuur en bouwland
wordt in dj. 1931 verkocht naar LA 3709/1

primair E 865 bouwland

LA 161 Petrus Dirk van der Hurk, landbouwer te
Best

dj. 1832 verkoop
aan weduwe Hendrik van Gurkum te Best
(LA 114/28)

mutatie 1834:
verkoop naar LA 74⁹/₃₀*

primair E 866 bouwland

LA 114 weduwe Hendrik van Gurkum
te Best

mutatie 1834:
wegens foutieve meting wordt E 866 32.70 a.
(LA 114/25) E 1226 32.10 a. (LA 114/29)

mutatie 1834:
verkoop aan LA 74⁹/₃₁*

* dj. 1856
t.n.v. Johanna Maria Essens, weduwe van
A. van Gurkum, landbouwer te Best
E 865 bouwland (51.50 a.; LA 749/30)
E 1226 bouwland (32.10 a.; LA 74⁹/₃₁)

mutatie 1857:
t.g.v. gedeeltelijke verkoop voor de weg wordt het
E 1455 bouwland (49.70 a.) en
E 1456 bouwland (32.50 a.)
Zie voor beide percelen vervolg hieronder.

primair E 867 bouwland (33.00 a.)

LA 377 Cornelis de Roy, dj. 1833 verkoop

rector te Deerde E 867 aan weduwe Adriaan Verbunt te Best,
mede-eigenaresse (LA 489/9)

dj. 1835 mutatie:

In verband met de verplaatsing van de koren-
windmolen van Best B 173 en B 174 naar E 867
wordt het

E 1227 korenwindmolen, stal en erf (23.80 a.) en
E 1228 water (9.80 a.)

Op het eerste perceel berust vrijdom van belasting
op gebouwde eigendommen tot het jaar 1843.
(LA 489)

dj. 1845 verkoop

aan Johanna Maria Petronella en Adriaan van
Kuijk en cons., landbouwers te Best (LA 901/1)

dj. 1850 verkoop

aan Hendrikus en Jan van der Boom, landbouwers
te Best (LA 1049)

E 1227 (onder Molenheide?)

E 1228 (onder Hooge Akkers)

dj. 1855 verkoop

aan Antonius van Hoorn, molenaar te Veldhoven
(LA 1188)

E 1227 korenwindmolen, stal en erf

E 1228 water, later ontgonnen grond

mutatie 1857:

E 1227 wordt t.g.v. gedeeltelijke verkoop voor
de weg E 1457 korenwindmolen, stal en erf

Zie voor het vervolg hieronder.

N.B.:

Ten aanzien van de percelen E 865, E 866 en E 867 valt het volgende te concluderen. Uit de mutaties i.v.m. de aankopen ten behoeve van de weg blijkt dat deze percelen alle drie doorliepen tot het Molenpad. Door de aankopen muteerden zij tot E 1455, E 1456 en E 1457.

De korenwindmolen uit de Vleut (B 173) werd in het dienstjaar 1835 overgebracht naar perceel E 867, dat grensde aan het Molenpad. Daardoor ontstonden de nieuwe percelen E 1227 de molen, en E 1228 water. De gedachte lijkt gerechtvaardigd dat een gedeelte van E 867 ontgraven is (tot E 1228) ten einde de molenberg te kunnen maken. Molenaar van Hoorn uit Veldhoven heeft dit

stuk land na 1855 weer ontgonnen. Als zodanig staat het op de leggerartikelen LA 2007 en LA 2015, totdat in 1866 op deze legger de aantekening staat: E 1228 weiland (en later bouwland). Na de aankoop in 1857 van strookjes grond ten behoeve van de aanleg van de weg zijn van belang: E 1455, E 1456, E 1457 en E 1228.

gemuteerde percelen E 1455 en E 1456
(zie hiervoor E 865 en E 866)

LA 749/36 en 37 Johanna Maria Essens,

weduwe van H. van Gorkum, landbouwer
te Best

dj. 1860 overschrijving
naar Anna Maria van Gorcum, vrouw van Johannes van de Sande, landbouwer te Best (LA 1381)
E 1455 bouwland (LA 1381/13)
E 1456 bouwland (LA 1381/14)

dj. 1891 verkoop, splitsing en vereniging:
aan Jan van Tartwijk en cons., landbouwer te Best komt op LA 2283/12: (zie vervolg onder a.)
E 2345 bouwland

aan Gerard de Roos, molenaar te Best komt op
LA 2015/7:

E 2346 bouwland
dj. 1897 verkoop naar LA 2482/4

a. (vervolg van boven E 2345)
dj. 1922 verkoop van een gedeelte naar LA 3273/1,
resteert op LA 2283/44:
E 2785 bouwland
dj. 1924 verkoop naar LA 338⁴/1

gemuteerd perceel E 1457
(zie hiervoor E 867)

LA 1188 Antonius van Hoorn, molenaar te
Veldhoven

dj. 1859 stichting:
E 1457 wordt resp.
E 1476 korenwindmolen, stal en erf
E 1477 huis en erf
E 1228 water of ontgonnen grond

dj. 1882 verkoop:
aan Josephus Backer, bakker te Schijndel,
Johannes Backer, molenaar, en Regina Backer,
zonder beroep
E 1228 ontgonnen grond (LA 2007/1)

E 1476 molen, stal en erf (LA 2007/2)

E 1477 huis en erf (LA 2007/3)

dj. 1882 scheiding boedel
naar Gerardus (de) Roos, molenaar te Best
E 1228 ontgonnen grond (LA 2015/1)
E 1476 molen, stal en erf (LA 2015/2)
E 1477 huis en erf (LA 2015/3)

N.B.:

De molen is, soms zeer snel achter elkaar, vele malen van eigenaar verwisseld. Diverse molenaars kwamen van den vreemde en worden verder niet vernoemd in de leggers.

dj. 1886 stichting en splitsing van E 1476-1477:
E 2243 huis, erf en schuur (LA 2015/4)
E 2244 molen en erf (LA 2015/5)
E 1228 weiland (LA 2015/6)

dj. 1891 toegevoegd
van Jan van Tartwijk (zie hierboven)
E 2346 bouwland (LA 2015/7)

dj. 1897 verkoop
aan Jan Camps en cons., landbouwer te Son,
later Best
E 1228 weiland (LA 2482/1)
E 2243 huis, erf en schuur (LA 2482/2)
E 2244 molen en erf (LA 2482/3)
E 2346 bouwland (LA 2482/4)

dj. 1920 verkoop
aan Theodorus Albertus Franken, molenaar te Drempt (LA 3194, alle vier de percelen van LA 2482)

dj. 1921 verkoop
aan Jacobus van de Sande en cons., landbouwer te Best (LA 3234)
E 1228 weiland, dj. 1932 afgescheiden naar
LA 3770/1 **a**
E 2243 huis, erf en schuur, dj. 1932 afgescheiden naar LA 3284/4 **b**
E 2244 molen en erf, dj. 1925 stichting op
LA 3234/5 **c**
E 2346 bouwland, dj. 1926 stichting op
LA 3234/6 **d**

- dj. 1925 stichting op c
E 2244 huis, molen en erf (LA 323⁴/₅), dj. 1932 afgescheiden naar LA 3770/2 e
- dj. 1926 stichting op d
E 2346 bergplaats en bouwland (LA 3284/5) f
- dj. 1922 koop van Jan van Tartwijk (zie hiervoor) door Gerardus der Kinderen, timmerman te Best (LA 3273)
E 2784 huis en bouwland (LA 3273/1)
- 18—E 2784 huis, werkplaats en bouwland (LA 3273/2)
dj. 1932 verkoop naar LA 328⁴/₆)
- dj. 1924 koop van Jan van Tartwijk (zie hiervoor) door Firma Gebroeders van Heeswijk, aannemers te Best (LA 3384/1)
E 2785 bouwland (LA 3384/1)
dj. 1924 stichting:
E 2785 huis en bouwland (LA 3384/2)
dj. 1927 stichting:
17 E 2785 2 huizen en bouwland (LA 338⁴/₃)
- dj. 1932 overgeschreven naar Jacobus van de Sande, voerman, expeditie- en koopman te Best (LA 3284)
E 2243 huis, erf en schuur (**b**) (LA 328⁴/₄)
E 2346 bergplaats en bouwland (**f**) (LA 328⁴/₅)
- dj. 1934 vereniging van **b**, **f** en gedeelten van a en e tot:
E 3019 huis, erf en bouwland (LA 3284)
dj. 1938 stichting:
19 E 3019 huis, erf, loods en bouwland (LA 3284)
- dj. 1932 overgeschreven naar Adrianus van de Sande, klompenmaker te Best (LA 3770)
E 1228 bouwland (a) (LA 3770/1)
E 2244 huis, molen en erf (e) (LA 3770/2)
- dj. 1934 splitsing gedeelten naar LA 3284/8 en LA 3766/1:
- dj. 1934 splitsing en vereniging t.n.v. Adrianus van de Sande, klompenmaker te Best (LA 3766)

- 20 E 3018 huis, erf en tuin (LA 3766/1; uit a en e)
E 3192 huis, erf en tuin (LA 3766/2; uit idem)
- 1943 verkoop:
E 3018 naar LA 3766/2 en LA 4123/3.

Uit het bovenstaande blijkt dat de molen in 1932 nog voorkwam op perceel E 2244, zie bij e. Na de vereniging en splitsing van percelen in 1934, zie hierboven, wordt de molen niet meer vernoemd. We moeten hierdoor aannemen dat de molen tussen 1932 en 1934 is afgebroken.

- primair** E 868 bouwland
LA 478 Hendrik van de Ven, logementhouder te Eindhoven
- dj. 1844 verkoop aan Nicolaas Goossen, tapper te Best (LA 110)
mutatie 1857:
t.g.v. gedeeltelijke verkoop voor de weg blijft E 1458 bouwland
- dj. 1874 splitsing naar LA 1785/4 en LA 1786/4
LA 1785/4 t.n.v. Joseph Vennix, wagenmaker en herbergier te Best
E 1894 bouwland
- dj. 1895 verkoop aan Petrus Goossens, molenaar te Best (LA 2414/2)
E 1894 bouwland
- dj. 1896 overboeking naar leggerartikel LA 2113/6 Petrus Goossens
E 1894 bouwland
- dj. 1901 verkoop aan Cornelis de Bruin, kuiper te Best (LA 235⁹/₆)
E 1894 bouwland
- dj. 1902 stichting
E 1894 huis en bouwland (LA 2359/5), huis gesticht in 1903
- dj. 1904 verkoop aan Marinus van de Hurk, klompenmaker te Best (LA 2679/1) (zie hieronder)
- LA 1786/4** t.n.v. Petrus en Anna Maria Goossens, molenaar te Best
E 1895 bouwland

dj. 1885 wegens successie
aan Petrus Goossens, molenaar te Best (LA 2113/4)
E 1895 bouwland

dj. 1901 verkoop
aan Cornelis de Bruin, kuiper te Best (LA 2359/4)
E 1895 bouwland

dj. 1904 verkoop
aan Marinus van de Hurk, klompenmaker te
Best (LA 2679/2)
23 E 1895 bouwland

op dit leggerartikel reeds verworven in 1904
E 1894 huis en bouwland, tuin en erf (LA 2679/1)
(zie hierboven)

dj. 1905 bijbouw en splitsing
van E 1894 in
21 E 2526 huis en erf (LA 2679/3), en
22 E 2527 huis en bouwland (LA 2679/4)

dj. 1940 verkoop
van LA 2679/1, 2 en 3 naar LA 4068/1, 2 en 3

primair E 869 bouwland

LA 420 de kinderen Petrus Schepens
te Best

dj. 1833 verkoop
aan Hendrik Adriaan Merckx, schoenmaker te Best
(LA 315)
E 869 bouwland

dj. 1843 verkoop
aan Peter van den Boom, smid te Best (LA 653/7)
E 869 bouwland

mutatie 1857:
E 869 gedeeltelijke verkoop voor de weg, blijft
E 1459 bouwland

dj. 1917 verkoop
aan Josephus van Vroenhoven, klompenmaker
te Best (LA 3040/1)
E 1459 bouwland

dj. 1921 verkoop
aan Cornelis van Elderen, koopman te Best
(LA 3209)
24 E 1459 huis en bouwland

primair E 870 bouwland

LA 151 Jan Hollanders, landbouwer te
Best

dj. 1833 verkoop
aan Dirk Hollanders, landbouwer te Best
(LA 152/3)

mutatie 1857:
t.g.v. gedeeltelijke verkoop voor de weg, blijft
E 1460 bouwland

dj. 1889 overboeking
naar Johannes Hollanders, landbouwer te Oirschot
(LA 2053)
E 1460 bouwland

dj. 1899 verkoop en splitsing
naar LA 1928/18 en LA 2578/1
LA 1928/18 t.n.v. Joannes Wouter Swinkels,
touwslager te Best
E 2456 bouwland

dj. 1909 verkoop
aan Hendrikus Swinkels, koopman te Best,
en cons., Antonius Swinkels, koopman te Best
en Henricus Swinkels, zadelmaker te Best
(LA 2814/1)
E 2456 bouwland

dj. 1910 stichting en splitsing:
25 E 2619 huis, stal en erf
26 E 2620 huis, bergplaats en erf
27 E 2621 huis, stal en erf
28 E 2622 huis, werkplaats en tuin

LA 2578/1 t.n.v. Johannes van Rooy, en cons.,
landbouwer te Best
E 2457 bouwland, later huis en stal

dj. 1921 verkoop
naar LA 3210/1 t.n.v. Josephus van Vroenhoven
en cons., klompenmaker te Best
E 2457 huis, stal en bouwland

dj. 1924 stichting
E 2457 twee huizen, stal en bouwland

dj. 1924 verkoop
aan Josephus van Vroenhoven en cons., klom-
penmaker te Best
E 2457 twee huizen, stal en bouwland

dj. 1925 verkoop en splitsing
naar LA 339⁷/₁ en LA 3210/3

LA 3397/1 t.n.v. Adrianus Henricus Looijmans,
sigarenfabrikant te Best
gedeelte E 2457, samengevoegd met
E 2877 huis en tuin (door dezelfde eigenaar in
dj. 1924 verworven)

33 dj. 1926 bijbouw
E 2877 huis, fabriek en tuin

LA 3210/3 t.n.v. Josephus van Vroenhoven en
cons.
E 2878 huis, stal, tuin en bouwland

dj. 1927 verkoop en splitsing
naar LA 3515/1 en LA 3210/4

LA 3515/1 t.n.v. Petrus Theodorus van Esch,
zonder beroep te Oirschot
gedeelte E 2878 wordt
E 2908 huis en erf

dj. 1928 scheiding
naar LA 3570/1 t.n.v. Martina van Munster,
wed. van Petrus Theodorus van Esch te Best
E 2908 huis en erf (zie verder hieronder bij 29)

LA 3210/4 t.n.v. Josephus van Vroenhoven
en cons.
E 2909 huis, stal en bouwland

dj. 1930 stichting
E 2909 twee huizen, stal en bouwland

dj. 1931 verkoop en splitsing
naar LA 3210/6, LA 3670/1, LA 3464/2 en
LA 3570/2

32 **LA 3210/6** blijft aan Josephus van Vroenhoven
en cons.
E 2959 huis en erf

LA 3670/1 t.n.v. Hermanus Arnoldus Aartsen,
schilder te Best
gedeelte E 2909 wordt

31 E 2960 huis en erf

LA 346⁴/1 t.n.v. Jan Hendrik Hoppenbrouwers,
metselaar te Best
gedeelte E 2909 wordt samen met gedeelten van
E 2907 en E 2908:

30 E 2961 huis en erf (in 1935 gesticht)

LA 3570/2 t.n.v. Martina van Munster, weduwe
van P. Th. van Esch te Best (zie hiervoor)
gedeelte van E 2909 wordt samen met gedeelte van
E 2808:

29 E 2962 huis en erf

Hoewel liggend 'over' de voetpad, aan de Steenweg van Den Bosch naar Eind-
hoven, ter completering nog het navolgende hoekperceel:

primair E 871 bouwland

LA 64a Peter Cuypers, secretaris te
Boxtel

dj. 1833 verkoop
aan Adriaan van der Vleuten, klompenmaker te
Best (LA 507/61)

dj. 1841 scheiding
naar LA 1030/5 t.n.v. Leonardus van der Vleuten,
landbouwer te Best
E 871 bouwland

verkoop
naar LA 1244/1 t.n.v. Hermannus Voorpoel,
landbouwer te Best
E 871 bouwland

mutatie 1857:
t.g.v. gedeeltelijke verkoop voor de weg, blijft
E 1461 bouwland en
E 1462 huis en erf

34 dj. 1868 verkoop
naar LA 1600/4 en 5 t.n.v. Johannes van
Vroonhoven, klompenmaker te Best
E 2174 huis en tuin
E 2175 bouwland

Conclusies ten aanzien van de bebouwing aan de zuidzijde zijn de volgende:

Het westelijk hoekperceel is in stedenbouwkundige zin bij de bebouwing van Best-Dorp te rekenen. Naar kadastrale maatstaven behoort het bij Hooge Akker. De bebouwing met een huis op E 859 is al van (vóór) 1830. De eerste mutatie (er komen later meerdere woningen) is van na 1844.

Op het gemuteerde perceel E 861 vond in 1897 de bouw van een woonhuis plaats, later gemuteerd tot E 2963.

In 1898 vond op primair E 863 (gemuteerd E 1453) de bouw van een huis plaats: E 2440.

Rond 1835 valt de verplaatsing van de korenwindmolen uit de Vleut (B 173) plaats naar de Hooge Akker E 1227. Er werd een stal bij de molen gebouwd. In 1882 vindt pas de bouw van een woonhuis plaats (E 1477, later E 2785)

Op het hoekperceel langs de Eindhovense weg (E 1462, later E 2174) ontstond na 1857 een woonhuis. Zoals gezegd behoort het eigenlijk nauwelijks tot de bebouwing langs de Molenweg.

In het algemeen valt de eventuele bebouwing dus na 1857, toen de grond verworven is ten behoeve van de provinciale weg en aan de Molenweg dus een groot aantal bouwpercelen vrijkwam. De eigenlijke bebouwing kwam pas een halve eeuw later op gang en duurde tot de Tweede Wereldoorlog.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief
Regio Eindhoven Kempenland

21e jaargang, nr. 83

oktober 1991

Redaktie-adres: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redaktie en H. Mijland en J. Suijkerbuijk
informatie: telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Voor 1991 bedraagt de abonnementsprijs *f* 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie.

Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland te Eindhoven, onder vermelding van "Cainpinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt *f* 4,50.

Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redaktie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redaktie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Oostelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

INHOUD

		blz.
1.	De Beyerd, het middeleeuwse pelgrimshuis door Herman Strijbos	160
	Boekaankondiging	174
II.	Mulders op de Standerdmolen van Oerle, uit de periode 1462-1933 door .lacq. F.C.M. Bijnen	175
	Cursus	186
	Kempische curiosa 17 Langs 's heren wegen door J. Lijten	187
IV.	De 17e eeuwse douanepalen te Budel, Someren en Bergeyk door J.W. Bieze	189
V.	Uit de familiepapieren van Cor van Marinus van Jan van Hannes van Toon Hendrike, ofwel mevr. C. Scheepens-van de Sande uit Best door P. Rosier	200

. DE BEYERD, HET MIDDELEEUWSE PELGRIMSHUIS

door Herman Strijbos

In het begin van de jaren zeventig besloot de toenmalige burgemeester Steger het pand, dat bekend stond als "De Beyerd", te restaureren, op een moment dat sloop dreigde. De Beyerd was een pand dat regelmatig voor allerlei doeleinden werd gebruikt en niemand zag er iets bijzonders in, behalve dan de alerte burgemeester, die het pand in ere herstelde en daarmee zichtbaar maakte wat hem al was opgevallen. We kunnen nu, gezien het resultaat, bevestigen dat hij gelijk heeft gehad. Maar het bevestigt ook hoe belangrijk het is dat, zeker in de oude steden en in gave oude kernen als Oirschot, stelselmatig bouwhistorisch onderzoek wordt gedaan om inzicht te krijgen over de werkelijke ouderdom van panden en stedenbouwkundige structuren. Even goed als in de steden Utrecht en 's-Hertogenbosch zou ook in Oirschot wel eens kunnen blijken dat er, behalve de Hervormde Kerk, de Sint-Pieterskerk en het oude raadhuis, nog veel meer is dat stamt uit de zestiende eeuw of eerder. Het woord sloop zou nooit meer mogen vallen voordat een vakkundig onderzoek heeft plaats gehad.

In het begin van de jaren zeventig was de Beyerd een onopvallend, gepleisterd gebouw met wat schijnvoegen in het pleisterwerk en deels T-vensters uit het begin van de twintigste eeuw. De kopgevelramen vertoonden de kleine ruitverdeling zoals die is aangebracht in alle ramen, bij de laatste restauratie in het midden van de jaren zeventig. Binnen waren de balkenplafonds afgepleisterd, maar klaarblijkelijk waren de moerbalken duidelijk zichtbaar. Verder waren kelder en opkamer nog aanwezig. Op zichzelf al reden genoeg om alert te zijn voor een vakman, maar het is klaarblijkelijk dat menigeen aan dit onopvallende gebouw voorbij is gelopen en dat zal ook menigeen nog steeds kunnen overkomen. Want ook nu nog is de Beyerd in al zijn eenvoud weliswaar een van de mooiste huizen van Oirschot, maar niet spectaculair.

GESCHIEDENIS

De Oirschotse historicus J. Lijten beschreef de geschiedenis van het Sint-Jorisgasthuis en de Beyerd in het tijdschrift *Campinia*.¹⁾ Lijten maakt duidelijk dat het Sint-Jorisgasthuis bij testament van Rogier van Leeftaal is gesticht, en stelt vast dat dat rond 1333 moet zijn geweest, het jaar waarin van Leeftaal overleed. In ieder geval werd in 1336 een beneficie gesticht van het Sint-Jorisaltaar in de kapel van het gasthuis. We mogen veronderstellen dat rond die tijd het Sint-Jorisgasthuis funktioneerde. Het bestuur daarover was in handen van de plaatselijke heer en het kapittel van Sint-Petrus. Een stichtingsakte is niet bekend, maar we weten dat het Sint-Jorisgasthuis diende om pelgrims de mogelijkheid te bieden te overnachten en te eten, en 's-morgens - voor verder te trekken - in de kapel de mis bij te wonen. De gegevens daarover zijn ontleend aan een

reglement voor de "gasthuis-wert", de waard van het gasthuis, uit 1494. Het pand dat wij tegenwoordig aanduiden met de naam de Beyerd, had de functie van een beyerd, dat wil zeggen een gezamenlijke eet- en verblijfszaal voor de gasten die, zoals Lijten vermoedt, konden slapen op de opkamer en op de zolderverdieping.

In de loop van de zestiende eeuw, tijdens de opkomst van de reformatie en uiteraard mede onder invloed van de woelingen tijdens de oorlogen in die tijd, raakten de bedevaarten steeds meer in onbruik, en daarmee verloor de Beyerd zijn oorspronkelijke functie. In het begin van de zeventiende eeuw is er sprake van het gasthuis als ziekenhuis te gaan gebruiken, maar dat is nooit doorgegaan. Pelgrims waren er echter niet meer te ontvangen, zeker niet meer na de Vrede van Munster in 1648 en de naasting van het kapittel. In de achttiende eeuw was het gasthuis in gebruik als "een fraaie heerehuising", de Beyerd als paardenstal en wagenhuis en de kapel als opslag voor brandhout. Vanaf de inval van de Fransen in 1795 probeerde het gemeentebestuur het complex weer de oorspronkelijke bestemming van gasthuis terug te doen geven, wat in de loop van de negentiende eeuw gelukt is.

Uit de hierboven aangehaalde geschiedenis zoals Lijten die beschrijft, mogen we afleiden dat het Sint-Jorisgasthuis en als onderdeel daarvan de Beyerd hun bloeiperiode hebben gekend tussen het midden van de veertiende eeuw en het midden van de zestiende eeuw.

EEN BOUWHISTORISCHE BENADERING

De huidige Beyerd is een langgerekt gebouw van 8 traveeën, met een zadeldak (figuur 1, plattegronden en figuur 2, aanzicht vanaf de gasthuisstraat). Het pleisterwerk van de gevels is bij de restauratie in de jaren zeventig verwijderd. Onder de beide rechter traveeën (tussen de stramienlijnen E en G) bevindt zich een kelder, met daar bovenop circa 80 centimeter boven de beganegrondvloer een opkamer. De kap sluit rechts aan tegen een topgevel en eindigt links met een wolfseinde. De beide linker traveeën (tussen de stramienlijnen A en H) zijn, zoals blijkt uit een aantal gegevens, later aangebouwd. Op de stramienlijn A vertonen voor- en achtergevel namelijk een verticale voeg in het metselwerk. Eens moet daar dus het einde van het gebouw zijn geweest. Dat wordt nog eens onderstreept door het feit dat de lagenmaat van het metselwerk en de baksteenformaten van het gedeelte dat later zijn aangebouwd, aanzienlijk kleiner zijn dan die van het oudste gedeelte rechts daarvan. Op de gegevens die wijzen op de latere aanbouw van de traveeën tussen A en H komen we verderop nog terug.

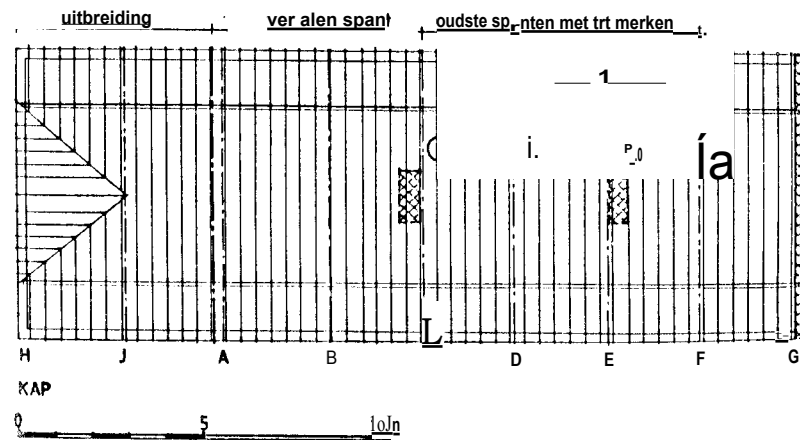
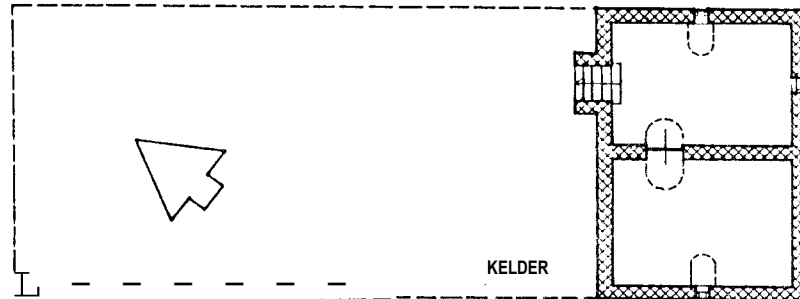
Bij de restauratie van de jaren zeventig zijn de huidige kozijnen aangebracht, naar analogie van wat in het begin van deze eeuw nog te zien was in de rechter zijgevel, namelijk de kozijnen naar achttiende eeuwse model, verdeeld in een schuifraam onder en een vast raam boven, het geheel verdeeld in twintig ruiten. Aan de kozijnen zijn de daarbij behorende vensterluiken toegevoegd, die de volle

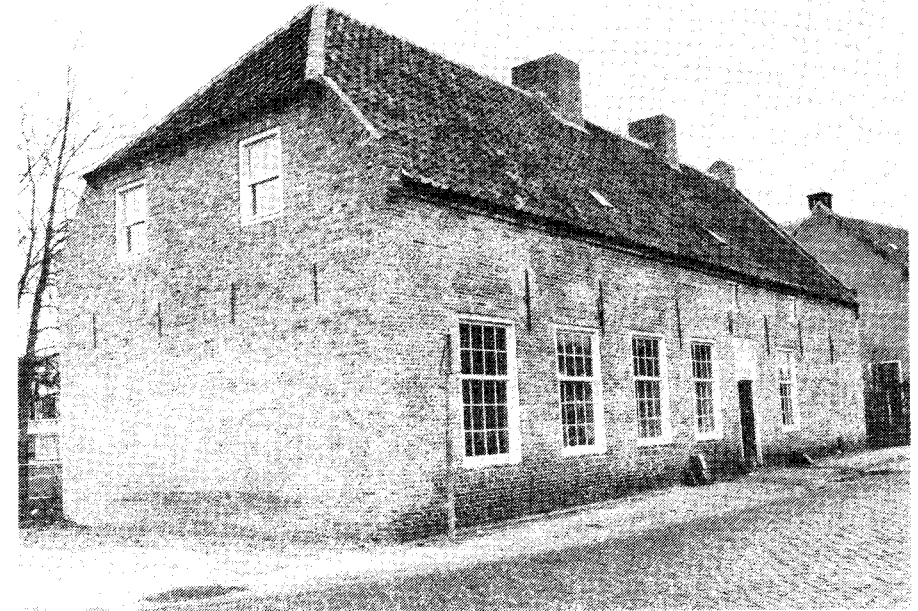
BEGANEGROND (met balklaag daarboven)

aanwijsbare oor spr gevelopenngen 22; (=1155
vermoedelijke oor spr. gevelopenningen

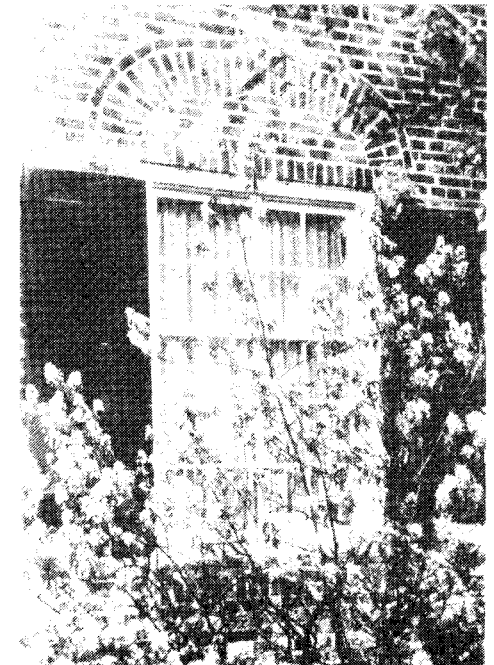
oudste Wi, latere
>W 5 metselwerk [///X" uitbreiding

Figuur 1 - Plattegronden, balklaag en kapconstructie. De in de kap ingetekende sporen zijn geheel gereconstrueerd.

Figuur 2 - De Beyerd kort na de restauratie van de jaren zeventig (foto Noud /Iansen).

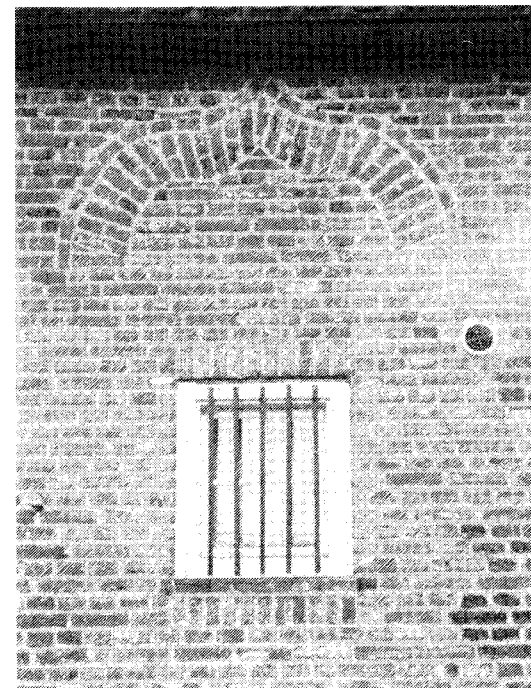
Figuur 3 - Naar analogie van wat in de jaren voor de laatste restauratie aanwezig was in (ie rechter zijgevel, zijn alle raam- en deurkozijnen gerestaureerd in achttiende eeuwse trant. Boven dit kozijn één van de vier accoladebogen die boven de oude gevelopenningen voorkomen.

hoogte beslaan (figuur 3). Verderop, als de datering aan de orde komt, zal het duidelijk worden dat de oorspronkelijke kozijnen van een ander model waren.

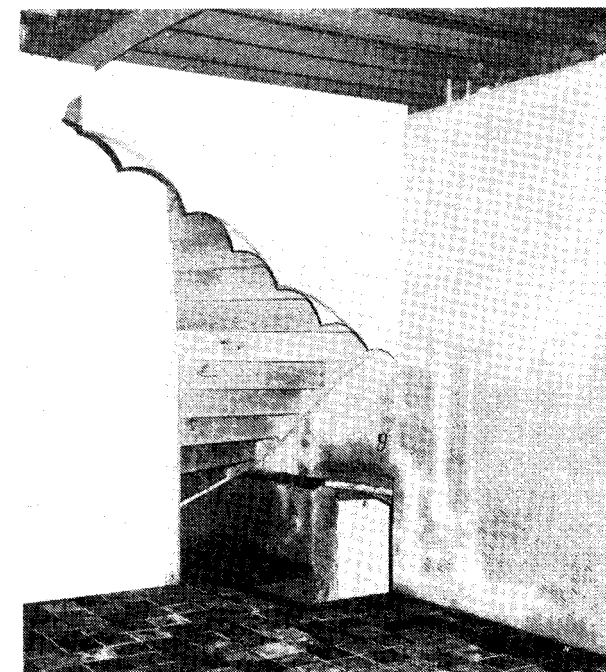
Wel oorspronkelijk moeten de accoladebogen zijn boven de beide ramen in de rechter zijgevel (zie figuur 3) en de beide accoladebogen in de achtergevel, die geen van beide meer stroken met een gevelopening (figuur 4). De accoladeboog van figuur 4 moet hebben gediend voor een verdwenen raam in de opkamer en rechts daarvan bevindt zich in de vierde accoladeboog in de achtergevel in de travee tussen D en E. Uit de breedte en de hoogteplaatsing valt af te leiden dat deze boog oorspronkelijk een deuropening overspande, die waarschijnlijk de hoofdingang vormde. Want uit het feit dat de accoladebogen boven geen van de andere gevelopeningen meer voorkomen, menen we te mogen afleiden dat de huidige rechter zijgevel en de huidige achtergevel oorspronkelijk de belangrijkste gevels waren. Het is dan ook niet vanzelfsprekend dat aanvankelijk de huidige Gasthuisstraat bestond, maar dat de Beyerd uitweegde op een straat of pad langs de huidige rechter kopgevel.

Gaan we de Beyerd binnen door de huidige voordeur (die oorspronkelijk kan hebben gediend als achterdeur), dan staan we in een vertrek tussen de stramienlijnen C en E (figuur 5). Rechts achter in de hoek zien we de onderkant van een spiltrap met daaronder de keldertoegang. Links tegen de spil van de trap sluit een scheidingsmuurtje aan dat dateert van de laatste restauratie en dat een portaal afscheidt tegen de achtergevel. Gaan we het pand binnen door de huidige achterdeur, dan staan we eerst in dat portaal en zien we de spilt rap naar de verdieping. Die spiltrap is de trap waarvan we de onderkant zagen toen we vanaf de straat door de huidige hoofdtoegang naar binnen stapten. De spil van deze trap is tijdens de laatste restauratie teruggevonden en aan de hand daarvan heeft men de trap grotendeels kunnen reconstrueren. Gaan we de trap enkele treden op, dan vinden we daar de dichtgemetselde deur van de opkamer, waarvan het kozijn bewaard is gebleven.

Behoudens het portaal voor de bovenwoningen is de volledige oorspronkelijke indeling van de beganegrond hersteld (zie figuur 1), zij het dat in de uiterste travee links een keuken en wat sanitaire ruimten zijn aangebracht. De oorspronkelijke indeling, dus die van vóór de tijd dat de twee huidige linker traveeën werden toegevoegd, moet aanvankelijk hebben bestaan uit drie gelijke ruimten van elk twee traveeën, waarvan de middelste tevens diende als entree-ruimte. Daarin bevonden zich de spiltrap naar de verdieping, waarvan we hiervoor de reconstructie hebben beschreven, en vanwaar men ook de opkamer kon bereiken. Onder die spiltrap voerde een klein trapje naar de kelder (zie figuur 5). Verder moet zich hierin uiteraard ook ergens een deur hebben bevonden naar de derde ruimte links, misschien op dezelfde plaats als de huidige verbindingsdeur. Elk van de drie vertrekken had een eigen stookplaats. Op grond van rookkanalen in de kap heeft men die gereconstrueerd en misschien kon men daarbij toen ook nog gebruik maken van sporen in de balklaag van de verdiepingvloer. De begane-

Figuur 4 - Eén van de accoladebogen in de achtergevel, waaronder niet meer de oorspronkelijke gevelopening aanwezig is.

Figuur 5 - De huidige entree vanaf de Gasthuisstraat. Rechts achter in de hoek de trap naar de kelder en het onderaanzicht van de spiltrap. De moerbalk in het balkenplafond loopt door over het scheidingsmuurtje tussen de entree's aan de straatzijde en die aan de achterzijde. Daarom is het sleutelstuk hier niet te zien. (Foto Noud Aartsen.)

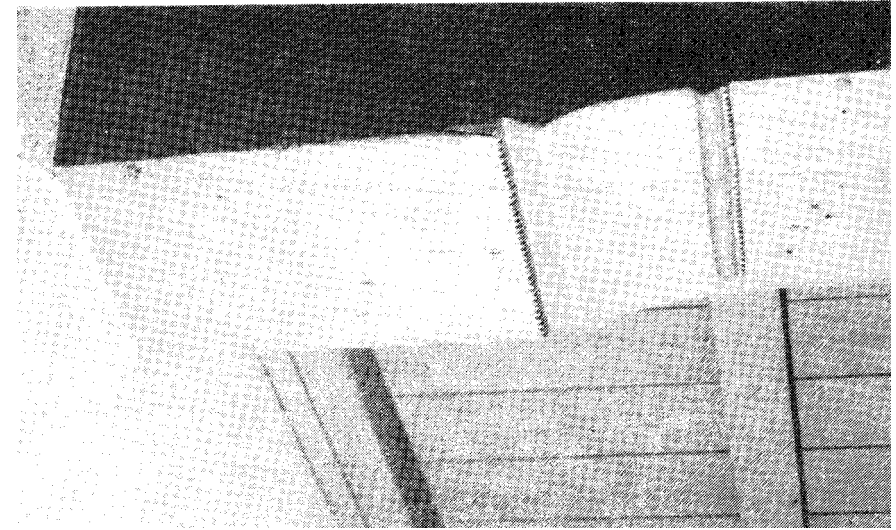
grondvloer van de Beyerd moet oorspronkelijk lager hebben gelegen, zoals dat ook gebleken is bij de Nederlands Hervormde Kerk en bij het raadhuis. De architect Louis de Kok vertelde ons dat bij de laatste restauratie op ongeveer dertig centimeter diepte onder de huidige vloer een tegelvloer is aangetroffen van rode plavuisjes, groot ongeveer 13 x 13 centimeter. Ook rondom de Beyerd is dus in de loop van de eeuwen het straatniveau opgehoogd.

Als in de jaren zeventig sporen van de ravelingen voor het doorlaten van de rookkanalen in de verdiepingvloer al aanwezig zijn geweest, dan zijn ze bij de restauratie toch uitgewist. Men heeft namelijk nagenoeg die gehele balklaag moeten vernieuwen. Die verdiepingbalklaag is en was ook oorspronkelijk een samengestelde balklaag²), waarvan de moerbalken zonder tussenkomst van muurstijlen en korbelen rechtstreeks in de bakstenen gevels waren opgelegd.

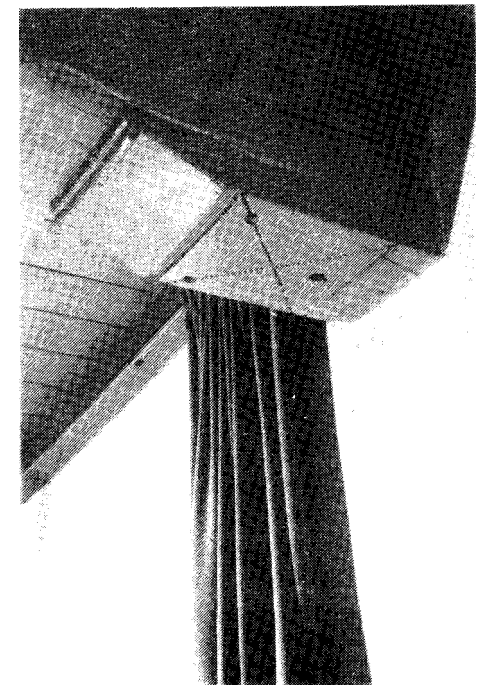
Van de samengestelde balklagen zijn bij B, D en F nog oude balken te zien. Alle overige zijn geheel vernieuwd. Of die oude balken ook de oorspronkelijke zijn, is lang niet zeker. De moerbalk bij B vertoont namelijk inkepingen voor kinderbinten die niet stroken met de huidige kinderbinten. Die balk heeft dus waarschijnlijk oorspronkelijk elders dienst gedaan. Voor de balk bij F heeft men tegen de gevel het metselwerk wat uitgekraagd, ofwel omdat de kop van de balk verrot was en de balk dus te kort was geworden, of omdat men deze balk tussen bestaande muren heeft vernieuwd en daartussen de ruimte miste om de balk de juiste lengte te geven. Een uitkragende console biedt dan, samen met een nieuw aan te brengen sleutelstuk, uitkomst. Alleen die balk ter plaatse van D lijkt niet alleen oud, maar ook nog compleet. Deze balk heeft hij de oplegging in de achtergevel een sleutelstuk dat is uitgehakt uit de dikte van de balk zelf (figuur 6). Dat kon omdat deze zijde het dikste gedeelte, namelijk het worteleinde van de boom was. Aan het andere einde van de balk was de boomstam veel dunner, en daarom werd daar een los sleutelstuk aangebracht (figuur 7). Behalve het diagonaal-motief op basis van zaagsneden en met de guts uitgestoken versieringen aan de onderzijde van dat sleutelstuk, zijn de beide sleutelstukken hetzelfde. Ze hebben bij de reconstructie van alle overige sleutelstukken in het pand, in het verleden bij het aanbrengen van stucplafonds al waren verwijderd of die bij de restauratie zo slecht bleken te zijn dat ze vernieuwd moesten worden, als model gediend.

Ook in de kap van de Beyerd is een stuk geschiedenis van het gebouw af te lezen (zie figuur 1), in een deel van de spanten zijn namelijk telmerken aangebracht die moesten dienen om, als de spanten van tevoren op de grond in elkaar waren gezet, de bij elkaar behorende onderdelen herkenbaar te maken. Als namelijk het moment was aangebroken om het spant op zijn plaats op het huis te zetten, moesten de spanten uit elkaar worden genomen om bovenin op de moerbalken weer te worden opgebouwd.

De telmerken van de Beyerd, voor zover ze aanwezig zijn, volgen een later model en bestaan uit met de beitel ingestoken, rechte V-vormige groefjes (figuur 9).

Figuur 6 - Het sleutelstuk aan het worteleinde van de moerbalk in de entree. Het maakt één geheel uit met de balk zelf die met dit einde in de achtergevel is opgelegd.

Figuur 7 - Het losse sleutelstuk aan het andere einde van de moerbalk van figuur 6, opgelegd in de huidige voorgevel. Het ingezaagde diagonaal-motief met de met de guts uitgestoken versieringen zijn het enige verschil met het andere sleutelstuk.

Daarmee is een nummering gemaakt die lijkt op het gebruik van Romeinse cijfers. 1 is I, 2 is II, 3 is III, 4 is niet IV maar IIII en tenslotte V voor 5.

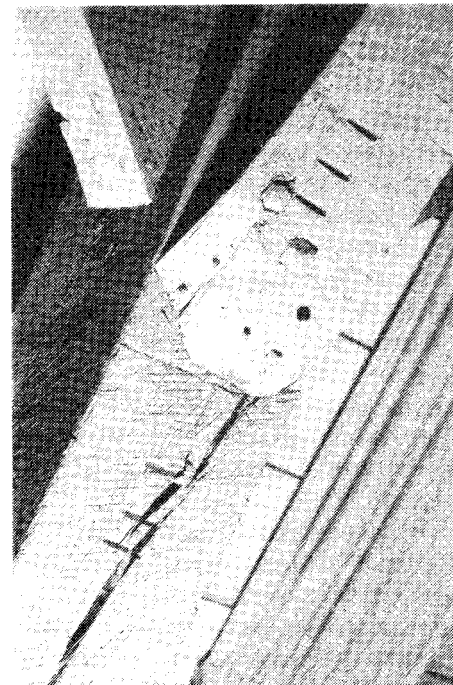
Op de stramienlijnen C tot en met F staan in dezelfde volgorde spanten die zijn gemerkt met II tot en met V (zie figuur 8). Nummer 1 ontbreekt, maar moet er wel hebben gestaan, en wel op stramienlijn B. Dat was immers de plaats van het eerste spant toen de Beyerd werd gebouwd en nog niet meer dan 6 traveeën lang was. Het spant op B heeft men ooit moeten vervangen, wellicht toen het gebouw met twee traveeën werd verlengd en ook het nieuwe deel van spanten moest worden voorzien. Die nieuwe spanten zijn niet van telmerken voorzien. Telmerken zijn gedurende de zeventiende eeuw geleidelijk in onbruik geraakt.³¹ Merkwaardig is wel de aanwezigheid van inkepingen in de dekbalken van de nieuwe spanten, die evenals de oude spanten schaargebinten zijn.⁴⁾ Die inkepingen hebben klaarblijkelijk gediend om kinderbinten in op te leggen voor een plafond ter halve hoogte van de kapruimte. De oudere spanten vertonen die inkepingen niet. Verwacht mag dus worden dat het betrokken plafond iets had uit te staan met een functie die de Beyerd in de zeventiende eeuw of later heeft gehad.

CONCLUSIES EN DATERING

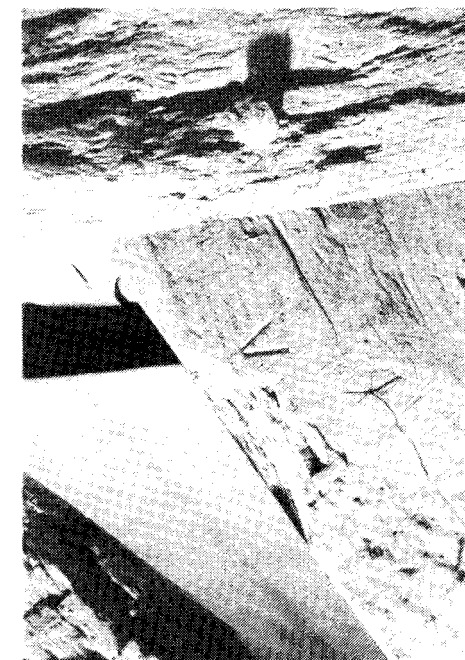
De Beyerd is een gaaf monument, dat na een zorgvuldige restauratie en door het multifunctionele karakter van de eenvoudige indeling weer uitstekend als woonhuis kon gaan functioneren. Het pretentieloze karakter van dit gebouw, dat toch een belangrijke bestemming had, en dat gepaard gaat aan een hoge ambachtelijke kwaliteit, zeker voor wat het metselwerk betreft, en een evenwichtige architectonische opbouw, doen het uitstekend passen in het straatbeeld van Oirschot en een belangrijke bijdrage leveren aan de kwaliteit daarvan. Burge-meester Steger verdient voor zijn opmerkzaamheid alle lof en hieruit mag blijken - voor zowel bestuurders als voor burgers - dat men er steeds op bedacht moet zijn dat een uiterlijk, dat naar eigen smaak niets bijzonders te zien geeft, belangrijke zaken kan bedekken die alleen door opmerkzaamheid van degenen die weten wat van belang is naar voren gebracht kunnen worden.

De geschiedenis van het Sint-Jorisgasthuis, zoals die is beschreven door Lijten, zou doen verwachten dat de Beyerd uit het laatste kwart van de vijftiende eeuw zou dateren. Toen immers was er behoefte aan een pelgrimshuis, terwijl in latere jaren het gehalte van de pelgrims en de verwatering van de bedevaarten het bezit van een dergelijke voorziening tot een twijfelachtig voorrecht maakten.

Maar niettemin stuiten wij bij de bouwhistorische analyse op een datering die met de geschiedkundige gegevens een leemte lijkt te vertonen van ongeveer een halve eeuw. De traditionele, burgerlijke bouw, waarvan de Beyerd een uitgesproken voorbeeld is, vertoont niet de stijlkundige ontwikkelingen die de grotere architectuur in vroeger eeuwen te zien heeft gegeven. Bepaalde functionele en zakelijke bouwvormen hebben eeuwen overleefd, en alleen minitueus onderzoek en het naast elkaar zetten van zoveel mogelijk gegevens kan datering van een

Figuur 8 - Twee oorspronkelijke delen van het spant op stramienlijn D, met de telmerken III. De korbeel rechts is met gesmede nagels aan het schuin geplaatste spantbeen gespijkerd.

Figuur 9 - Het V-teken als telmerk in een spantbeen van het schaargebint op stramienlijn Ti. De dekbalk op dit gebint is, in tegenstelling tot de korbeel van figuur 8, met een pen-en-gat-verbinding, die met een houten pen is opgesloten, aan het spantbeen bevestigd.

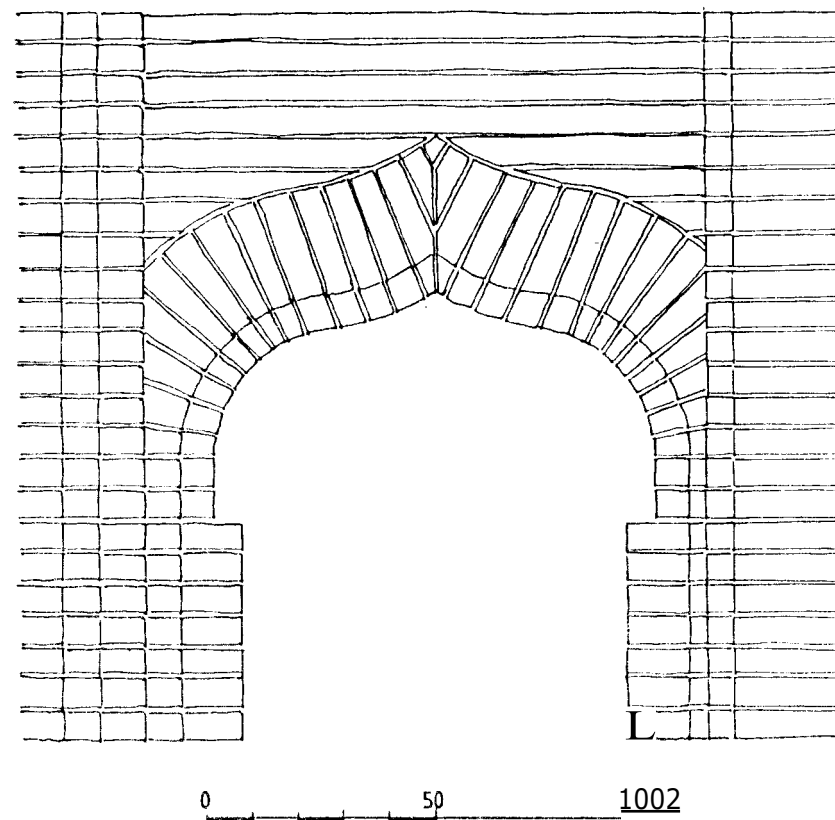
gebouw binnen redelijke marges mogelijk maken. De gegevens die stijlkundig aanknopingspunten zouden kunnen bieden zijn:

De sleutelstukken aan de moerbalken, voorzover ze redelijkerwijs geacht kunnen worden oorspronkelijk te zijn. In de vijftiende en de zestiende eeuw, zelfs tot in de zeventiende eeuw toe, zijn de sleutelstukken aan te treffen die gemaakt zijn door de balken van opzij te doorboren, tot ronde gaten ontstonden van enkele centimeters diameter, en van waaruit met zaag en beitel peerkraalprofielen en geschulpte randen werden gemaakt. Dergelijke profielen kennen we in Oirschot van het oude raadhuis, waarvan we weten dat het dateert uit 1513. Maar de enige sleutelstukken in de Beyerd die oorspronkelijk kunnen zijn, komen voor aan de moerbalk van stamien D, (zie figuur 1, 6 en 7) en hebben niet de hiervoor beschreven gebruikelijke vorm uit de vijftiende eeuw, maar een vorm die eerder thuis hoort in de tweede helft van de zestiende eeuw. Wel zou toen als hoofdprofiel een zuiver ojief eerder te verwachten zijn geweest dan het ietwat gebroken hofprofiel, maar dat kan ook een oorzaak vinden in de overgangstijd.

De accoladeboog boven vier van de oorspronkelijke gevelopeningen is een motief dat in de natuursteenarchitectuur van de vijftiende en vroege zestiende eeuw veelvuldig voorkomt, maar de toepassing van een dergelijke boogvorm in baksteen is zeldzaam. Een voorbeeld kennen we van de Sint-Annakapel in Molenschot, onder Gilze-Rijen. Volgens de voorlopige monumentenlijst⁵) zou de kapel van Molenschot uit de zestiende eeuw dateren, maar vroeger dan het tweede gedeelte van die eeuw lijkt niet waarschijnlijk.

Nog een voorbeeld van een dergelijke boog hebben we gevonden binnen onze provinciegrenzen, en wel in Oirschot zelf. Aan de klokkeverdieping van onze Sint-Pieterstoren, ter weerszijden van het middelste galmgat zijn er de lagere galmgaten mee afgedekt (figuur 10). We weten dat de toren van de Sint-Petruskerk dateert van rond de eeuwwisseling, tot ongeveer 1510. Als die bogen zijn bedacht door dezelfde vaklui die de Beyerd hebben gebouwd, wat heel voor de hand liggend is, dan mogen we de Beyerd rond 1500 dateren. Maar de bogen van de toren en van de Beyerd mogen veel op elkaar lijken, dezelfde karakteristiek hebben ze, behalve de accoladevorm, niet. De bogen bij de Beyerd zijn vlak en die aan de toren hebben een uitgesproken plastische vorm. Het eerste is in de veel dunnere gevels van de Beyerd even voor de hand liggend als het andere voor de toren. Ook het verloop van de voegen tussen de stenen is dermate verschillend dat dat geen toeval mag heten. Een speels element dat het bedenksel is van één en dezelfde bouwer zal, naar we mogen verwachten, de kenmerken vertonen van de handtekening van één en dezelfde persoon.

De stijlkundige kenmerken zijn hiermee naar onze mening uitgeput. De oorspronkelijke raamkozijnen zijn in de achttiende eeuw vervangen. Ongetwijfeld zijn

Figuur 10 - ..Accoladeboog in de dode geleding van de toren van de Sint-Pieterskerk. De traceringen in de Opening zijn voor de duidelijkheid weggelaten. In tegenstelling tot de vlak in het metselwerk liggende boog bij de Beyerd, heeft deze diepe, geprofileerde neggen. (Naar een werktekening van de restauratie van ± 1906.)

dat in die vroeger tijd kruiskozijnen geweest, maar daarover hebben we geen gegevens. Bouwhistorische gegevens zijn:

- De telmerken in de oudste spanten. In de late-Middeleeuwen werden telmerken met een haalmes ingekrast in het hout. Voorzover telmerken voorkomen aan de kap van het oude raadhuis zijn ze deels van deze aard. De merken zoals die voorkomen aan de oudste spanten van de Beyerd, en zoals we die hiervoor beschreven, zijn echter ingehakte telmerken. Volgens H. Janse⁶) zijn de ingehakte telmerken aan het einde van de vijftiende eeuw ontstaan in Vlaanderen en pas in de loop van de zestiende eeuw over de overige Nederlanden verspreid. Ze luidden zelfs het einde in van het gebruik van telmerken.
- De baksteenformaten van het oudste gedeelte van de Beyerd zijn: 22-23 x 11-11,8 x 5,2 centimeter, 10 lagen is 66 centimeter. De laat-vijftiende eeuw-

se kerk van Sint-Pieter en het raadhuis vertonen de volgende bakstenen: 23,5-24,5 x 11,5 x 5,2 centimeter, 10 lagen is 70 centimeter, voor de voet van de toren en de zijbeuken van het schip. De eerste bouwfase, van koor en transept, is opgetrokken van stenen van 24,5-25,5 x 11,5-12 x 5,2-5,4 centimeter. De stenen van het koor onder de kap van de omgang zijn nog groter, maar die zouden als hergebruikte steen afkomstig kunnen zijn van de in 1462 verwoeste kerk: 24,5-25,5 x 11,5-12 x 5,2-5,5 centimeter.

De stenen aan het raadhuis zijn 24-25 x 10,5-11 x 4,6-5,2 centimeter. De bakstenen van de Beyerd zijn dus iets korter, maar wel wat breder en wat dikker dan die van het raadhuis. Aan de voet van de toren en aan de zijbeuken van het schip zijn de stenen eveneens iets langer dan bij de Beyerd, maar voor het overige komen de stenen redelijk goed qua afmetingen overeen. De baksteenformaten kunnen derhalve weer pleiten voor een bouwtijd die ongeveer overeenkomt met die van de toren en de afbouw van de kerk, dat wil zeggen in de laatste decennia van de vijftiende eeuw.

— Tenslotte willen we wijzen op de constructie van de Beyerd, zonder muurstijlen en korbeels, de moerbalken opgelegd in de gemetselde gevels. We hebben er al eerder op gewezen dat deze voor de tijd "moderne" constructie kan zijn toegepast omdat de Beyerd, in tegenstelling tot het raadhuis dat uit drie bouwlagen bestaat, niet meer dan één bouwlaag heeft.

Alles op een rijtje zettend moeten we concluderen dat de Beyerd misschien is gebouwd aan het einde van de vijftiende eeuw, maar een bouwtijd die ongeveer vijftig jaar later plaats heeft, kunnen we niet met zekerheid uitsluiten. Om recht te doen aan de geschiedenis, zullen we het voorlopig op het eerste houden.

NOTEN

1. J. Lijten: *Het Sint-Joristghuis tien maal bejaard*; in *Campinia*, 13e jaargang nr. 49 (april 1983).
2. Samengestelde balklaag: een balklaag die bestaat uit zware hoofdbalken (moerbalken), waarin lichtere balkjes (kinderbinten) zijn opgelegd. Op de kinderbinten werden de planken van de verdiepingvloer gespijkerd.
Muurstijl: houten stijl tegen de muur, waarop de moerbalken zijn opgelegd, meestal met tussenkomst van een sleutelstuk en een schuin van muurstijl naar moerbalk geplaatste korbeelbalk. Die laatste moest de stijfheid van het gebouw tegen de dwarse krachten van de wind opleveren. De constructie van muurstijlen, moerbalken en korbeelbalken, zoals die ook nog voorkomt in het oude raadhuis, zijn te beschouwen als overblijfselen van de houten vakwerkbouw. Daarbij werd de sterkte van een gebouw geheel ontleend aan een dragend houten skelet, dat bestond uit de muurstijlen, korbelen en moerbalken, samen met de kappanten. Het dragend vermogen van bakstenen gevels is bij de traditionele burgerlijke bouw niet, vanaf de opkomst van de baksteen, voor de gevels van dergelijke gebouwen benut. Wel bij kastelen en kerken. Maar daar waren de muren ook veel dikker en dus stabielere. Bij de bouw van

woonhuizen en dergelijke diende het metselwerk eerder als vulling van het houten skelet. De toepassing van het houten skelet als dragend element heeft voortgeduurd tot in de negentiende eeuw. Dat in het raadhuis muurstijlen en korbelen zijn toegepast kan te maken hebben met het feit dat het hier een gebouw betreft van drie bouwlagen plus kap, terwijl de Beyerd niet meer dan één bouwlaag plus kap kent en dus gemakkelijker kon worden uitgevoerd zonder de waarschijnlijk toch als hinderlijk ervaren korbeelbalken. Dat de sleutelstukken zich veel langer hebben gehandhaafd als de korbelen, zal mede verband houden met het feit dat in de bakstenen gevels de einden van de moerbalken door vocht werden aangetast en te kort werden. De sleutelstukken konden dan een nieuwe oplegging vormen, zonder dat men de gehele moerbalk moest vervangen.

3. H. danse: *Houten kappen in Nederland, 1000-1940*, uitgave Delftse Universitaire pers en Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1989.
4. H. danse; zie noot 3. Voor schaargebinten zie de doorsnedetekening van het raadhuis, in het boek *Oog op Oirschot*.
5. Voorlopige lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, deel X, *De provincie Noord-Brabant*; uitgave Algemene Landsdrukkerij 's-Gravenhage 1931.
6. H. Janse: *Houten kappen in Nederland*, zie noot 3.

**** BOEKAANKONDIGING ****

OOG OP OIRSCHOT

Oog op Oirschot is verschenen. Dit prachtige boekwerk is een waardevol geschenk voor een ieder die Oirschot lief heeft of Oirschot wil promoten. In 46 artikelen worden Oirschot en de Oirschottenaren beschreven. De 500 foto's en tekeningen geven een uniek beeld van Oirschot, zijn mensen en zijn natuur. De kleuren- en zwart/wit-foto's werden onder meer gemaakt door Noud Aartsen, em.past. J. van der Heijden, Jos Pé en Noud Swinkels, maar zijn ook afkomstig uit Oirschotse familiealbums.

Het boek is vanaf 14 oktober voor f 39,90 te koop bij het streekarchief, Torrenstraat 1 te Oirschot (tegenover bloemboetiek Elha).

Openingstijden: maandag t/m vrijdag 9.30 uur - 17.00 uur
dinsdagavond 19.00 uur - 21.30 uur.

In tegenstelling tot eerdere berichten: De vooruitbetaalde boeken zijn ook vanaf 14 oktober bij het streekarchief af te halen. Zelfde adres, zelfde tijden.

Wie prijs stelt op toezending van het boek, dient vóór 1 november a.s. f 49,90 over te maken op een van de rekeningen van de Stichting Gerard Goossens Fonds te Oirschot: Rabobank nr. 13.88.13.434; Postbank nr. 670.215.

De stichting

**MULDERS OP DE STANDERDMOLEN
VAN OERLE, UIT DE PERIODE 1462-1933**

door Jacy. F.C.M. Bijnen

Tussen de periode 1462-1933 had de windmolen van Oerle twee standplaatsen. Vanaf 1462 tot in de zomer van 1914 stond hij op een afgelegen plaats in de hei van Zandoerle, tegen de grens met Knegsel, daarna aan de Zandoerleseweg, dicht bij het 'centrum' van Oerle. De molengeschiedenis van deze twee locaties wordt archeologisch en historisch onderzocht. Vandaar dat we ons onderzoek naar de namen van de molenaars, die op deze molen actief waren, hebben beperkt tot de jaren tussen 1462-1933.

Tot 1648 (Vrede van Munster) was de molen steeds eigendom van de kloosterlingen van Postel. Daarna werd hij door de Staten Generaal geconfisqueerd. In 1775 lieten deze de molen openbaar verkopen, waardoor hij in particuliere handen kwam. VOOR 1775 werd de molen steeds verpacht, daarna is hij soms verpacht, maar meestal was de eigenaar ook de mulder.

Onze lijst van molenaars, zowel mannelijk als vrouwelijk, vertoont in de aanvang van dit overzicht hiaten. Het bleek vooralsnog niet mogelijk deze met behulp van de voorhanden zijnde archiefstukken te completeren.

Het jaartal vóór de naam duidt op het vermoedelijke beginjaar of op het jaar van de eerste vermelding, die we van de persoon met betrekking tot de molen aantreffen. Indien dit jaartal wordt gevolgd door een tweede, dan geeft dat het einde van de periode aan waarin de molenaar op de molen heeft 'gezetten'.

1509 Henrick van Crevelt (pachter)/Wouteren den Witte (onderpachter)

Henrick van Crevelt gaf op 23 oktober 1509 zijn pacht van de 'wyntmolen tot Oerle' voor de tijd van twee jaar over aan 'Wouteren den Witte'. Henrick had de molen in pacht verkregen van 'menen heere van Postel'»)

1611 Jan Aert den Mulder

Een verwijzing in het schepenprotocol, gedateerd 9 november 1626, refereert aan een obligatie die vijftien jaar daarvoor was aangegaan door Jan Aert den Mulder: dus in of omstreeks 1611²). Hoewel de achter- of bijnaam van deze Jan verwijst naai een beroep, is het strikt genomen niet zeker of hij in die tijd wel mulder was op de molen van Oerle.

1626 Hendrik den Mulder

In dat jaar vinden we in het schepenprotocol een Hendrik den Mulder vermeld als eigenaar van een belendend perceel te Oerle; eveneens in 1627³).

1636 Elisabeth Peeters Dielen (molenaarster)?

Zij was weduwe van Matijs Dierksen en huwde in of kort na 1636 met Hendrik Adriaen Schuts. /ij overleed vóór april 1669. Op 15 april 1669 vond de erfdeling plaats van de door haar nagelaten goederen tussen Hendrik en haar kinderen en k leinkinderen⁵).

1654-1672 Hendrik Adriaen Schuts (pachter)

We vinden hem op 26 januari 1654 voor het eerst vermeld als 'mulder' in Oerleb). Vermoedelijk was hij dit reeds vanaf de tijd van zijn huwelijk met Elisabeth Peeters Dielen. Na haar overlijden huwde Hendrik met Margriet, dochter van Dionijs Reijnder Bierens. In zijn testament, opgemaakt 6 april 1671, staat een verwijzing naar zijn eerste huwelijk waaruit hij bezat '... al het genen (dat) tot de molen begrepen was ...'⁷). Hij werd begraven te Oerle op 7 maart 1672.

1672-1676 Weduwe Margriet Schuts-Bierens (mulderin)

Op 4 juli 1676 declareerde zij een door haar voorgeschoten bedrag ten behoeve van noodzakelijke reparaties die aan de molen waren uitgevoerd, in de tijd dat zij 'molderinne' was op 's lands molen te Oerle'⁷¹).

1676-1685 Adriaen Peters Wouters van Heeswijk (pachter)

Voorerst werd hij vermeld als mulder te Oerle in 1679, dit in verband met een verzoek van de rentmeester aan de Raad van State om reparaties aan de molen uit te laten voeren⁸). Hij was gedoopt te Vught 28 juni 1641 en huwde te 's-Hertogenbosch 8 september 1664 met Agnes Aswilder (Agnes Peters van Es-wilder), na haar overlijden huwde hij met Maria Jacobs Vermeulen⁹).

Volgens een specificatie van werkzaamheden, uitgevoerd in of omstreeks 1683, werd door hem de molen uitgebreid met een tweede koppel stenen: een zogenaamde achtermolenlo). Later, vanaf 1704 tot zijn overlijden in 1711, was hij molenaar te Bostell I).

1685-1701 Bartel Janssen Verbeek (Van Beek) (pachter)

Zijn echtgenote Catharina dochter van Peter van Heeswijk was een zuster van Adriaen, de vorige mulder van de molen te Oerle. Tot 1685 was Verbeek molenaar te Budel, tevens pachtte hij de watermolen van Steensel op de Stevert. Per 1 april 1686 gaf hij de pacht van deze molen over aan Wilbort Dils¹²).

Bij de aanvang van de pacht van de Oerlese molen, in april 1685, bleek dat deze door Van Heeswijk in een slechte staat was achtergelaten. Onder meer de as was 'periculieus' en diende te worden vernieuwd¹³). Verder waren de klanten door Van Heeswijk 'zo kwalijk behandeld' dat hierdoor het aanbod van de te malen granen voor meer dan de helft was teruggelopen¹⁴).

Waarschijnlijk door deze tegenvallers wilde Verbeek terug naar zijn vorige molen te Budel. In een overeenkomst, de dato 10 oktober 1686, kwam hij met Jan Hendrik Hoppenbrouwers, molenaar te Budel, overeen met hem van molen te ruilen. Na verrekening van de uit te wisselen gereedschappen moest Hoppenbrouwers nog 400 gulden bijbetalen. Hiervoor kreeg hij ook de gehele achtermolen, die eigendom van Verbeek was¹⁵). Voor de verhuizing over en weer moest Verbeek zijn paard inzetten.

Opmerkelijk is de verklaring van de schepenen van Oerle dat zij zeer tevreden waren met de komst van Hoppenbrouwers, wiens voorouders en vrienden deze molen (van Oerle) eertijds bezaten '... over menschen gedenken af (ofte sijden

300 jaar af)¹⁶). De hier aangehaalde tekst staat letterlijk in het schepenenprotocol, doch is wat het gedeelte tussen haken betreft met een pennestreek doorgehaald.

De verhuizing is niet doorgegaan of slechts van korte duur geweest, want in 1689 en latere jaren was Verbeek nog op de Oerlese molen actief.

1701-1703 Johan Heuvelmans (pachter)

De schepenen van Oerle registreerden op 2 maart 1701 de tekst van een 'briefken' betreffende het accord dat Bartel Verbeek was aangegaan met Johan Heuvelmans molenaar te Dommelen. Heuvelmans nam de pacht van de molen in Oerle over met bijbetaling van 630 gulden vergoeding voor de bij de molen behorende zaken die eigendom van Verbeek waren¹⁷).

Toen tussen 10 en 24 augustus 1702 het leger van de koningen van Spanje en Frankrijk hun kampement hadden aangelegd in Riethoven, brachten deze troepen veel schade aan door heffingen, plunderingen en vernielingen. De molenaar van Oerle werd 300 vaten rogge ontnomen, in geldswaarde 250 gulden, en het verlies en de schade aan zijn gereedschappen en meubelen bedroeg 200 gulden¹⁸).

Door een zeer zware storm die op 8 december 1703 woedde, liep de molen grote schade op. Onder meer twee roeden waren geheel vernield en van de derde waren '...alk de scheijnen ontstucken'¹⁹).

Na deze tegenslagen hield Heuvelmans het voor gezien.

*Ontrompeneerd na een zware storm.
Houtsnede door Joseph Deziuer.*

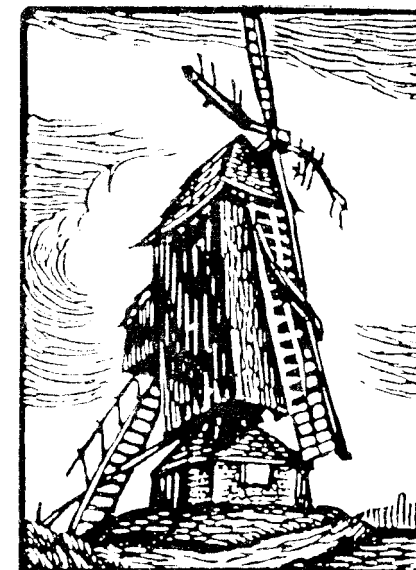
1703-1706 Daniel Janssen Kievits (pachter)

Huurde op 18 december 1703 een huis, hof en schuur met wangelag, gelegen te Zandoerle aan de plaats. Hij wordt hier vermeld als 'pachter van s'lants molen te Oerle'²⁰). De achtermolen nam hij van Heuvelmans over voor 555 gulden en 15 stuiver²¹).

Daniel was gehuwd met Maria Geerts lamberts Smits, wij werd ook wel Schoenmakers genoemd. Dit moienaarsgezin kende een tragisch einde: in maart 1705 stierf een kind van hen; Maria stierf het volgende jaar in het kraambed en werd op 14 januari 1706 begraven, vijftien dagen later gevolgd door haar man en op 31 januari werd hun zoontje Daendel ten grave gedragen²²).

1706-1710 Willem Nicolaas Teulincx (pachter)

Was geboortig van Liernpde waar hij 11 maart 1679 werd gedoopt. Hij huwde

4 november 1704 met Petronella de Bresser. Op 17 maart 1710 verkocht hij als afgaande molenaar de achtermolen en andere gereedschappen voor 600 gulden aan de aankomende molenaar Joris Stijmans²³).

1710-1715 Joris Stijmans (pachter)

Waarschijnlijk geboren te Oerle op 3 december 1680. Na zijn Oerlese molenaarsperiode komt hij in 1730 voor als inwoner van Meerveldhoven²⁴). Mogelijk bediende hij toen de standermolen van Zeelst.

1715-1721 Gerard van Heeswijk (pachter)

Was gehuwd met Cornelia van Eekeren. Tijdens een 'groot tempeest' (geweldige storm) en 'uijtnemende wind', die op 1 december 1720 tussen 10 en 11 uur over Oerle kwam, liep de molen veel schade op. Onder meer was in de molen brand uitgebroken en was een maalsteen gebarsten²⁵).

1721-1727 Hendrik Jan Dictus (pachter)

Hij was gehuwd, vermoedelijk in 1713, met Lisabet Janssen Hendriks. Zij had uit haar eerste huwelijk een dochter Maria Goossens Timmermans²⁶).

1727-1738 Norbert van Heeswijk (pachter)

Was gehuwd met Maria Goossens Timmermans, geboren te Oerle en voordochter van Lisabeth Janssen Hendriks. Norbert verklaarde in augustus 1729, dat zijn vrouw zwaar ziek geweest was. Daarbij had zij een kind gekregen dat aan dezelfde ziekte was overleden. Hierdoor had hij veel dokterskosten gehad en geen tijd om op de molen te passen. Zijn knecht, die weinig ervaring had, kon het werk nauwelijks aan en hij had bovendien ook nog een molensteen gebroken. Om deze en om andere oorzaken lieten de inwoners hun granen elders malen. Van Heeswijk verzocht kwijting van betaling van pachtgeld²⁷).

Op 4 februari 1738 werd Norbertus ten grave gedragen. Zijn weduwe huwde nadien op 19 april 1739 met Dirck Johannis Coppens, geboren te Dommelen. Zij overleed te Oerle 16 november 1749, hij 1 augustus 1786.

1738-1739 Francis Rouvoets (pachter)

Nam op 18 maart 1738 de achtermolen met toebehoren over van de weduwe Van Heeswijk, voor de getaxeerde waarde van 754 gulden 10 stuiver 8 penningen²⁸). Hij was gehuwd te Bergeyk 18 juli 1731 met Cathalijn Bornbergen, geboren te Westerhoven²⁹). Zij was weduwe van Hendrik Hoppenbrouwers, overleden te Bergeyk in 1730. Hij was indertijd molenaar op de watermolen van Westerhoven. Zijn vader Jan Hoppenbrouwers was van 1701-1717 molenaar op de molen van Venbergen onder Valkenswaard.

Francis Rouvoets was na zijn huwelijk met Cathalijn eerst molenaar op de watermolen te Westerhoven en vanaf 1734 op de windmolen van Bergeyk³⁰). Hij vestigde zich met zijn gezin in Oerle op 25 januari 1739. (In de ontlastbrief wordt zijn vrouw genoemd Catalijn Adriaan Merx³¹). Francis was slechts kortstondig molenaar te Oerle, waar hij op 10 november 1739 werd begraven.

1740-1743 Octavianus Rouvoets (pachter)

Octavianus Rouvoets (ook wel David genoemd), geboren te Heersstenberg, huwde te Oerle 21 augustus 1740 met Cathalijn Bornbergen de weduwe van zijn broer Francis.

Ook Octavianus is niet lang molenaar in Oerle geweest; hij werd aldaar begraven op 2 februari 1743.

1743-1767 Weduwe Cathalijn Rouvoets-Bornbergen (pachters)

Zij zette het molenbedrijf te Oerle voort, daarbij vermoedelijk bijgestaan door Jan Hoppenbrouwers, haar zoon uit haar eerste huwelijk. Zij overleed te Oerle en werd aldaar begraven op 12 november 1767. Uit haar eerste huwelijk met Hendrik Hoppenbrouwers had zij twee kinderen: Jan en Helena. Met Francis Rouvoets had zij drie dochters: Hendrina, Maria en Elisabeth³²).

1767-1770 Jan Hoppenbrouwers (pachter)

Zette na het overlijden van zijn moeder het werk op de molen voort. Hij was ongehuwd en werd te Oerle begraven op 23 december 1807.

1770-1776 Jan Mathijs Nagelmakers (pachter)

Was gehuwd met Johanna van den Boomen. Hij nam op 17 maart 1770, voor 1022 gulden 5 stuiver, de achtermolen met wat daarbij behoorde over van Jan Hoppenbrouwers³³). De vrouw van Nagelmakers overleed te Oerle en werd er begraven op 5 december 1775.

1776-1820 Jan van Heeswijk (eigenaar)

Geboren te Boxel 26 mei 1728, overleden te Tilburg 5 juli 1811, zoon van Laurentius van Heeswijk en Maria Nicolaas Zibbens, huwde te Oerle 14 mei 1758 met Helena Hoppenbrouwers, geboren te Westerhoven, begraven te Oerle 24 oktober 1809. Zij was een dochter van de hiervoor vermelde Hendrik Hoppenbrouwers en Cathalijn Bornbergen.

Uit dit huwelijk zijn twee kinderen bekend: Henricus, gedoopt te Oerle 10 april 1759; Laurentia, gedoopt te Middelrooij 7 mei 1763. Omstreeks 28 mei 1760 verhuisde dit gezin naar Middelrooij³⁴). Enige jaren nadien woonden zij in Boxel.

Op 24 mei 1775 kocht Jan van Heeswijk, in een openbare verkoop de standermolen van Oerle. Zijn zwager Jan Hoppenbrouwers fungeerde tijdens deze verkoop voor hem als tussenpersoon. De koopprijs bedroeg 16.300 gulden. Ter voldoening van de kooppenningen verstrekte de Staat hem een hypotheek van 13.040 gulden á 3^o70 rente, onder de naam jaarlijkse erfpacht van 391 gulden 4 stuiver en het rantsoen van een halve stuiver per gulden, bedragende 9 gulden 15 stuiver 10 penningen. Het bedrag moest worden betaald in vier gelijke jaarlijkse termijnen³⁵). Vermoedelijk in 1806 vertrok Van Heeswijk naar Tilburg.

1806-1808 Hendrik van Heeswijk (bewindvoerder)

Zoon Hendrik nam na het vertrek van zijn vader de gang van zaken op de molen waar, hierin bijgestaan door zijn knecht F. Daalmans³⁶1,

1808-1813 Josephus de Roos (pachter)

Volgens condities, opgemaakt 27 april 1808, ging Josephus de Roos de molen pachten. Om aan het eind van de pachttijd de eventuele verandering in de waarde van de molen te kunnen verrekenen, liet men de molen taxeren³⁷). De waarde bij de aanvang van de pacht bedroeg 1288 gulden.

Josephus de Roos was gedoopt te St. Michielsgestel 5 februari 1775 en gehuwd te Oisterwijk 31 mei 1807 met Adriana Vulders, geboren te Amsterdam.

Kinderen uit dit huwelijk bekend: Johanna, gedoopt te Oisterwijk 28 maart 1808; Caspar, gedoopt te Oerle 1 juli 1809; Margaretha, geboren te Oerle 23 mei 1811, overleden aldaar 26 mei 1811; Maria Cornelia, geboren te Oerle 13 juli 1812.

Voor zijn komst naar Oerle was De Roos molenaar op de molen te Oirschot en op de molen te Oisterwijk.

1813-1817 Andries de Loure (pachter)

Hij werd gedoopt te Meerveldhoven 15 maart 1768, zoon van Guillaume de Loure en Marie Anne Slewens, huwde te Oerle 23 mei 1813 met Elisabeth van Ham, gedoopt te Zeelst 26 juni 1781, dochter van Leonard van Ham en Joanne van den Wildenberg.

Kinderen uit dit huwelijk bekend: Wilhelmus, geboren te Oerle 1 april 1814; Johannes, geboren te Oerle 14 januari 1816.

De prisatie ten behoeve van de pacht van de molen is notarieel geregistreerd 2 april 1813³⁸). De molen taxeerde men op 2702 gulden en 95 cent. Andries overleed 13 oktober 1817; hij woonde op Zandoerle.

1817-1819 Elisabeth van Ham (pachteres)

Als molenaarster zette zij het werk op de molen voort. Op 26 juni 1818 ondertekende zij een huurovereenkomst van de molen voor de tijd van één jaar, ingaande 1 juni 1818³⁹).

1819-1824 Pieter Johannes Bobars (eigenaar)

Pieter Johannes Bobars (ook geschreven als Bobas en Bobbars) gedoopt te Zuetendael (Limb.) 2 oktober 1765, overleden te Oerle 17 december 1837, zoon van Joannes Bobbars en Maria Oosterbos, huwde te Oerle 24 december 1797 met Laurentia van Heeswijk, overleden aldaar op 2 februari 1843.

Kinderen uit dit huwelijk bekend: Johannes, gedoopt te Oerle 7 april 1799; Johanna Cornelia, gedoopt te Udenhout 6 augustus 1801; Petrus, gedoopt te Udenhout 18 september 1803.

Pieter Bobars woonde voor zijn huwelijk al in Oerle, in 1801 in Udenhout, in 1813 te Tilburg en in 1818 vonden we hem vermeld als landbouwer te Oerle.

In een notariële akte, 5 januari 1820, verklaarde hij dat wijlen zijn schoonvader Jan van Heeswijk, de molen in 1775 had gekocht. Door zijn overlijden was zijn enig nog in leven zijnde kind, dochter Laurentia, bezitster van de molen geworden⁴⁰). Bobars had aan de koning een verzoekschrift gericht om gedeelte-

DE NOTARIS

F. 13. C. F: de Wit

te Valkenswaard zal op Maandagen
13 en 20 Maart 1911 des namid-
dales 3 ure le Oerle op Zand-Oerle
ter herberge van de verkoopers, ten
verzoeke van de Gebr: 1145overs
aldaar,

Publiek Verkoepen ,

wegens Sterfgeval.

Een sterk gebouwde in den bes-
ten staat van onderhoud zijnde
druk beklante

Standaard Windkorenmolen

waaraan annexe een winstgevend*
graan- en meelhandel, gelegen te
Oerle op Zand-Oerle met afzonder-
lijken paardenstal en bouwterrein,
groot samen 0.17.36 hectaren.

Te aanvaarden molen e.a. 1 Mei
1911. Bouwterrein te oogst 1911.

Betaaldag 1 Juli 1911.

De molen Is dagelijks in werijng
bevat: 10 zeilen, scherpmachine-
13 scherpbamers, bascules mat ge-
wicht gn verderen inventaris alles
in dén besten stait.

Nadere inlichtingen te bekomen
bij de verkoopers en bovengenoesn—
den notaris.

lijk kwijtschelding te bepleiten van achterstallige betaling van de erfpacht. Tevens verzocht hij verlaging van het jaarlijks te betalen bedrag. Bij besluit van 29 juli 1819 bepaalde de koning kwijtschelding over alle jaren ouder dan vijf jaar en over de laatste vijf jaren 100 gulden per jaar te betalen. Verder kreeg Bobers een verlaging van de erfpacht tot 100 gulden per jaar⁴¹). Op 21 juli 1824 verhuurde hij de molen aan Caspar Roovers, voor de tijd van één jaar. Roovers zou de molen in eigen persoon moeten bemalen met de 'thans aanwezige gaande en roerende werken'. Hij moest gaan betalen 35 gulden voor de slijtage van de molen, 100 gulden voor de huur of pacht en verder alle lasten⁴²).

1824-1869 Caspar Roovers (eigenaar)

Gedoopt te Waalre 1 maart 1797, overleden te Oerle 28 juli 1869, zoon van Wouter Ro(o)vers en Anna Bijnen, huwde te Oerle 17 juni 1825 met Johanna Cornelia Bobars, overleden aldaar 12 februari 1862, dochter van de hiervoor genoemde Pieter Johannes Bobars en Laurentia van Heeswijk.

Kinderen uit dit huwelijk: Petrus Johannis, geboren te Oerle 31 maart 1862, lenaarsgast, overleden aldaar 31 oktober 1848; Anna Catharina, geboren te Oerle 13 augustus 1827, overleden te Woensel 22 november 1908, gehuwd met Franciscus van de Poel, geboren te Wintelre, metselaar, overleden 24 april 1903; Laurentia, geboren te Oerle 26 december 1828, overleden aldaar 6 februari 1911, ongehuwd; Jacobus, geboren te Oerle 19 februari 1831, molenaar, overleden aldaar 6 februari 1911, ongehuwd; Wouter, geboren te Oerle 7 november 1832, molenaar (in 1877 te Mill), overleden te Oerle 3 september 1909, ongehuwd; Jennemie, geboren te Oerle 17 januari 1835, overleden te Woensel, ongehuwd; Hendrica, geboren te Oerle 12 mei 1837, overleden aldaar 1 juli 1843; Louis, geboren te Oerle 1 februari 1839, molenaar (in 1877 te Oostelbeers), overleden te Oerle 11 april 1916, ongehuwd; Hendricus, geboren te Oerle 7 juli 1840, molenaar, overleden aldaar 27 juni 1887, ongehuwd; Franciscus Xaverius, geboren te Oerle 11 april 1844, molenaar, overleden aldaar 9 juli 1928, ongehuwd. Dit gezin woonde op Zandoerle. In 1845 verzocht Roovers vermindering van erfpacht. Dit werd afgewezen, de erfpacht bleef 100 gulden per jaar⁴³).

1869-1913 Gebroeders Roovers (eigenaren)

Op 28 mei 1877 kwam het tussen de kinderen Roovers tot een scheiding en deling van de nagelaten goederen van hun overleden ouders⁴⁴). De standaardkorenmolen, met stalletje en erf, twee huizen en ruim acht hectaren grond, vielen ten deel aan de vijf in leven zijnde broers: Jacobus, Louis, Franciscus, Wouter en Hendricus. Zij waren allen ongehuwd en in meer of mindere mate molenaar.

Hendricus overleed in 1887 doordat hij zichzelf met een kogel door het hoofd schoot. Wouter kwam te overlijden in 1909. Jacobus stierf in 1911, op dezelfde dag als zijn zuster Laurentia. Na dit dubbele sterfgeval besloten Louis en Franciscus met het werk op de molen te stoppen. De molen kwam op 13 en 20 maart 1911 in openbare verkoop (zie afbeelding volgende pag.). Waarschijnlijk is

dc inzet te laag bevonden want de verkoop gaat niet door⁴⁵). In het volgende jaar kwam Arnoldus Eustachius van der Waerden werken op de Oerlese molen. Hij had of kreeg nadien trouwplannen met Anna Cornelia van de Poel. Zij was een nicht van de gebroeders Roovers (dochter van hun zuster Anna Catharina gehuwd met Franciscus van de Poel) en voor zover we nagingen, het enige kleinkind van deze familie. Zij woonde al vanaf 1875 bij haar ooms als dienstmeid.

1913-1921 Arnoldus Eustachius van der Waerden (eigenaar)

Geboren te Steensel 29 maart 1871, molenaar, overleden te Oerle 28 mei 1943, zoon van Peter Joannes van der Waerden en Johanna Heijmans, huwde te Oerle 10 mei 1912 met Anna Cornelia van de Poel, geboren te Woensel 8 april 1866, overleden te Oerle 6 december 1940. Arnoldus ging in 1886 naar Gestel, in 1901 naar Aalst, daarna was hij molenaar te Nunhem (Limb.), verbleef in 1910 in Veldhoven en kwam in april 1912 naar Oerle.

Door zijn huwelijk met de nicht van de nog in leven zijnde bejaarde gebroeders Roovers kwam Van der Waerden waarschijnlijk door onderlinge afspraak in het bezit van de molen. Mogelijk namen Van der Waerden en zijn vrouw de verplichting op zich om de gebroeders Roovers een oudedagverzorging te geven.

In 1913 loste Van der Waerden de op de molen rustende erfpacht af. In het volgende jaar verkreeg hij vergunning de molen te verplaatsen naar de Zandoerleseweg. In de maanden mei, juni, juli en augustus kreeg deze verhuizing zijn beslag⁴⁶). In 1914 betrokken de gebroeders Roovers met Van der Waerden en zijn vrouw een nieuwe woning aan de Zandoerleseweg nabij de molen op circa 300 meter meer naar het 'centrum' van Oerle.

1921-1925 Adrianus de Kort (eigenaar)

Geboren te Helvoirt 14 oktober 1888, korenmolenaar, overleden te Oerle 18 mei 1925, zoon van Joannes de Kort en Antonia Blanken, gehuwd met Johanna Cornelia Hendriks, geboren te Udenhout 23 maart 1886.

Kinderen uit dit huwelijk: Antonius, geboren te Helmond 8 juni 1919; Christina, geboren te Helmond 17 augustus 1920; Johannes, geboren te Oerle 14 september 1921; Cornelius, geboren te Oerle 16 januari 1924.

De Kort kocht op 13 april 1921 de molen, met schuur en erf, voor f 5000,-⁴⁷). Daarvoor was hij korenmolenaar te Helmond. In mei 1922 plaatste hij in een bijgebouwtje een zuiggasmotor van 20 PK, die één koppel stenen moest aandrijven⁴⁸). Waarschijnlijk is toen de achtermolen gesloopt en zijn de maalstenen hiervan aangewend voor deze gemotoriseerde maalinrichting.

1925-1929 Johanna Cornelia de Kort-Hendriks (eigenaresse)

Johanna liet het werk op de molen uitvoeren door knechts. We vonden: Laurentius van Brussel uit Erp, kwam 8 juni 1925 in Oerle en vertrok 2 mei 1929 naar Maashees (Overloon); Peter Liebrechts uit Oostelbeers, van juli 1925 tot november 1926. Jan Willem Derksen, kwam op 20 oktober 1927 naar Oerle vanuit Bergh49).

1929-1933 Jan Willem Derksen (eigenaar)

Geboren te Doetinchem 15 februari 1898, molenaar, overleden 31 december 1973, huwde op 29 januari 1929 met Johanna Cornelia Hendriks weduwe van Adrianus de Kort, overleden te Sittard 16 januari 1981.

Van april 1930 tot in 1932 was Jan Derksen, een neef van molenaar Derksen, als knecht op de molen.

Derksen nam in 1932 het besluit de molen te slopen⁵o). Hij zou volledig overschakelen op zijn motormaalderij. De reden van deze afbraak was van economische aard. In 1932 werden de roeden er afgenomen. Zij kregen nog een functie ergens aan een molen in België. De molenkast en het kruiswerk sloopte men in het volgende jaar. Dit materiaal verdween als brandhout.

NOTEN

De data van geboorte, huwelijk en overlijden/begraven, die soms bij een persoon worden vermeld, zijn genomen uit de DTB's of de registers van de burgerlijke stand van de betreffende plaats.

1. Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland rayondepot Oirschot: Oud-administratief en rechterlijk archief, Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 263, fol. 6vo-7. (Transcriptie in klapper A.M.J.G. van Run.)
2. Idem, inv. nr. 263a, fol. 115-115vo. Vriendelijke mededeling van de heer P..H. de Lange uit Eindhoven.
3. Idem, fol. 121vo en fol. 144.
4. S.A.R.E.K., Eindhoven: Kopie handschrift C. Rijken: (*ede Handschrift van 1249 lol* 1633, p. 65. Notitie betreffende de ondertekening van een stuk, d.d. 15-12-1636, met het handmerk van Elisabeth Peeters molenaarster te Oerle.
5. S.A.R.E.K., Oirschot: O.A. en R.A. Oerie-Meerveldhown, inv. nr. 268, p. 275
6. Idem, inv. nr. 267, fol. 4.
7. Idem, Notarieel archief Veldhoven, inv. nr. 8148, akte d.d. 6 april 1671.
- 7a. Rijksarchief in Noord-Brabant 's-Hertogenbosch: Archief Raad en Rentmeester Generaal der Domeinen, inv. nr. 18.
8. Algemeen Rijksarchief 's-Grav' en hage: Archief Raad van State, Verbalen van de tien-den, 1679, inv. nr. 1821.
9. Vriendelijke mededeling van arehisaris W. pan Heeswijk, uit de ongepubliceerde ges ens van de genealogie Van Heeswijk.
10. S.A.R.E.K., Oirschot: doos Rijksarchief in Noord-Brabant, aanwinsten 1885 (36). Specificatie voor Adriaan van Heesssijk, molenaar der heerlijkheid Oerle, wegens reparaties aan den molen, 1682/1683, 1 stuk.
11. Zie noot 9.
12. S.A.R.E.K., Oirschot: O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 293, tol. 31-31vo.
13. Idem, tol. 18.
14. Idem, p. 60.
15. Idem, p. 58-59.
16. Zie noot 14.
17. Idem, inv. nr. 295, tol. 41vo-42.

18. Idem, inv. nr. 41.
19. Idem, inv. nr. 295, fol. 152vo-153.
20. Idem, fol. 155-156vo.
21. Idem, fol. 163-163vo.
22. Idem, Dood- en begraafboek Oerle.
23. Idem, inv. nr. 296, fol. 40vo-41.
24. Idem, inv. nr. 277, fol. 51vo.
25. Idem, inv. nr. 297, fol. 124-124vo en fol. 134vo.
26. Idem, inv. nr. 298, fol. 6vo-8vo.
27. Idem, fol. 49-49vo.
28. Idem, inv. nr. 300, p. 146-149 (ingeschreven 3 september 1752).
29. S.A.R.E.K., Eindhoven: Rechterlijk archief Bergeyk, R 81, fol. 28vo-29vo.
30. Idem, fol. 72ro en fol. 89-90.
31. Idem, fol. 171vo-172.
32. S.A.R.E.K., Oirschot: O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 299, p. 157-163.
33. Idem, inv. nr. 301, fol. 84-85.
34. Idem, inv. nr. 300, fol. 354vo.
35. Idem, inv. nr. 281, fol. 177vo-178vo en 183vo-184.
36. [Idem, inv. nr. 9](#), fol. 216vo.
37. Idem, inv. nr. 307, fol. 110vo-112.
38. S.A.R.E.K., Eindhoven: Notarieel archief Waalre, inv. nr. 8330A, akte nr. 67.
39. Idem, inv. nr. 8335, akte nr. 154.
40. S.A.R.E.K., Oirschot: Notarieel archief Oirschot, inv. nr. 5217, akte nr. 66.
41. Idem.
42. Idem, Notarieel archief Veldhoven, inv. nr. 8154, akte nr. 156.
43. Rijken, C., De banmolen te Oerle. In: *Taxandria* 22 (1915), p. 270-271.
44. S.A.R.E.K., Oirschot: Notarieel archief Veldhoven, inv. nr. 3148, akte nr. 101.
45. Notariële akte notaris H.B.C.F. de Wit te Valkenswaard.
46. Parochie-archief van de R.K. parochie Oerle: memoriale, p. 197.
47. Notariële akte notaris A.W. Lasante te Vessem.
48. S.A.R.E.K., Oirschot: Gemeente-archief Veldhoven (1921-1945), inv. nr. 341, hinderwetvergunningen.
49. Idem, inv. nr. 317, bevolkingsregister.
50. Archief van de Vereniging "De Hollandsche molen", Amsterdam: correspondentie verdwenen molens, map gemeente Veldhoven (Oerle).

**** CURSUS ****

**OUD SCHRIFT (PALEOGRAFIE)
voor beginners**

in VELDHOVEN

In december a.s. start bij de Parasol, Centrum voor Volwasseneneducatie, te Veldhoven een cursus oud schrift voor beginners. Iedereen die in archieven onderzoek doet naar onderwerpen van historische aard of de familiegeschiedenis (genealogie) uitzoekt, komt al snel tot de ontdekking dat de handgeschreven documenten niet of nauwelijks meer te lezen zijn, vanwege de in vroeger tijd gebruikte handschriften.

Tijdens de 12 lesavonden durende cursus, maakt u kennis met teksten uit de periode 1400-1800. U leert deze teksten in oud-Nederlands schrift te lezen én te begrijpen. Onderzoek in archieven wordt nog interessanter, als u zelf de eeuwenoude documenten kunt lezen.

Aanvangsdatum: 12 december 1991
Tijd: 20.45 uur - 22.15 uur
Kursuseeld: ,f 85,—

Aanmelden: De Parasol
van Vroonhovenlaan 38
5503 CP Veldhoven
telefoon: 040-535532

N.B.: De cursus gaat alleen door bij voldoende deelname.

LANGS 'S HEREN WEGEN

door J. Lijten

Reeds vele eeuwen vormen wegen een punt van voortdurende zorg voor de overheid. Voor de Romeinen die rond 50 voor Christus in ons land kwamen, waren goede verbindingswegen van levensbelang. Zo heeft het Romeinse leger ook in onze streken brede en rechte verbindingswegen aangelegd. Door Oirschot liep een weg van Tongeren in noordelijke richting tot de Maas, die Oirschot doorkruiste van Landvoort tot Schatkuil, waar Boxtel, Liempde en Oirschot aan elkaar grenzen. Naar deze 'strata via' gebaande weg' is Straten genoemd. Langs hun grote wegen legden de Romeinen op sommige plaatsen kleine garnizoenen in legerplaatsen 'castra' ter beheersing en beveiliging van het land. Deze Romeinse weg en het toponiem 'Casteren' was voor burgemeester Speetjens aanleiding om te gaan zoeken naar sporen van de Romeinse aanwezigheid, die daar inderdaad in overvloed gevonden werden, afkomstig uit de eerste tot de derde eeuw.

Na de val van het West-Romeinse rijk ging de zorg voor deze verbindingswegen over op de Frankische koningen en na de desintegratie van het Frankische rijk op de landsheren. In de late middeleeuwen was dit in onze regio in feite de hertog van Brabant. Wanneer men sprak over "s heren wegen", bedoelde men daarmee de wegen die onder direct toezicht van de landsheer stonden. De Brabantse hertogen hebben zich dan ook herhaaldelijk bemoeid met de doorgaande wegen maar eveneens met wegen van mindere importantie.

In het Register van Dooren — van Baar van de hand van de Oirschotse secretaris Aert Sgraets kort vóór 1600 vinden we de volgende landsheerlijke voorschriften met betrekking tot de breedte van de verschillende wegen.

Die breyde van den heirstraeten ende wegen hoe breet sy schuldich syn te weesen	
Ierst die heerstraete	XL voeten breed (11.55 m)
Item den dryffwech van dorpe te dorpe met beesten ende met getouwe (gespan)	XXXII voeten (9.24 m)
Eenen vaerwech	XVI voeten (4.62 m)
Item eenen kerckwech	VI voeten (1.73 m)
ende eenen voetpat	IIII voeten (1.15 m)
(R.v.D.v.B., blz. 71.)	

De opgegeven breedten zijn omgerekend naar de Bossche voet (28,87 cm), die toen in de Meierij algemeen gebruikelijk was.

Zoals nu hadden ook vroeger de meeste mensen de neiging om hun gebied uit te breiden. Daarom was een voortdurende inscherping van de voorschriften nodig.

Er zijn dus duidelijk 5 categorieën, waarvan wij er 3 wegen zouden noemen en 2 paden.

De 'heirstraeten'"legerwegen' zijn de doorgaande verbindingen. Ook waar zij door de bebouwing van de dorpen gingen, moesten zij de vereiste breedte hebben.

'Den dryffwech van dorpe te dorpe' stond voor interlocale weg. Een 'vaerwech', zoals hij in het dialect tot voor kort nog genoemd werd, zouden wij nu een landbouwweg noemen.

Bij de paden werd onderscheid gemaakt tussen een 'kerckwech' en een gewoon 'voetpat'. Deze categorieën paden vormen voor vele toeristen een aparte aantrekkelijkheid van Oirschot. De meeste van de nog bestaande paden waren kerkpad zoals het Stenenstraatje, de Kapelpad en de Helpad. Tot de Helpad - de kerkpad van Hedel - behoorde niet alleen het gedeelte dat nu nog zo heet, maar ook het tegenwoordige Noyensstraatje en de twee paden tussen de Gasthuisstraat en de Lindenlaan en tussen de Lindenlaan en de Karel Doormanlaan. Ook deze gedeelten waren kerkpad. Kerkpad is echter vanouds een categorie-aanduiding en geen eigennaam, zoals door de enige tijd geleden geplaatste bordjes gesuggered wordt.

Wanneer het zuidelijkst gedeelte van het Noyensstraatje recht wordt doorgetrokken, komt men uit bij de kerkdeur van de Mariakerk. De oudste kerkpaden waren er al voor de Sint-Petrus-kerk gebouwd werd en leidden naar de Mariakerk op het Vrijthof.

Het Noyensstraatje werd de eeuwen door het meest intensief gebruikt en heeft zijn voorgescreven breedte van 1.73 m ruim behouden. Bij de gedeelten tussen Gasthuisstraat en Lindenlaan en tussen Lindenlaan en Karel Doormanlaan hebben de aangelanden echter hun hagen en schuttingen duidelijk te ver geplaatst, zodat de vereiste breedte van kerkpad niet meer aanwezig is.

IV. DE 17e EEUWSE DOUANEPALEN TE BUDEL, SOMEREN EN BERGEYK

door J.W. Bieze

Nadat de Meierij van 's-Hertogenbosch na de Vrede van Munster in 1648 definitief tot het rechtsgebied van de Zeven Verenigde Provinciën ging behoren, werd er aan de grens invoerrecht enz. geheven. De heffing van rechten heeft in de praktijk kennelijk tot moeilijkheden geleid. Het gevolg hiervan was, dat men de grenzen met z.g. douanepalen ging markeren.

In een besluit van 29 september 1662 besloten "*De gecommiteerde raden ter admiraliteit, residerende binnen Rotterdam*", -hierna te noemen: Admiraliteit van de Maas te Rotterdam - om aan de grenzen van de Meierij van 's-Hertogenbosch en van de Baronie van Breda palen te doen plaatsen. Deze palen werden geplaatst op wegen, die uit het "buitenland" naar de Meierij van 's-Hertogenbosch of naar de Baronie van Breda liepen))

Blijkens voornoemd Besluit hebben deze palen o.m. gestaan op de grenzen met "den Lande van Brabant" (nu België), het land van Cuyck, het Overkwartier Gelder (nu provincie Limburg), en het Graagschap Loon, c.q. Prinsbisdom Luik (dit gebied omvat o.m. het grondgebied van de tegenwoordige Belgische provincie Limburg.)

Bij het passeren van de douanepalen moesten de voerlieden hun waren aangeven en in-, uit- en doorvoerrechten betalen. In verschillende grensplaatsen waren "comptoirs" aanwezig, waar deze aangifte diende te geschieden.

In het terrein werd controle uitgeoefend door dragonders. Deze 17e eeuwse douaneambtenaren reden te paard. Vanuit hun hoge zitplaats konden zij het terrein makkelijk overzien. Tevens konden zij zich snel verplaatsen.

Deze situatie heeft geduurd tot 1794. Door de Franse inmenging veranderde het politieke en staatkundige gebeuren. Hierdoor ging het oorspronkelijke doel van deze palen verloren.

De douanepalen zijn vierkante arduinen palen. De breedte van het onderste deel van de paal is 40 cm; het bovenste deel, dat 2.50 m lang is, is 30 cm. breed. De palen zijn voorzien van het wapen van de Admiraliteit van de Maas, bestaande uit twee gekruiste ankers, bedekt door een schild met klimmende leeuw. Boven het schild bevindt zich een kroon.

Rechts, links en onder het schild staat een letter "P". De betekenis van deze 3 P's zou zijn: "PUGNO PRO PATRIA", hetgeen betekent: Ik vecht voor het vaderland. Als een andere betekenis voor deze 3 P's wordt ook vermeld: "PROPRIA PECUNIA POSUIT". Dit betekent: op eigen kosten gezet. De eerste uitleg wordt over het algemeen als de juiste beschouwd.

Van deze douanepalen zijn er -voor zover mij bekend- in de provincie Noord Brabant nog 7 over, nl. 4 in Budel, 1 in Someren en 2 in Bergeyk.

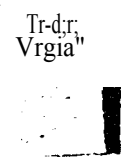

C eftóttimittabé aD i let 2(timitait'

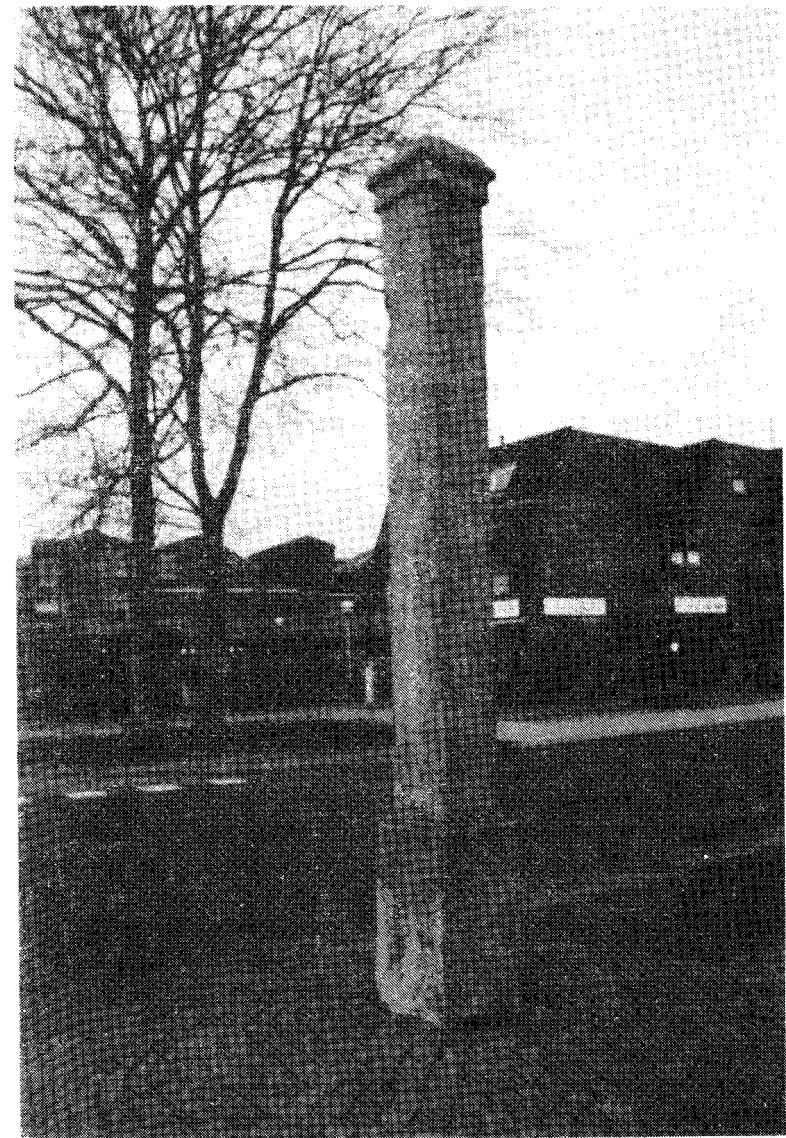
rept / refiburntirbittlatfiettertiam; Doen te weten : alfa° 113p cnv terbintion/ race ban hitt tot ttigt grtnarr lustbat Dat breit faxre* tupten / 13oretuptan / finstiatntnera entre aalpbars ban atberirp oëtetny tiortunur tipt Den '0.atittr ban elabant / brn "0-ania bah Cupcci / bet @brr-quartice ban (23etticr / rnDc antirre flabuP# rigr platten meer/ ijaerniet alleen anDerftarn tc koen binnen Dc ft"-eperrpc ban'silretogen-eofclj/ mix Dr isaronnpr ban Cuba/ mart foo Inelbp Dage als bp naeflrc felber in te erom EitbE te triptm

rat binnen Dr r/q2pen Dart
rr4crtfir ban alle tilt:ambt tnocuPtgacuar tsortirren3iinarngrartt/foonor atboorn hare
getnachte (Sortirrn/ }grenen of amice ereftiart artigrcbrt
Parpoo2rn of armere erfception (tot brt inbrngen/ ho:Jur baboe:ren
jan brtarit/ dc
of tutte. ptirn ban De fribr nootngfj) te (ebben gcticht / emir iSat nam Dooz•De
lint nhomftm bant Zanatglootitichs Wennen betliot ent gcbcfraDertt. Wart tr
gatsatfooltwDirnitigtirutirnooDigbractit tien brn tc hoo2fen, 500 l. ST.Z.at grindt
:we intionirn ban Dr frontic-
Officium/ ter arctirrehr arbgrftctt / nut rtntgt Onciturn prrrbru of crnigt) anDer
i5rtfiact te pafferen / fonDrr Dir alboaren actigrbacht/ crime op firt behamen erfcebrt tc
jrbbrü laten bifiteren ; lupgorDtgcionDenbebben Duinen entiteit:trent Dr Zogim/ gcle
gen in tic frairrc enDrearonnprbooniorint / feectirre patente torn oprafjrn / ent bp
tfrn nik Dart-tupDru / harre-tupDrii / fios-hatniners ofte 02pbars ban uilig° ante
5rcftiart te inarrfijoulucn / DatnicinanDtbanbarr firb bedaan:tut / mrt cringr Ooctrie
ral/ purDm of anDrr ecrftiart Dr botr2normtirpatcn bomt» te trom ofte n2lsbcn / raat
llfso naDrr ZDonnit te bomen/ fon = atboorcti ingrinaditc Omturn/ paracri
of anur erfthart acire Zantrts Officieren atitarr arnggebrii / ribt 'crO.antits (lubt te
baadt / ofte nart fooDanigen erfcebrt Itt brbber grlicht Motet brt inbtmarn
mar up2Der brrbourn ban Dr felbe fat 11302001 berrpfcbr/ Mb(Dat op brt icbe Critijcpt
Irbrljoo11iirtlr Difitatte fat 3ijti gcnam ; op p=ne / foopeniatuat pas ter rontrarie brloonm /
fat Ino2un tr Dom/ Dat alk Dr ingrbtacht mor bornbp Dr grftior natril gthortbr of
tuben 50tDtrrn/ OrreDen of anDer ertfiart/ inirtfgabrra Dc Wagens / Varren mee-
Prtrbrn Dart Inrbr fjr 11162rllgt11 nmr Drcontrabentir faelin kaart] / in tonfoijnité /
br plataan Der Conboren nrbr Meenten gebouw] fatten wolorn / rime Urchlarrr
brbrutt rijar gronftfaurrairrlDr Dr Contraticntrurs bourn Dien geftraf Tr-dr;
nurrplacateu transbrfribefeftatureet/Inaerna ren pater Vrgia"
notijte / fitij' tot botr2Domingt ban fcbatie) fat hebben te reguterm OeDaen
tringetan ar aaDen abmtratitrtpt boolnoent / befen 29 t pttillbr

Ordo nnan tic va_n de felve:

Ordonnantie d.d. 29 september /662, van hel college ter Admiraliteit op de Maas te Rotterdam.

De douanepaal op het Wilhehninaplein te Saneren.

In Budel hebben 5 douanepalen gestaan. Eén werd in de tweede wereldoorlog ernstig beschadigd en is verloren gegaan.

A. De douanepaal in Someren.

De paal in Someren is te vinden op het Wilhelminaplein, in de onmiddellijke nabijheid van het gemeentehuis. Dit is niet de plaats, waar deze paal oorspronkelijk is geplaatst. De paal stond vroeger op de heide buiten het dorp, in de omgeving van het tegenwoordige dorp Someren Heide.

In juli 1899 werd de paal met een mallejan van de heide naar Someren gebracht. In deze tijd was het in veel gemeenten de gewoonte, om ter gelegenheid van de inhuldiging van Koningin Wilhelmina een Wilhelminaboom te planten. In Someren kreeg men het lumineuze idee, om de op de heide aanwezige douanepaal naar het dorp te halen, om als Wilhelminapaal te worden opgericht. Men ging er van uit, dat deze paal als monument een langer leven beschoren zou zijn, dan menige Wilhelminaboom.²⁾

Men liet de paal door steenhouwer H. Kluytmans uit Eindhoven opknappen en van een inscriptie voorzien, luidende:

Hulde aan onze Koningin, 6 sept. 1898 gemeente Someren.

Dankzij de initiatiefnemers, de Heren Jan Buskens en Jan Meeuws, kunnen we deze douanepaal nog aanschouwen. Als de paal op de heide was blijven staan, dan was er waarschijnlijk niet veel van over gebleven.

Ook bij latere jubilea van Koningin Wilhelmina heeft men op een zijde van de paal een inscriptie aangebracht, t.w.:

Hulde op het 25e regeringsjaar van onze koningin 6 - 9 - 1923.

en

Hulde op het 40e regeringsjaar van onze koningin 6 - 9 - 1938.

Drie zijden zijn nu van een inscriptie voorzien; de vierde zijde is blanco.

Niet iedereen is tevreden met de nieuwe standplaats van deze "keijepaal" (zoals de douanepaal in de volksmond genoemd wordt.)

De carnavalsvereniging te Someren-Heide is niet ingenomen met het feit, dat "hun" paal in Someren staat. Dit misnoegen is herhaaldelijk geuit, door de paal tijdens het carnaval weg te halen uit Someren en over te brengen naar Someren Heide. De gemeente moest de paal dan terughalen en herplaatsen te Someren. Dit heeft er toe geleid, dat de paal nu in een formidabele hoeveelheid cement is geplaatst, zodat het niet meer mogelijk is, de paal weg te halen.

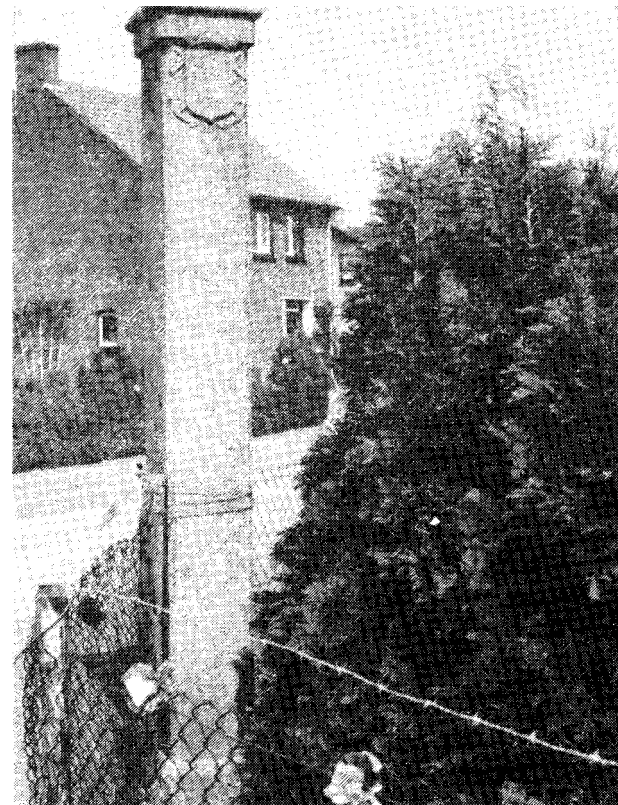
Nu komt Prins Carnaval uit Someren Heide met carnaval jaarlijks naar de paal, teneinde zijn spijt te betuigen, "dat onze paal zo ver van ons af staat" enz. enz.. Zo is deze 17e eeuwse paal, begonnen als douanepaal en in 1899 gebruikt als herinneringspaal, nu geworden tot een hoogtepunt in het Somerense carnavaleske gebeuren.

Door plaatsing in beton kon deze paal, die zijn oorspronkelijke lengte nog heeft, hoog boven de grond uitsteken, nl. ruim 3,25 m. Deze paal is dan ook een mooi monument op het Wilhelminaplein van het mooie dorp Someren.

B. De douanepalen in Budel.

Budel grensde in het zuiden aan het Prinsbisdom Luik; in het oosten aan het Overkwartier Gelre, dat tot de Spaanse of Oostenrijkse Nederlanden behoorde. Aan de wegen, die naar die gebieden voerden, stonden de meergenoemde 5 douanepalen, waarvan er nu nog 4 over zijn.

ad. 1 Eén van de resterende Budelse douanepalen vinden we aan de weg van Budel naar Weert (destijds gelegen in het Overkwartier Gelre). Deze paal is de enige, die nog staat op de plaats, waar hij oorspronkelijk gezet is. U kunt deze paal vinden in de Meemortel. Hij staat tussen de coniferen, die dienst doen als haag tussen de openbare weg en een tuin. Hij staat 2,50 m boven het maaiveld.

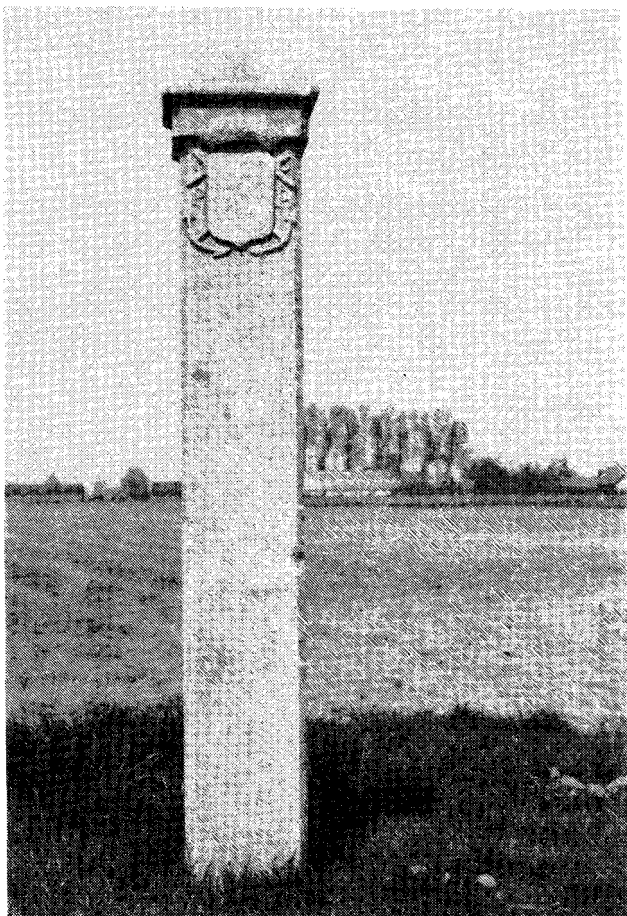
Douanepaal te Bode! - Meemortel

Enige jaren geleden had deze paal de gelegenheid om zijn stevigheid te bewijzen. Er reed nl. een auto tegen deze paal. De auto was total loss; de paal bleef onbeschadigd.³⁾

ad. 2 Op de Toom, aan de Asbroekweg, niet ver van de gietijzeren grenspaal no. 172 staat eveneens een douanepaal.

In oktober 1978 werden op een oude gemeentewerf in Budel twee oude douanepalen teruggevonden. Ze hadden ruim 10 jaar voor oude vuil onder stenen en trottoirbanden gelegen, begroeid met onkruid. Een anonieme tipgever heeft de gemeente op het spoor van deze oude palen gebracht.

Een van de palen werd op 11 september 1979 geplaatst op de Toom, aan de Asbroekweg.

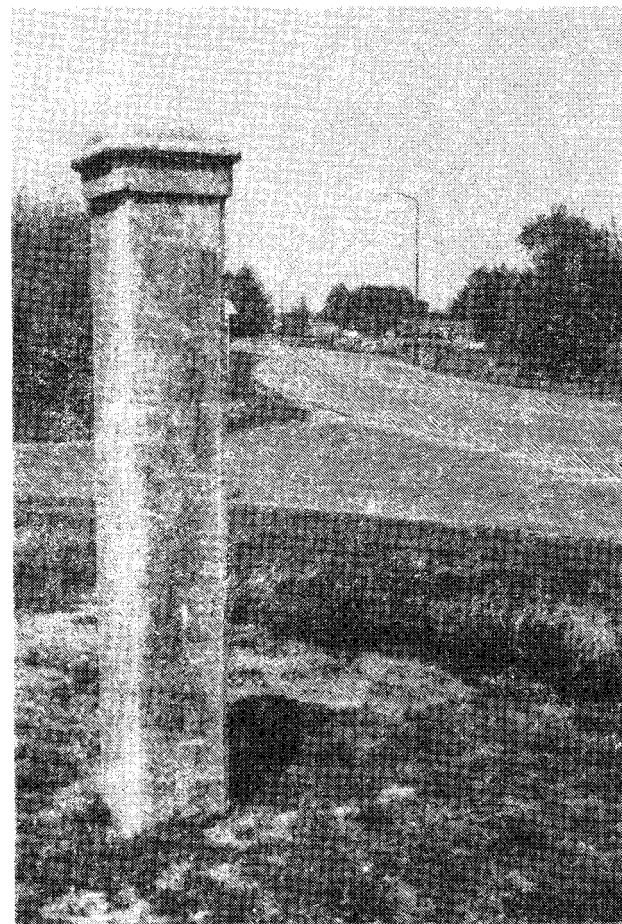
Douanepaal aan de Asbroekweg te Budel.

De paal steekt slechts 2.25 m boven het maaiveld uit. Het onderstuk was afgebroken; de paal werd in beton gezet.

De plaats, waar deze paal opnieuw is gezet, is vastgesteld in overleg met de Heemkunde Studiekring Budel en Cranendonk.⁴⁾

Ad. 3 De tweede paal, die op de oude gemeentewerf werd teruggevonden is, eveneens op 11 september 1979 in overleg met de Heemkundekring Budel en Cranendonck herplaatst.

De keuze viel op Budel - Schoot, in de onmiddellijke nabijheid van de Pastoor Leminensst raat.

De douanepaal te Budel - Schoot.

Ook deze paal was gebroken en moest in beton gezet worden.

Hij steekt slechts 2.20 m boven het maaiveld uit.

Het was niet mogelijk, om de paal aan de Asbroekweg en de paal aan de Pastoor Lemmensstraat op de zelfde plaats te zetten, waar ze oorspronkelijk hebben gestaan. De tegenwoordige locatie is echter in de nabijheid van de oorspronkelijke plaats. Laatstbedoelde plaatsen zijn door de veranderingen van de loop van de wegen e.d. niet geschikt voor herplaatsing.⁵⁾

Ad. 4 Een 4e paal heeft gestaan bij de oude grensovergang van Budel en Budel - Schoot naar Hamont. Deze liep vroeger van de grensweg in Budel, via de Zwarte weg in Budel - Schoot, of komende van Budel - Schoot via de Hamontweg naar Hamont.

De tegenwoordige grensovergang dateert pas van 1868. De douanepaal stond daar ± 50 m veld & de grensovergang aan de linkerkant van de weg.

Deze douanepaal is tijdens de 2e Wereldoorlog verloren gegaan.

Ad. 5 De vijfde Budelse douanepaal staat naast een hulppaal.

Dit is de enige douanepaal in de gemeente Budel, die op de grens tussen België en Nederland staat. Deze douanepaal, die een dominerende plaats in het landschap inneemt, steekt 3 m. boven het maaiveld uit.

Deze paal wordt genoemd in het in het gemeente archief te Hamont aanwezige *Proces verbal de l'abornement de la limite entre la commune de Hamont (Belgique) et celles de Budel et Leende (Pays Bas)*.

De paal wordt in voormeld "Procès Verbal" omschreven als volgt: "*une grande et ancienne borne fournie par les Pays Bas*".

Met deze paal is nogal vreemd omgegaan. De gemeente Budel heeft deze paal bij een bijzondere gelegenheid ten geschenke gegeven aan de gemeente Maarheeze. Laatstgenoemde gemeente plaatste deze paal aan een weg in de nabijheid van het gemeentehuis te Cranendonk.

Toen de weg, waaraan deze paal geplaatst werd, werd voorzien van een rijwielpad, moest de paal het veld ruimen. Dit was aanleiding om de paal weer terug te geven aan de gemeente Budel. Een en ander was mede een gevolg van de activiteiten van de Heemkunde Studiekring Budel en Cranendonk. Deze kring had zich al eerder beijverd, om de paal weer op zijn oorspronkelijke plaats terug te krijgen.

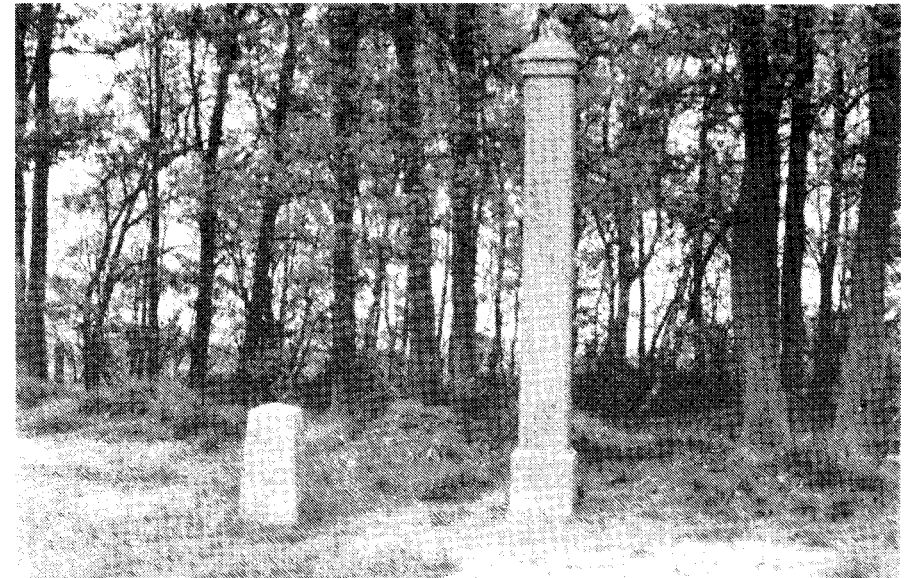
In samenwerking met voormelde heemkunde studiekring werd de paal herplaatst in zijn oude omgeving. Een en ander geschiedde met feestelijk vertoon. De paal staat nu "Op de Ezel" (een duiker in de Rioolhoek) naast meergenoemde hulppaal.

Deze paal staat nu tussen de gietijzeren grenspalen no. 173 en 174, en wel ± 100 m van paal 174. De oorspronkelijke plaats, waar deze paal gestaan heeft, ligt ± 30 m in de richting van paal no. 173.

Aan de grondsporen kan men de juiste plaats nog zien. Ambtenaren van het kadaster te Eindhoven hebben deze plaats gemarkeerd met een plastic pijp.

In vroeger tijden liep hier een handelsweg van Budel naar Achel.

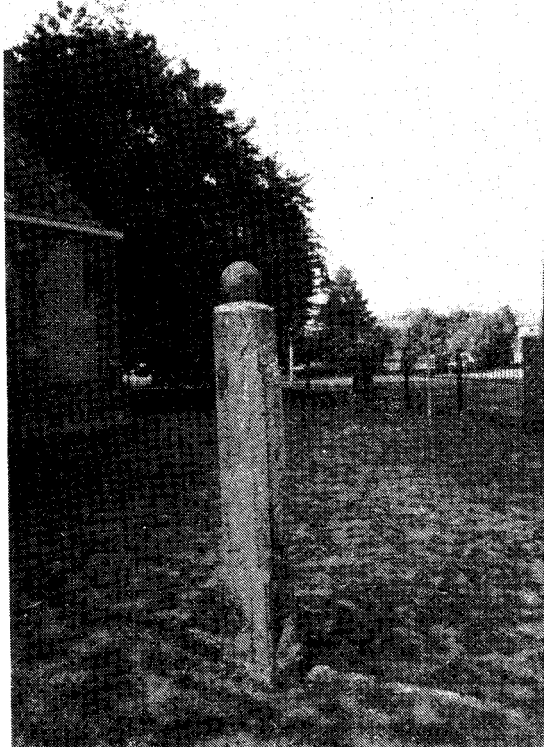
In het bos ziet men nog de sporen, waar deze weg gelopen heeft. Opmerkelijk is, dat deze douanepaal in de volksmond MARIA THERESIAPAAL genoemd werd. Er is nl. geen enkel verband te vinden met Maria Theresia, die leefde van 1717 tot 1780. Zij werd in 1740 keizerin van Oostenrijk.

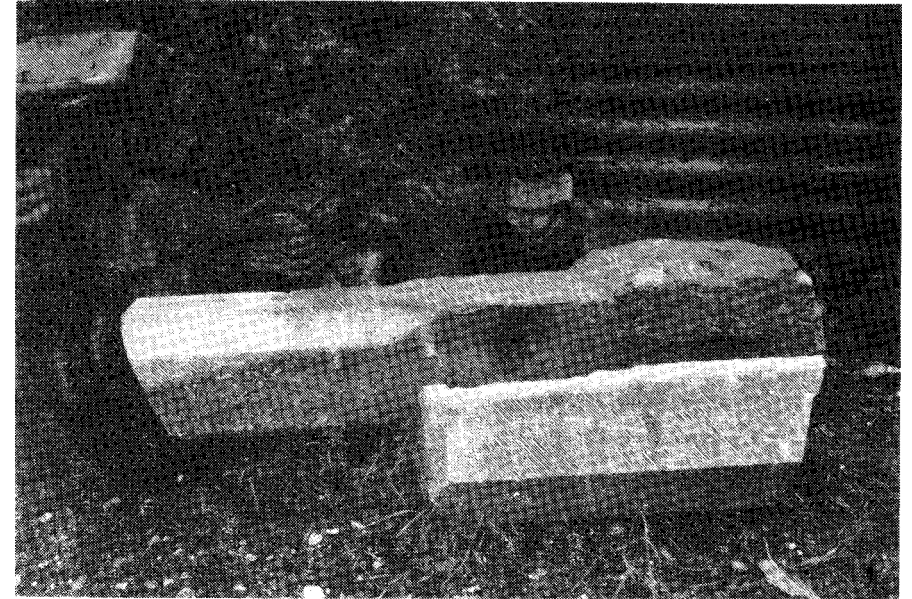
De Maria Theresiapaal, naast een hulpsteen bij de Rioolhoek.

C. De douanepalen te Bergeyk.⁶⁾

De twee douanepalen te Bergeyk hebben een zeer eigen geschiedenis. In het jaar 1828 had de pastoor van de kerk te Bergeyk aan het Hof een afrastering om de kerk en het kerkhof laten maken. Hij had een paar stevige palen nodig, om er een toegangshek aan te laten monteren, teneinde het kerkhof te kunnen afsluiten. Zijn oog viel op twee douanepalen, die op de hei stonden. Hij liet ze weghalen. Een steenhouwer heeft er twee ronde palen van gemaakt, die uitstekend als steun voor een poort dienst konden doen. Aan de wet, die onveranderd bleef, is nog te zien, dat het inderdaad oude douanepalen zijn. Eén van beide palen staat nog op het kerkhof. De andere is afgebroken en ligt voor oud vuil op de gemeentewerf te Bergeyk. Er bestaan plannen, de stukken aan elkaar te lijmen, en de gerestaureerde paal op het kerkhof te herplaatsen. Van deze douanepalen hebben er zeer vele aan de grens van de huidige provincie Noord-Brabant gestaan. Het is jammer, dat de meeste van deze palen, die de geschiedenis ook in het veld zichtbaar maakten, verloren zijn gegaan.

De douanepaal op hei kerkhof te Bergeyk.

De gebroken douanepaal op de gemeentewerf te Bergeyk.

NOTEN:

RECEIEN van alle de Plaaten, Ordonnantien, Resolutien, Instructien, Lijsten en Waarschouwingen betreffende de ADMIRALITEITEN, CONVOYEN, LIGENTEN en verdere ZEE SAAKEN.

(Aanwezig in de bibliotheek van het Belastingmuseum "Prof. dr. Van der Poel" te Rotterdam).

Gemeentearchief te Someren.

"Badel en Cranendonek voorheen en thans" door S.H. Winkelmolten.

Eindhovens Dagblad dd. 17 oktober 1978.

Eindhovens Dagblad dd. 8 september 1979.

6. Aantekeningen Meester Pinken. aanwezig in de bibliotheek van het Eijeha Museum te Bergeyk.

V. UIT DE FAMILIEPAPIEREN VAN COR
 VAN MARINUS VAN JAN VAN HANNES
 VAN TOON HENDRIKE, OFWEL
 MEVR. C. SCHEEPENS-VAN DE SANDE UIT BEST

door P. Rosier

In Campinia 8e jaargang, nr. 30 (1978) is een aanvang gemaakt met de publikatie van Bestse toponiemen, zoals die te vinden zijn in de oudste verpondingsregisters van de herdgangen Aarle, Naastenbest en Verrenbest (omstreeks 1660), toen nog onderdelen van Oirschot. De reeks is geëindigd in 1980 (13e jaargang, nr. 50). Deze kohieren moesten worden opgemaakt ten behoeve van de heffing van een belasting op huizen, erven en landerijen (verponding), die te beschouwen is als voorloper van onze onroerendgoed belasting.

De verpondingskohieren worden veelvuldig geraadpleegd, o.a. ook voor de rubriek "Huizen en bewoners". Voor de gemeente Best zijn in die zin nog weinig publicaties verschenen, volgens mij omdat aansluiting met de huidige kadastrale gegevens moeilijk te maken is.

Aangenaam verrast was ik dan ook toen ik in de familiepapieren van mevr. Scheepens-van de Sande akten aantrof van bijvoorbeeld boedelscheidingen, waarin de te verdelen percelen niet alleen waren aangegeven met de bekende kadastrale aanduiding van letters en cijfers, maar ook met wat ik nu nog voorzichtig zou willen noemen een "roepnaam". Of het wel echt oude toponiemen zijn moet nog bezien worden. Er worden soms meerdere kadastrale percelen aangegeven onder één naam; men krijgt de indruk dat percelen ook worden aangeduid met een buurtnaam, soms zelfs met een buurtnaam, die elders in Best (ook) voorkomt. Wat dat betreft is er nog wel een en ander uit te puzzelen.

LIJST

Zonder verder onderzoek te doen (voorlopig), ben ik begonnen met in chronologische volgorde uit de geraadpleegde bron (akten) de percelen te noteren, die vermeld staan zowel met de kadastrale gegevens als met de "roepnaam".

Het is te hopen dat bestudering van deze en andere dergelijke gegevens kan leiden tot publicaties over de geschiedenis van oude (nog bestaande of verdwenen) vestigingen in Best. Op die manier kan er ook meer inzicht komen in de oorspronkelijke bewoning van het buitengebied van Oirschot, dat nu zelfstandig voortleeft als Best.

datum akte		kad. aanduiding	opp. ha. a. ca.	"roepnaam"
1857	C	344 bouwland	34.40.	de Molenstraatse kampen
	C	351 bouwland	52.80.	de Molenstraatse kampen
	C	365 bouwland	75.20.	Heikant
	C	436 bouwland	46.10.	Heikant
	E	534 bouwland	63.20.	Naastenbest
	E	579 bouwland	80.10.	Naastenbest
	E	995 bouwland	1.16.60.	de Leeuwerik
	E	1105 bouwland	30.60.	de Oude Bogten
	E	1119 bouwland	28.60.	de Oude Bogten
	E	1131 bouwland	19.70.	de Bulten
	E	1141 bouwland	22.70.	de Bulten
	E	1176 bouwland	49.30.	de Uitleggers
	E	1187 bouwland	48.00.	de Uitleggers
	E	1211 bouwland	41.30.	de Uitleggers
1857	E	1216 bouwland	79.50.	de Uitleggers
	E	1135 bouwland	25.30.	de Bulten
	E	1140 bouwland	35.40.	de Bulten
	13	331 weiland	20.60.	de Zonsche Dijk
	B	332 bouwland	35.80.	de Zonsche Dijk
	13	257 bouwland	59.30.	de Uitleggers
	B	258 hakhout	26.20.	de Uitleggers
	13	259 bouwland	38.00.	de Uitleggers
	13	391 bouwland	1.22.20.	de Sonsche Dijk
	B	402 bouwland	1.25.50.	de Molenkampen
	E	157 bouwland	08.30.	de Hokkelstraat
1870	E	158 bouwland	42.40.	de Hokkelstraat
	E	98 bouwland	1.26.10.	de Nieuwsteegsche Velden
	13	257 bouwland	59.30.	de Uitleggers
	B	258 bouwland	26.20.	de Uitleggers
	B	259 bouwland	38.00.	de Uitleggers
	B	391 bouwland	1.22.20.	de Sonsche Dijk
	B	664 tuin	04.13.	de Barrier
		665 bouwland	31.30.	de Barrier
	B	666 huis, schuur, erf	02.89.	de Barrier
	B	667 bouwland	10.30.	de Barrier
		224 water	1.45.70.	de Nieuwe Heide
	B	231 heide	1.60.30.	de Uitlegger
	13	402 bouwland	21.60.	de Molenkampen
13	516 bouwland	68.60.	de Oude Schuur	
13	650 weiland	26.70.	de Barrier	

datum akte	kad. aanduiding	opp. ha. a. ca.	"roepnaam"
	B 660 bouwland	14.20.	de Barrier
	B 661 tuin	10.20.	de Barrier
	B 691 weiland	85.10.	de Barrier
	B 696 bouwland	25.10.	de Steenovense Velden
	B 697 weiland	13.80.	de Steenovense Velden
	A 578 weiland	44.30.	de Broekdijk
	A 603 hakhout	03.01.	het Voorste Broek
	A 604 weiland	88.70.	het Voorste Broek
	A 605 hakhout	13.00.	het Voorste Broek
	A 606 weiland	71.90.	het Voorste Broek
	E 98 bouwland	1.26.10.	de Nieuwe Steegsche Velden
	E 114 weiland	48.60.	de Nieuwe Steegsche Velden
	E 218 weiland	31.70.	de Nieuwe Steegsche Velden
	E 219 opg. bomen	2.85.	de Nieuwe Steegsche Velden
	E 157 bouwland	08.30.	de Hokkelstraat
	E 158 bouwland	42.40.	de Hokkelstraat
1883	B 685 } huis met schuur,		
	B 686 } tuin, wei en	57.00.	perceel nabij de Steenweg
	B 687 } bouwland		
	B 715		
	B 718 } weiland en		
	B 719 } bouwland	99.80.	de Kuilen
	D 78		
	D 1446		
	B 273 } bouwland	78.30.	de Kamp aan de Steenweg
	B 274 }		
	B 838 } weiland	24.22.	het Dirkske de Koning
	B 839 }		
	B 832		
	B 833 } bouw- en weiland	60.68.	de groote weide in de Koppelen
	B 834 }		
	B 458 } bouwland	43.10.	de Kleverhoek
	B 1019 }		
	A 892 weiland	22.10.	de Tip
	A 1156 weiland	22.20.	de Eikenhof
	B 1555 heide	1.27.00.	de Nieuwe Heide
	A 914 weiland	2.00.45.	de Scheeken

datum akte	kad. aanduiding	opp. ha. a. ca.	"roepnaam"
1887	B 264		
	B 265 } perceel		
	B 266 } bouwland	1.68.98.	in dorso Lange Velden
	B 267 }		
1888	B 714 } perceel bouw- en weiland	60.50.	ter plaatse de Middelsteeg

N.B.

P. Rosier is lid van de "Werkgroep bebouwing en bewoning" van de Heemkunderkring 'Dye van Best'.